

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANA BİLİM DALI

**TÜRK BASININDA AVRUPA BİRLİĞİ:
KÖŞE YAZILARINDA ADAYLIK SÜRECİNİN SUNUMU**
(3-24 ARALIK 1999)

122 400

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZCAN DURNA

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMENTASYON MERKEZİ

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. M. AYŞE İNAL

122400

ANKARA-2002

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

GAZETECİLİK ANA BİLİM DALI

TÜRK BASININDA AVRUPA BİRLİĞİ:

KÖŞE YAZILARINDA ADAYLIK SÜRECİNİN SUNUMU

(3-24 ARALIK 1999)

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı:

Tez Jürisi Üyeleri

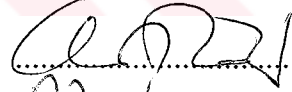
Adı Soyadı

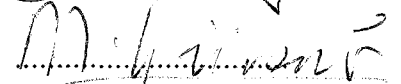
İmzası

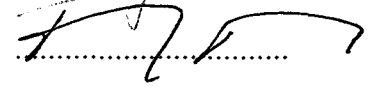
Doç. Dr. M. Ayşe İZİ

Doç. Dr. Murat Güvenir

Doç. Dr. ESER KÖKER

Tez Sınavı Tarihi: 20/09/2002.....

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	3
I. BÖLÜM	12
TÜRKİYE’NİN BATILILAŞMASI VE BATININ DOĞU PERSPEKTİFİ	12
I. Avrupamerkezcilik ya da Şarkiyatçılık.....	13
II. Türkiye’nin Batılılaşmasının Kısa Tarihi.....	21
III. Türkiye’nin Batılılaşma Pratiklerinde Sembolik Seçkinlerin Rolü ve Bu Süreçte Şarkiyatçılık’ın Etkileri.....	27
IV. Tanzimat’tan Günümüze Türk Aydını.....	33
II. BÖLÜM	46
MEDYADA SEMBOLİK SEÇKİNLER, BOURDİEU’NUN HABİTUS KAVRAMI VE HEGEMONYANIN TESİSİ	46
I. Sembolik Üretim Süreci ve Var olan İktidar Yapısının Haber Metinlerinde Sunumu.....	46
II. Medyadaki Sembolik Seçkinlerin Toplumsal Konumu ve Metin İçerisinde İktidarı Kurma Pratikleri.....	53
III. Gramsci ve Hegemonik Süreçte Aydın Rolü.....	57
IV. Bourdieu’nun Sembolik Seçkinler Kavramsallaştırması ve Kültürel Sermayenin oluşumu.....	62
V. Köşe Yazarı Entelektüel/Aydın Ayrımı.....	71

III. BÖLÜM.....	81
AVRUPA BİRLİĞİ TÜRKİYE İLİŞKİLERİ VE ADAYLIK SÜRECİNİN	
KÖŞE YAZILARINDA SUNUMU.....	81
I. Avrupa Birliği ve Türkiye	81
a) Türkiye – Avrupa Birliği ilişkileri.....	86
b) Helsinki Zirvesi ile Geline Süreç.....	91
c) Türkiye’nin AB’ye Üyeliğini İsteyenler ve Üyeliğe Karşı Çıkanlar.....	93
II. Çalışmanın Yöntemi.....	99
III. Çözümlemeler.....	103
a) Egemen Söylemin Dolayımlanması: Köşe yazarlarının İkincil Tanımlayıcılık İşlevi ve Kullanılan Akredite Kaynaklar.....	103
b) Türkiye’nin AB adaylığı ile Birlikte Ele Alınan Temalar.....	120
c) Karşıtlıklar.....	137
c. 1) AB – Türkiye Karşıtlığı.....	138
c. 2) AB’ye Karşı – Taraftar olanlar Karşıtlığı: Tarafların Sesi.....	148
d) Sık Kullanılan Sözcükler ve Köşe Yazarlarının AB Karşısındaki Konumları.....	156
e) Halkın Sesi ve Ulusal Çıkarlar.....	165
SONUÇ.....	173
KAYNAKLAR.....	186

GİRİŞ

Bu çalışma, 10 Aralık 1999 tarihinde yapılan Helsinki Zirvesi'nde, Türkiye ile ilgili olarak alınan Avrupa Birliği'ne aday üyelik kararının Türk yazılı basınındaki sunumu üzerine yapılmıştır. Ulusal yazılı basında yer alan köşe yazıları incelenerek, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne aday üyelik süreci hakkındaki yorumlar incelenmiştir.

Geçmişe bakıldığı zaman; gerek Osmanlı'nın gerekse Türkiye Cumhuriyeti'nin yenileşme ve Avrupalılaşma sürecinde, toplumun okumuş kesiminin önemli görevler üstlendiği görülmektedir. Bunlar genellikle Avrupa'da okumuş, ya da Avrupa tarzı eğitim almış kişilerdir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yılları ile çok partili yaşama geçişe kadar olan zaman aralığında, devletin bünyesindeki elit kesim; yani asker, sivil bürokratlar, devletin hangi yöne doğru yöneleceği konusunda karar verici durumundadırlar. Bu karar, Batıya yönelik şeklinde tezahür etmiştir. Çok partili yaşama geçişle birlikte, gerek toplumda gerekse uluslar arası alanda yeni dinamikler ortaya çıkmıştır. Çok partili yaşama geçişle beraber gelenen bu süreç, siyasal elitlerin toplumdaki etkinliğini sınırlama yönünde kendini göstermiştir. Çok partili yaşama geçişle birlikte iktidar olan Demokrat Parti, bir yandan siyasal elitlerin, yani devletin kurucu unsuru olan asker ve sivil bürokratların etkinliğini sınırlama çabası içine girerken, bir yandan da dünya üzerinde belirleyici güç olarak ortaya çıkan Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkileri geliştirme yoluna gitmiştir.

Günümüzde ise Türkiye, bir yandan Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkilerini sürdürürken, bir yandan da Avrupa'nın entegrasyon girişimlerine

dahil olma çabası içerisinde. Avrupa, geline süreçte, siyasal bütünleşmenin de yer aldığı, ekonomik, askeri ve güvenlik şemsiyesi altında birleşme stratejileri geliştirmektedir. Geline süreçte adı Avrupa Birliği olan birliğe, Türkiye 1958 yılından bu yana dahil olma çabasıdır. İlk defa 1963 yılında imzalanan Ankara Anlaşması ile ortaya çıkan Türkiye'nin de birliğe dahil olma girişimleri, o günden bu yana kesintilerle sürmüştür. Son olarak 10 Aralık 1999'da Helsinki'de toplanan zirvede alınan aday üyelik kararı ile Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne dahil olma girişimleri önemli bir dönüm noktasına gelmiştir.

Avrupa Birliği, siyasal entegrasyondan önce ekonomik bir entegrasyonu gerçekleştirmiştir. Ekonomik entegrasyonun en son aşaması da, 2000 yılında hayata geçirilen üye ülkelerin çoğunluğunun tek para birimi uygulamasına dahil olmasıdır. Türkiye için, Avrupa Birliği ile ekonomik entegrasyon girişimlerinde önemli bir adım da, 1996 yılında yürürlüğe giren Gümrük Birliği Anlaşması olmuştur.

10 Aralık 1999 tarihinde Avrupa Parlamentosu tarafından alınan kararla, aday üye ilan edilen Türkiye'nin, diğer aday ülkelerin de yerine getirmesi gereken Kopenhag siyasi ve ekonomik kriterlerini hayata geçirmesi halinde, üyelik için müzakerelere başlanabileceği sonucu ortaya çıkmıştır. Alınan bu kararla birlikte, gerek yazılı basında gerekse çeşitli siyasi ve sivil toplum çevrelerinde büyük tartışmalar başlamıştır. Bu tartışmaların ve aday üyelik sürecinin yazılı basındaki sunumunu incelemek, tez çalışmasının temel hedefidir. Ancak yazılı basında yer alan haberlerin değil de köşe yazılarının incelenmesi yoluna gidilmiştir. Yazılı basında yer alan köşe yazılarının

seçilmesinde, süreç hakkında özgün ve daha subjektif yorumların yer alabileceği düşüncesi etkili olmuştur. Yani haberde olması gerektiği düşünülen “nesnellik” kriterinin, köşe yazılarında olması o kadar da çok önemli değildir. Bu, köşe yazılarının haber dışı bir metin olarak da incelenmesine fırsat tanımaktadır. Çalışmada, aynı zamanda haber üretim süreçlerinin önemi üzerinde durularak, köşe yazarlarının bu üretim sürecinin hangi noktasında yer aldığı da çözümlenebilecektir. Türkiye’de köşe yazarlarının özgün konuları, köşe yazılarını hem haber metinleri bağlamında hem de fikir yazıları bağlamında inceleme fırsatı vermektedir. Türkiye’de köşe yazarları arasında, habercilik mesleğinden gelen kişiler de yer almaktadır. Çok sayıda köşe yazarı, yorum yazarken, habercilik işini de sürdürmektedir. Bu durum, köşe yazılarının çoğunun söyleminin, haberin söylemi ve diline ayırt edilemeyecek kadar benzemesinden de anlaşılabilmektedir.

Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne adaylık sürecini ele alan köşe yazarlarının toplumsal konumunu anlamak için, Bourdieu’nun sembolik seçkinler ve habitus kavramsallaştırmasından yararlanılmıştır (1995 – 1984). Köşe yazarlarının AB’ye adaylık sürecinde, toplumsal konumlarının gereği olarak ortaya koydukları yaklaşımları da, Gramsci’nin tanımladığı hegemonya kavramıyla açıklanmıştır (1997). Köşe yazarları, AB adaylığı konusu çerçevesinde toplumun egemen sınıfları için rıza kazanmaktadırlar. Bu ise onların egemen sınıf dilimleri ile ittifaklarının gereğidir. Egemen sınıf dilimleri, diğer sınıfların kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmelerini sağlamak için, kitlesel rıza kazanma gereksinimi duymaktadırlar. Bunu da

egemen sınıflarla blok oluşturan “sembolik seçkinler” sağlamaktadır. Köşe yazarlarının AB’ye adaylık sürecine ilişkin yazılarında, egemen sınıflar için rıza kazanma girişimini anlamak için, Türkiye’nin AB ile entegrasyon sürecine bakmak gerekmektedir.

Avrupa Birliği ile ekonomik ve siyasal entegrasyon, büyük sermaye çevrelerinin çıkarına olan bir süreçtir. Sürecin sonunda bütün toplumun refaha kavuşup kavuşmayacağı olgusu ise net değildir. Yani Türkiye’nin birliğe üye olmasının, bugünden yarına toplumun tamamını refaha kavuşturacağı “garantili” değildir. Ancak köşe yazılarında süreç, “Türkiye’nin geleceği Avrupa Birliği’dir” şeklinde tartışılmaktadır. En azından bu iddia, çalışmaya başlamanın en önemli gerekçesidir. Yani bir anlamda köşe yazarları, AB’nin ekonomik boyutuna çok fazla vurgu yapmadan, insanlara AB’yi bir umut gibi sunmaktadırlar. Ekonomik konulara yapılan vurgu, üyelik sonunda, toplumun tamamını ilgilendiren konuymuş gibi yapılmaktadır. Halbuki AB ile entegrasyon, toplumun egemen sınıfları için bir kazanımdır. Bir anlamda yazarlar, egemen sınıfların çıkarlarını, toplumun genelinin çıkarları gibi sunmaktadırlar.

Köşe yazarlarının toplumsal konularının çözümlemesi, aynı zamanda tarihsel bilgiye gereksinme duymaktadır. Türkiye’nin geçmişten bugüne Avrupa ile ilişkileri, toplumda düşünce üretimi yapan kişilerin düşünce yapılarını da etkilemiştir. Türk düşünce dünyasını, Edward Said’in kavramsallaştırdığı Şarkiyatçılık ile, Samir Amin’in çerçevesini çizdiği Avrupamerkezci Kültürcü yaklaşımın önemli ölçüde etkilediği varsayılmıştır. Köşe yazarlarının Avrupa Birliği’ne adaylık sürecini sunumu da, bu noktada

iki yaklaşım çerçevesinde ele alınabilir. Bunun için Köşe yazarlarının toplumsal davranış kodları, aynı zamanda Batının doğu perspektifi bağlamında da düşünülmelidir. Şarkiyatçılık ve Avrupamerkezci Kültürcü yaklaşımın izlerini, köşe yazarlarının Türkiye'nin AB'ye adaylık süreci ile ilgili yazdıkları yazılarda da görülebileceği düşünülmektedir. Bu yüzden adaylık süreci üzerine yazılan yazılar incelenirken bu yaklaşımların izleri de sürülecektir.

Araştırmaya başlarken yapılan ön okuma/incelemelerde, Avrupa Birliği'ne adaylık tartışmalarının, ağırlıklı olarak Türkiye'nin AB'ye üye olmasının olumlu olacağı şeklinde yapıldığı gözlemlenmiştir. Bu açıdan bakılınca, yazılı basında yapılan tartışmalar da, sürekli bir olumluluk içerisinde ele alınmaktadır. Ancak bu olumlu yaklaşımın işleniş tarzı, belirli stratejik yorumlama şekillerini gerektirmektedir. Avrupa Birliği'ne adaylık süreci çerçevesinde köşe yazılarında, var olan iktidar ilişkilerinin nasıl yeniden üretildiği incelenmiştir. İktidar ilişkilerinin yeniden üretilme durumunu gözlemek için, süreci olumlu ele alan yazılarda, oluşturulan kanaat ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu gözlemleri yapmaya bazı varsayımlarla başlanmıştır. Bu varsayımlar şunlardır: 1) Türkiye'nin AB adaylık sürecine ilişkin yapılan yorumlar, köşe yazarlarının sınıfsal uzlaşımlarını yansıtmaktadır. 2) Köşe yazarları temsil ettikleri söylemleri yazılarında kurarken, kendi görüşlerini meşrulaştırmak için, karşıt görüşleri etkisizleştirmektedirler. 3) Pek çok medya metninde olduğu gibi, “karşıtlıklar” kurarak anlam oluşturma süreci köşe yazılarında da vardır. 4) Haber metinlerinde karşımıza çıkan “halkın sesine” dönüşme stratejisi köşe

yazılarında da vardır. 5) Haber metinlerinde olduğu gibi, köşe yazılarında da ekonomik ve siyasal alan ayrı ve bağımsız bütünlükler olarak ele alınmaktadır.

Bütün bu varsayımların sınanması için, araştırma dönemi olarak seçilen zaman dilimi, Türkiye'nin Avrupa ile ilişkileri bağlamında tarihi bir dönüm noktasıdır. Öyle ki, bu dönem bir çok çevreler tarafından Türkiye'nin Batılılaşma tarihi açısından da önemli bir aşama olarak algılanmıştır. 10 Aralık 1999 tarihinde Türkiye'nin aday üyeliğini ilan eden Helsinki Zirvesi'nin öncesi ve sonrasında incelenen yazıların varsayımlarımızı sınama açısından önemli veriler sunabileceği düşüncesi ile, bu dönem inceleme alanı olarak seçilmiştir. Bu dönem içerisinde, zirvenin bir hafta öncesi ile iki hafta sonrası arasındaki üç haftalık zaman dilimi ele alınmıştır. Bu zaman dilimi, 3 – 24 Aralık 1999 tarihleri arasını kapsamaktadır. Daha çok günlük büyük tirajlı gazetelerdeki tartışmaların daha fazla okura ulaşma şansının bulunduğu varsayımı ile, öncelikli olarak büyük medya gruplarının gazetelerinden üçü seçilmiştir. Bunlar Radikal, Milliyet ve Sabah gazeteleridir. Bunların yanında farklı görüş ve düşüncelerin yer alabileceği varsayımı ile, iki farklı siyasal çizgide yer alan gazete incelemeye dahil edilmiştir. Bunlar, Kemalist ve ulusalcı çizgiyi temsil eden Cumhuriyet ile İslamcı kesimleri hedef kitle olarak seçen Zaman gazetesidir.

Yapılan çalışmada, ortaya konulan varsayımları sınamanın en iyi yolunun eleştirel söylem analizi yöntemi olduğu düşüncesi ile köşe yazıları, bu yöntemle analiz edilmiştir. Bu analizin ortaya koyduğu sorular, bazı sözcüklerin ve cümlelerin saymaca yöntemiyle analiz edilmesinin ötesine

geçilmesini gerektirmektedir. Bu yüzden de nicel bir analiz yerine tematik bir analiz yöntemi tercih edilmiştir. Çünkü yapılan çalışmada, sayısal bir takım verilerin anlamlı sonuçlar ortaya çıkarmaktan uzak olduğu düşünülmektedir. Çalışma, yapısı itibarıyla analitik bir çalışmadır. AB adaylığı ile ilgili olarak incelenecek metinlerin daha çok, söyleminin incelenmesi gerekmektedir.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Gerek Türkiye'nin Avrupa ile ilişkilerinin tarihi bakımından, gerekse günümüzde, köşe yazarlarının düşünce yapılarının iyi analiz edilebilmesi açısından, Türkiye'nin Batılılaşma tarihi önemlidir. Bu yüzden çalışmanın birinci bölümü, Türkiye'nin Batılılaşma tarihi ve bu süreç üzerinde sembolik seçkinlerin ve toplumun okumuş kesimlerinin etkinlikleri konularına ayrılmıştır. Bu bölümde devletin Batılılaşma sürecinde, sembolik seçkinlerin davranış ve düşünüş biçimlerini etkilediği varsayılan Şarkiyatçı ve Avrupamerkezci kültürcü yaklaşımların tanımları üzerinde de durulmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, köşe yazarlarının toplumsal konumu ve medya metinlerinde ortaya çıkan iktidar ilişkilerinin analizi yapılmıştır. Türkiye'de köşe yazarlarının bir yandan yorum yazarken, bir yandan da habercilik yapmayı sürdürdüğü göz önünde bulundurularak, köşe yazılarının haber metinleri gibi de analiz edilmesi gerekmektedir. Bu yüzden haberler üzerinde yapılmış çalışmalardan örneklere de yer verilmiştir. Bu bölümde köşe yazarlarının toplumsal konumlarının analizi için, Bourdieu'nun habitus kavramından yararlanılmıştır. Köşe yazarlarının toplumsal konumları ve sınıfsal uzlaşımları gereği, egemen sınıflar için rıza ürettiğini savunmak için de, Gramsci'nin hegemonya kavramı kullanılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, Türkiye'nin günümüzde adı Avrupa Birliği olan kuruluşla geçmişten günümüze ilişkileri hakkında bilgi verilmektedir. Ayrıca Türkiye'nin Avrupa Birliği ile ilişkilerinin 10 Aralık Helsinki Zirvesi'nde hangi noktaya geldiği ve bu sürece toplumdaki genel yaklaşımın ne olduğu da kısaca anlatılmaktadır.

Üçüncü bölüm aynı zamanda çalışmanın ampirik boyutudur. Burada Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne adaylık sürecinde yazılan köşe yazıları analiz edilmiştir. Bu bölümde, çalışmaya başlarken ortaya konulan varsayımlar, köşe yazıları tematik analize tabi tutularak sınanmıştır. Aynı zamanda yazılardaki temalar, çalışmanın kavramsal çerçevesindeki yaklaşımların sınanması için de analiz edilmiştir. Köşe yazılarında Türkiye'nin AB adaylığı ile birlikte ele alınan temalardan hangilerinin öne geçirildiği üzerinde durulmuştur. Çalışmanın kavramsal çerçevesinde de anlatılan Avrupamerkezci kültürcü yaklaşım ile Şarkiyatçılık'ın betimlediği "Doğu – Batı " karşıtlığı ve bunun getirdiği "Doğudan ve Doğuludan nefret", Batı'nın ortaya koyduğu evrensellik iddiaları, ilerleme fetişizmi, teknik ve bilimin kutsanması gibi temalar, üçüncü bölümde yapılan analizlerde incelenen konular arasındadır. Yine bu bölümde yer alan AB adaylığı gibi uluslar arası siyasete konu olan bir durumun, iç politika malzemesi olarak nasıl kullanıldığı da analiz edilmiştir.

Bu temalar çerçevesinde, metin içinde ortaya çıkan karşıtlıklar kurma, halkın sesine dönüşme, sözcüklere yüklenen anlamlar üzerindeki stratejik dışlama ve içirme pratiklerinin analizi yapılmıştır. Bu bölümde ortaya çıkan alt başlıklar, yer yer aynı temaları içeriyor gibi görünse de, farklı

anlamlandırma stratejilerinin kullanıldığını ortaya koymak için ayrı başlıklarda, aynı temaları incelemek durumu ortaya çıkmıştır. Örneğin incelenen bir tema, hem “halkın sesi” başlığında hem de “karşıtlıklar” başlığında ayrı ayrı incelenmek durumunda kalmıştır. Bu durum tekrara düşmekten öte, aynı temanın ayrı anlamlandırma stratejilerinde nasıl kullanıldığını anlamak ve incelemek açısından gerekli görülmüştür.

I. BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN BATILILAŞMASI VE BATININ DOĞU PERSPEKTİFİ

Son üç yüz yıla Avrupa (Batı) uygarlığı damgasını vurmuştur. Bunun ardında ekonomik, teknolojik ve bu gelişmelerin önemli ölçüde etkilediği kültürel ve idari yapılanmadan kaynaklanan bir üstünlüğe sahip olmak yatmaktadır. Bu nedenle Avrupa uygarlığı, dünya ölçeğinde ele alındığında, bu son üç yüz yılda belirlenen değil, belirleyen, etkilenen değil, etkileyen, tahakküm olunan değil tahakküm eden, yönetilen değil yöneten, taklit eden değil, taklit edilen bir uygarlık olmuştur. Avrupa dışında kalan uygarlıklar, kendi “geri kalmışlıkları”nın nedenini öğrenmeye çalışırken Batı’yı örnek olarak bir açıklama bulmaya çalışmışlardır.¹ Bu uygarlıklar, bir diğer deyişle Batı’nın “Doğulu” adını verdiği uygarlıklardır. Batı Doğu’nun ne olduğunu kendisinin ne olmadığından yola çıkarak tanımlamıştır. Doğu, Batı’nın olmadığı şeydir. Batı’nın olmadığı şey ise, geri, ilkel, anormal, despot, edilgen, rasyonalite dışı gibi sıfatlarla tanımlanmıştır.

Avrupa’da ortaya çıkan modernite, ve bunu temsil eden Batı uygarlığı, kendisini çağdaşlaşma yolunda ulaşılması gereken bir erek olarak görmüş ve bu moderniteyi kendi dışında kalan uygarlıklara neredeyse zorla kabul ettirmek istemiştir. Çünkü bu insanlığın ulaşabileceği en “yüksek” uygarlık seviyesidir. Çünkü “akılcıdır”, “bilimseldir”. Batı’nın bu mağrurluğu, kendi dışındaki uygarlıkları tanımlamada etkili olmuştur. Bu algılayışın gözünde, kendi dışında kalan uygarlıklar, Doğu’dur ve Doğu da ilkellik, duygusallık,

¹ Geri kalmışlık, az gelişmişlik, kalkınmamışlık gibi kavramlar daha çok yirminci yüzyılın karşılaştırma yöntemleridir. Özellikle ikinci dünya savaşından sonra Batılı sosyal bilimcilerin “gelişmek” için öngördükleri modernleşme ve kalkınma paradigmaları bu türde ayrımları kullanmışlardır.

edilgenlik, kendi kendini temsil edememe (Marx), despotiklik, köle ruhluluk ve buna benzer ‘aşağı’ kavramlarla maluldür. Bunların İnsanlık için pek bir katkıları olmamıştır. O yüzden onlar ancak incelenip, gözlenebilir; zaten onların gözlem yapma gibi yetenekleri yoktur. Bu yüzden de ne kendilerini yönetebilirler, ne de başkalarını. Onların yönetilmeye ihtiyaçları vardır, yoksa yönetmeye muktedir değildirler (Said, 1999).

Batı’ya ait olan bu algılayış kuşkusuz statik olarak durmamıştır. Batı’nın merceğindeki söz konusu uygarlıkların toplumsal dokusunu ve bireylerinin düşünce dünyalarını da etkilemiştir. Batı’ya daha yakın olan, Batı’yla birebir ilişkileri olan uygarlıkları ya da devletleri daha fazla etkilemiştir. Bu etkilemede Batı’nın ekonomik ve endüstriyel üstünlüğünün çok önemli bir payı vardır. Marx ve Engels’in ortak eseri olan “Alman İdeolojisi”nde öngördükleri “Egemen güçlerin düşünceleri, aynı zamanda egemen düşüncelerdir” saptamasının bu durumu anlamada önemli olduğu görülüyor.

17. yüzyıldan itibaren dünya ekonomik ve siyasal yaşamında belirleyici olan Avrupa uygarlığı, hakim olduğu ya da temasta bulunduğu kendi dışındaki uygarlıkların zihinsel dünyasına da damgasını vurmuştur. Bu uygarlıklara kendi üstünlüğünü kabul ettirirken, bu uygarlıkların “geri” bir uygarlık olduğunu da beraberinde kabul ettirmiştir. Doğu’ya gezi yapan bir çok Batılı gezgin ve bilim adamının Doğulular hakkındaki yargıları da bu ikili karşıtlığın oluşmasını pekiştirmiştir.

I. Avrupamerkezcilik ya da Şarkiyatçılık

Avrupa, ekonomik, kültürel, teknik ve askeri yönlerden güçlü bir ‘uygarlık’ olarak tarih sahnesine çıkarken de, ortaçağ karanlığını yaşadığı

dönemlerde de kendini, kendi içinde değil, ötekiyle ilişkisi bağlamında tanımlamıştır. Yani Avrupa kendi idealindeki Avrupalılık tanımını yaparken, ne olmadığından yola çıkarak bir kimlik tanımlı yapmaktadır. Örneğin Halecki, Avrupa ne değildir sorusuna yanıt vererek Avrupa'yı tanımlar (Çırakman, 2001:30-31). Dolayısıyla bir Avrupalılık kimliğinin oluşması, bir yandan içermeyi diğer yandan da dışlamayı zorunlu kılar. Çünkü aidiyet ya da kimlik, başkalık ve öteki ile tanımlanır ve anlamlanır. Başkasının varlığı aidiyetin tanımlanması için zorunludur. Her durumda kimlik edinme süreci bir yandan kapsayıcı diğer yandan dışlayıcıdır (Yurdusev, 1997:20-22). Tarihsel geçmişine baktığımız zaman da, Avrupa sanki Yunan, Roma ve Hristiyanlığı içeren bir toplama işlemi ile Arap, Rus ve Osmanlı'yı dışarıda bırakan çıkarma işleminden elde edilen bir sonuçtur (Çırakman, 2001:30).

Avrupamerkezci kültürcü savın savunduğu popüler 'Batılı' soyağacı 'Antik Yunanistan, Roma, Hristiyan feodal Avrupa ve kapitalist Avrupa' sıralamasını takip eder (Amin,1993:98). Bu sıralamadan da anlaşılabilceği gibi çağdaş Avrupa'nın atası sayılan Yunanistan, akılcı felsefenin yaratıcısı olduğu halde, 'Doğu' hiçbir zaman metafiziğin ötesine geçememiştir (99). Yine Avrupa'nın geldiği 'nihai' nokta olan kapitalist topluma ulaşmada, söz konusu soyağacında önemli bir durak noktası olan, halen de etkinliğini tam olarak yitirmemiş bulunan Hristiyanlık, bireye ve onun doğaya egemen olma yeteneğinin gelişmesine daha çok fırsat tanıdığı için diğer dinlerden daha üstün olarak görülür. Oysa İslamiyet ve diğer dinlerin kapitalizmin gerektirdiği toplumsal değişmeye engel oluşturdıkları iddia edilir (95).

Avrupa, kendini aynı zamanda Batı uygarlığı olarak tanımlıyordu. Batı uygarlığının temel bileşenlerinden birisi olan Hristiyanlığın Batı’da değil de Doğu’da doğmuş olması, aslında bir karmaşa yaratmaktadır. Hristiyanlık da Hellenizm ve İslamiyet gibi Doğu kökenlidir. Ancak ne olursa olsun Batı onu kendine mal etmiştir; Hristiyan Batı Uygarlığı denecek kadar (106). Buradan da anlaşıldığı gibi başkalarının kimliklerini çarpıtarak yaratılan Avrupalılık kimliği de, başkalarına atfedilen çarpıtılmış kimlikler de aynı ölçüde ‘mitsel’dir. Aslında Doğu kökenli olan iki bileşen de (Hristiyanlık, Hellenizm), Batı uygarlığının tanımlanması için keyfi bir tanım çerçevesine yerleştirilmiştir. Aynı keyfilik, çarpıtılan ‘Doğu’ya özgü tanımlar için de geçerlidir.

Avrupamerkezci mantığa göre, halkların kimliği gerçeğe aykırı bir şekilde değişmez kabul edilmektedir. Oysa, Amin’e göre “Arap-İslam kimliği de Avrupalı-Hristiyan kimliği de, ya da diğer kimlikler de zamanla değişmiştir. Buna rağmen sırf karşıtlığın korunması için, kurmaca ve değişmez bir ‘Avrupalı-Hristiyan’ yaratılmıştır” (136).

Amin’e göre, Avrupamerkezcilik de bu kimlik edinme sürecinde ortaya çıkan; aslında körelmeye yüz tutan bir evrensellik iddiasıdır (24). Bu evrensellik iddiasının sloganı, “dünyanın en iyi ve en üstün uygarlığı olan Batı’yı izleyiniz”dir (25). Avrupamerkezciliğin evrensellik iddiasının en temel göstergelerinden birisi de, zamanımızın dayattığı sorunlar karşısında tek çıkış yolunun Batı modelini taklit etmekten geçtiğini savunmasıdır (27). Bu savunmasını da büyük ölçüde hayata geçirmiştir. Aslında, Avrupamerkezciliği bayağı bir kavimmercezcilik olarak değil de, dünyada

yaşayan hiçbir halkın tam olarak çekim alanından kurtulamadığı sınırlı bir bakış açısının işareti olarak algılamak gerekir. Halen de geçerliliğini sürdüren bir bakış açısıdır bu: “Avrupa/Batı’nın izlediği yolu takip edersek, biz de Avrupa gibi güçlü ve ‘müreffeh’ oluruz”.

Avrupa’da ortaya çıkan kapitalist gelişme, Avrupa’yı sistemin merkezlerine dönüştürmüş, buna karşılık diğer bölgeleri çevreler durumuna indirgemıştır. Bu yönüyle Avrupa’nın başkaları ile ilgili olan tasarımı bu kutuplaşmanın bir yansıması ve onu meşrulaştırmanın bir biçimi olmaktan öteye geçememiştir (109). Avrupa’nın dünyadaki bütün bölgelerin merkezi olduğu savını öneren, ya da önermek durumunda bırakan Avrupa’daki kapitalist gelişme ile ortaya çıkan Avrupalılaşma hareketi de ister istemez kabul edilen kaçınılmaz bir yasa gibi işleyecektir. Çünkü Avrupa, siyasal ve ekonomik liberalizmin mutlak üstünlüğünü savunmaktadır. Bunun dışında bir ‘ilerleme’ yöntemi yoktur. Dünyanın Avrupa tarafından fethi de, diğer toplumları yazgılı oldukları uyuşukluktan kurtardığı ölçüde meşrulaşmış olacaktır (114). Çünkü Avrupa, kendine dünyayı Avrupalılaştırma misyonu biçmiştir. Sömürgeleştirme hareketinin adı Avrupalılaştırma olmuştur.

Latouche’a göre, Avrupa’nın üstünlüğü kullandığı tekniklerin kendilerinden çok, egemenliğini kurmak için, askeri disiplinden propagandaya kadar bütün teknikleri seferber eden örgütlenme biçiminin etkinliğine bağlıdır (1993:31). Avrupa’nın seferber ettiği askeri ve propaganda tekniklerinin sonucu şu önerme ortaya çıkmıştır: “Güçlü halklar, zayıf halkalara ya da aşağı hatta yozlaşmış ırklara iyi ya da kötü koşullar için, yasalar getirmek zorundadır.” (25). Çünkü onlar, bilimden, akıldan ve

bilimsel yöntemlerden yoksundurlar. Bunları o halklara Avrupa verecektir. Bu yönüyle “Batı/Avrupa’nın misyonu Dünyayı sömürmek, putataparları Hristiyanlaştırmak, beyazların varlığı ile egemenlik kurmak değil, insanları, daha çok da kadınları baskı ve sefaletten kurtarmaktır” (49). Batı geliştirdiği propaganda örgütlemesi sayesinde, asıl misyonunun insan hakları ve demokrasi götürmek olduğunu kabul ettirmiştir. Kaldı ki 18. Yüzyıl liberal düşünür ve filozofları da buna samimiyetle inanmaktadırlar (49).

Batı, Latouch’a göre hiçbir fiziksel şiddete başvurmasa, soygun ve sömürge girişiminde bulunmasa bile varlığıyla başlı başına bir felakettir. Çünkü Batı’dan kaynaklanan kültürel değerlere yönelik şiddet, gerçekte toplumları dönüştürmekten çok yıkıma uğratmıştır. Batılı olamayan toplum, Batı yüzünden hem kültürel değerlerinden yoksun hale gelmiştir, hem de Batı tekniklerini toplumsal hayatına uygulayamamıştır. Bu yüzden tam bir çıplaklık içine düşmüştür, aynı zamanda sefil durumdadır. Artık Latouch’un deyişiyle “Batılılaşamamış bir toplum, uluslar arası bir dilenciden başka bir şey değildir.” (78-79).

Edward Said’in tanımına göreyse, Şarkiyatçılık, kısaca Avrupalı olmayan halklarla ve kültürlerle karşılaştırıldığında, Avrupalı kimliğinin diğerlerinden üstün olduğu fikridir. Bu fikre kalıcılığı ve gücünü kazandıran Gramsci’nin kültürel öncülük biçimi olarak da tanımladığı hegemonya kavramıdır (1999:16). Ancak Şarkiyatçılık, Şark’a ilişkin uçuk bir Avrupalı hülyası değildir, nesillerdir önemli parasal yatırımların yapıldığı, yaratılmış bir kuram ve uygulama bütünüdür. Bu yönüyle, “Şarkiyatçılık” yetkesi, gizemli ya da doğal bir şey değildir; oluşturulmuş, yayılmış,

saçılmıştır, araçsaldır, ikna edicidir; toplumda bir yeri vardır, beğeni ve değer kuralları getirir; gerçekte doğru diye yücelttiği belirli fikirlerden, oluşturduğu aktardığı, yeniden ürettiği geleneklerden, algılayışlardan, yargılardan ayırt edilemez” (29).

Şarkiyatçı mantıktan süzülen bu yargılara göre, dünyada “bir Batılılar, bir de Şarklılar vardır. Batılılar egemendir, Şarklılara da birilerinin egemen olması gerekir; bu çoğu zaman, topraklarının işgal edilmesi içişlerinin titizlikle denetlenmesi, kişilikleri ile hazinelerinin herhangi bir Batılı gücün tasarrufuna girmesi anlamına gelir (45-46). Şarkiyatçı mantığa göre Doğulu ırklar bağımlı ırklardır ve bağımlı ırklar kendileri için neyin daha hayırlı olduğunu bilme becerisine sahip değillerdir. Şarklıların “iyi günleri tarihin eski zamanlarında kalmıştır; şimdi ise düşüşlerinin sefaletinden kurtulmak için, Batılı imparatorlukların gücüne ve yardımına ihtiyaç duymaktadırlar.” Said’in ortaçağa kadar geri götürerek ileri sürdüğü yargılar, özellikle 18. yüzyıldan itibaren, a) Avrupa’daki Şark’a ilişkin giderek genişleyen düzenli bilgiden, b) Şark-Avrupa ilişkilerinde Avrupa’nın her zaman hükmeden ya da güçlü konumundan kaynaklanmaktadır (49).

On Sekizinci yüzyıla gelmeden önce, Avrupa’nın en etkin ötekisi Osmanlı, dolayısıyla Türklerdir. Ancak o dönemlerde üstünlüğün verdiği bir mağrurlukla değil, daha geride olmanın bir mahcubiyeti içindedir Avrupa. Aynı zamanda bu mahcubiyet, bir özeleştiriyi de beraberinde getirmektedir. İngiliz yazar John Barclay’ın 1631 yılında yazdığı “Zihinlerin Aynası” adlı kitapta, Avrupa’da ve Avrupa dışında yaşayan bazı milletlerin karakteristik özelliklerinin bir envanteri vardır. Barclay, kitabında Türkleri de sanatı,

bilimi ve şehirleri yok eden barbarlar olarak tanımlar. O'na göre Türklerin büyüklüğünü ve gücünü kendi erdemlerinde değil, Hristiyanların erdemsizliğinde aramak gerekir. Onların dinleri kaba zihinlerini yontmaya elvermediği için cahildirler. Bu dünyanın başına bela olmuş Türkler, katı disiplin ve itaat sayesinde büyük bir imparatorluk kurmuşlardır (Çırakman, 2001:32).

Said Şarkiyatçı mantığı araştırırken Avrupalı pek çok düşün adamı, gezi yazarı ve edebiyatçının kitaplarının analizini yapmıştır. Bu, Batı'nın Şark anlayışlarının bir kazı denemesidir aynı zamanda. Batı, Şarka ilişkin bilgi toplarken aynı zamanda onun üzerindeki iktidarını da pekiştirmiştir. Çünkü bu bilgiyi toplamada, Batı sistematik bir şekilde davranmıştır. Böylece Şarkı kendi bakış açısından tanımlamıştır. Bu tanımlamada Batı'nın Şark ile kendisi arasında oluşturduğu olumlu-olumsuz, hükmeden-hükmedilen, iyi-kötü gibi ikili karşıtlıklar, Batı'ya bir egemenlik hakkı tanımaktadır. Şarklı mantıksızdır, ahlaksızdır, çocuksudur, 'farklıdır'; buna karşın Avrupalı aklı başında, erdemli, olgun, 'normal'dir. Bu yargılardan dolayı, on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllar boyunca, Batı'da Şark ile Şark'daki her şeyin Batı'ya göre düpedüz aşağı olmasa bile, Batı'nın ıslah edici çalışmalarına gereksinim duyduğu hükmüne varılmıştır (50). Halen de bu durumun pek fazla değişmediğini iddia etmek yanlış olamasa gerek.

Batı, kendi kimliğini ortaya koyarken, kendini yüceltmek ve başkalarına kendisinin üstün olduğunu kabul ettirmek için, kendinden değil de ötekilerin kimliğinin tahrifatından yola çıkmıştır. Böylece kendi üstünlüğünü de ortaya çıkarmaktadır. Kendi parlamenter demokrasisini yüceltmek için Doğu'nun

despotizminden, köle ruhluluğundan, kendi kendini yönetmekten aciz oluşundan dem vurmak gerekmektedir. Bu durumu meşrulaştırmak için, pek çok dogma öne sürülmüştür. Akılcı, gelişkin, insani, üstün Batı ile sapkın gelişmemiş, aşağı Şark arasındaki mutlak ve sistemleşmiş farklılıklar. Şarkın ezeli, ebedi, tek biçimli ve kendini tanımlamaktan aciz olduğuna yönelik dogmalar. Bu yüzden de Şarkiyatçı yazan, gözleyip kaydeden, Şarklı ise hakkında yazılandır (323). Burada Şarka bir edilgenlik rolü biçilmiştir. Bu apaçık bir hükmeden ve hükmedilen ilişkisidir. Tahakküm ilişkisinin olmadığı durumlarda ise Şark korkulması gereken bir şey durumundadır; Sarı Tehlike, Moğol sürüleri, kahverengi derililerin hakimiyeti gibi (315).

Hükmeden bir Batı elinin yıllar içinde biriken etkisi ile, Şark yaban bir uzam olmaktan çıkartılıp, bir sömürge uzamına dönüştürülmüştür (323). Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna değin, Avrupa dünyanın yüzde 85'ini sömürgeleştirmiştir. Said'e göre, kısa yoldan gidip modern Şarkiyatçılığın hem emperyalizmin hem de sömürgeciliğin bir vechesi olduğunu söylemek su götürmez bir gerçeği dile getirmektir (133). Sonuçta Şarkiyatçılık, sömürgeciliğin kültürel boyutudur. Yani Batı'nın sömürgeleştirme işini aklileştirme, meşrulaştırma pratiğidir. Batı Şarkiyatçı yazın sayesinde, ince bir yol takip ederek, önce Doğulu ülkeleri sömürülmeye razı etmiştir. Bu bir hegemonya pratiğidir. Bu hegemonik süreçte Batı'nın aydınları ve yazarları üzerlerine düşen görevi hakkıyla yerine getirmişlerdir. Önce Doğuyu ve Doğuluyu tanımlamışlar. Sonra da Doğululara “sizi doğululuğunuzdan kurtarıyoruz ama bunun da bir bedeli var, siz de onu ödeyin” demişlerdir.

Batı'nın önerdiği, Doğu'nun modernleşmesinin zorunlu olduğu fikri, pek çok yakın doğu ülkesinin çoğunda iktidardaki bürokrat kesimin söyleminde az ya da çok kendini hissettirmiştir. Bu fikir, sömürgeciliği haklı gösteren söylemin her anında karşımıza çıkar. Bu söylemin önerdiği şeyle birlikte "Doğu Batı'nın sorumluluğu haline gelmiştir." (Hentch, 1996:171-172). Batı sorumluluk duygusunun verdiği samimiyet ve iktidar ilişkisi sayesinde, yaptığı ve yapmakta olduğu sömürü işlemini meşrulaştırmayı başarmıştır. Pek çok Doğulu ülkenin yönetici elitleri de modernleşme yarışında geride kalmamak için Batı'nın bu meşrulaştırma işleminin önemli aktörleri olarak tarih sahnesinde yerlerini almışlardır.

II. Türkiye'nin Batılılaşmasının Kısa Tarihi

Batılılaşma ve ıslahat hareketleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme dönemlerinde, 17. yüzyılın sonlarından itibaren ortaya çıkmıştır (Tunaya, 1996:18). Batılılaşma gereksinmesinde, savaşlardaki başarısızlıklar ve toprak kayıpları önemli rol oynamıştır. Bu başarısızlıklar aynı zamanda, On Sekizinci yüzyılın başlangıcıyla birlikte Osmanlı idaresini biçimlendiren zihinsel durumda bir çatlamanın, çözülmenin oluşumunu işaret eder. Bir anlamda Osmanlı'nın On Sekizinci yüzyıl öncesinde, yönetim yapısı ve zihinsel sistemine olan özgüveni yıpranma sürecine girmiş; Batı karşısındaki üstünlük kompleksi tersine dönmeye başlamıştır (Yeğen, 1999:41).²

² Bu bölümde Türkiye'nin Batılılaşmasının kısa tarihi ele alınırken, kapsamlı bir inceleme yapmak gibi bir iddia güdülmemektedir. Bir önceki bölümde dile getirilen Avrupamerkezci ve Oryantalist mantığın çerçevesi içerisinde ele alınacak olan Türkiye'nin Batılılaşması olgusu, bu bölümde sadece bu çerçevede sınırlı tutulacak. Bu çerçevede incelenecek olan Batılılaşma olgusunun, geline süreci analiz etmek için ele alınması önemli olarak görülmektedir. Zira konunun çözümleme bölümünde de görüleceği üzere, Türkiye'nin Batılılaşması'ndaki Oryantalist mantık her adımda kendini göstermektedir.

Osmanlı İmparatorluğu, Batı'da ortaya çıkan uygarlığın daha üstün olduğunu öncelikle, askeri alandaki başarısızlıklarından dolayı anlamıştır. Bu yüzden, 'karşılaştığı' bu yeni uygarlığın baskısına karşı, askeri savunma düşüncesi, ön plana geçmiş, öncelikle ve hep askerlik alanında yenilikler yapmak üzerinde durulmuştur (Berkes, 1975:21).³ Osmanlı'nın Batılılaşma hareketi başlangıçta yenilikçi padişahların özel gayretleri ile ortaya çıkmıştır. İlk yenileşme hareketlerine başlayan III. Selim de devletin askeri başarısızlıklarının önüne geçebilmek için, öncelikle askeri alanda yenileşme hareketlerine girişmiştir. Bu yönüyle Osmanlı'da yenileşme hareketlerinin başlangıcını, Avusturya ordusu karşısında alınan iki yenilgiden sonra Avrupa'ya elçilerin gönderilmesi olarak görmek gerek (Yeğen, 1999:44). Osmanlı'da önemli ve etkin bir durumda yer alan yeniçerilerin muhalefeti ile kesintiye uğrayan ordunun modernleştirilmesi, (Nizamı Cedit Hareketi) bir anlamda Osmanlı'nın Batılılaşmasının başlangıcı niteliğindedir. Nizamı Cedit'in Osmanlı tarihine katmış olduğu önemli bir yenilik de İmparatorluk'un Avrupa'nın denge siyasetine girmesidir. Böylece Osmanlı, kendini Avrupa devletlerinden üstün görme alışkanlığını terk etmek durumunda kalmıştır (Tunaya, 1996:24).

³ Osmanlı İmparatorluğu, İnalcık'ın da belirttiği gibi Avrupa'da ve Balkanlar'da büyük bir güç olarak kendini hissettirmeye başladığı dönemlerde, yani 1500'lü yıllardan itibaren, özellikle Kanuni dönemi ile birlikte Avrupa devletleri ile sıkı ilişkiler içerisindeydi. Aynı zamanda da Avrupa devletler sisteminde dengeleyici ve güçlü bir unsurdur. (İnalcık, 1998: 11-31). Ancak Berkes'e göre on yedinci yüzyıl Osmanlı'nın Avrupa'ya kapanış yüzyılı olmuştur. Osmanlı bu dönem içerisinde Avrupa'yı, frenk-kafirliği ile tanımıştır. Bu iki kavramın Osmanlı'nın gözüne gerdiği 'perde' yüzünden on sekizinci yüzyıla kadar eskiden Batı ile olan ilgiler kesilmiştir. Orada olup biten dini, teknolojik ekonomik ve bilimsel gelişmelere karşı bir ilgisizlik gelişmiştir. Berkes'e göre, on sekizinci yüzyılda gerilemenin nedenlerine bakılırken, Osmanlı, Batı'nın eski kafirlerden farklı olduğunu sezmış, hatta üstün yanları olan uygarlıklarının olduğunu anlar gibi olmuştur. (Berkes, 1975).

Tunaya'ya göre, Lale Devri ile başlayan, Batı'yı tanıma hareketi, ilk kez ulema ve Yeniçerilerin el ele giriştikleri Patrona Halil Ayaklanması ile kesintiye uğramıştır. Ancak bu hareket Batı'yı inceleme sürecini durduramamıştır (21).⁴

Osmanlı idare sisteminin ve ordusunun ıslahı, Osmanlı'nın ıslahatçı padişahları arasında en radikali olan II. Mahmut'un 1808'de tahta geçmesi ile büyük bir hızla devam etmiştir. II. Mahmut döneminde devlet yöneticileri şu karara katıyetle varmışlardır: "Avrupa'nın askeri teknikleri ve disiplini daha iyidir ve dolayısıyla bu teknik ve disiplinin Osmanlı ordusuna ithali gerekir." (Yeğen, 1999:46). Yine II. Mahmut dönemi ile birlikte Batılılaşmanın tek kurtuluş yolu, bir ölüm kalım meselesi olduğu kabul edilmiştir. Bunu kabul eden devlet seçkinleri olduğu için, II. Mahmut ve sonrasında takip edilen yenileşme hareketleri, yukarıdan aşağı bir seyir izlemiştir. Tunaya'ya göre bu hareketler, "geleneklerle savaştan çekinmeyen, mutlak otoritesine belli bir akılcılık katan bir padişah tarafından genelleştirildiği için 'aydın despotluk', münevver istibdat" özelliği taşımaktadır (29).

Osmanlı Devleti, Tanzimat Fermanı ile birlikte Batı'nın üstünlüğünü resmen tanımıştır. Bu fermanla Batı üstünlüğünü, Osmanlı'ya sadece askeri değil her alanda kabul ettirmiştir. Tanzimat Fermanı'ndan 17 yıl sonra 1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı ise, Batılı ülkelerin Osmanlı'nın içişlerini iyiden iyiye ele aldıklarının da kanıtıdır. Ancak Batılılaşma serüveninde önemli iki adım olan Tanzimat ve Islahat Fermanları'nın aynı zamanda

⁴ Osmanlı'da gelenekselliği temsil eden iki sınıf ilmiye ve Seyfiye sınıfları her zaman yenileşmenin ve Batılılaşmanın karşısında yer almıştır. Buna karşın Yeğen'e göre modernleşmesine ilk ve öncelikli başlanılan kurum olan ordu, hep modernliğin temsilcisi olarak gericiliği bastırma işlevi görmüş, bu nedenle bir daha çıkmamak üzere siyasi alana girmiş bulunacaktır. (Yeğen, 1999).

devletlerarası stratejik işbirliğinin sonucu olduğunu da gözden kaçırmamak gerekir. Zira Osmanlı Devleti Tanzimat Fermanını, Mısır Savaşı'nda İngiltere ve Fransa'yı yanına alabilmek, Islahat Fermanı'nı da Rusya ile giriştiği Kırım Savaşı'nda aynı ülkeleri kendi safına çekebilmek için ilan etmiştir (Başkaya,1999:217). Bu iki fermanın yayınlanmasının altında, Avrupa'nın güçlü devletleri olan İngiltere ve Fransa'nın, Osmanlı'nın düştüğü zor durumdan yararlanıp, içişlerine müdahale etme hakkını kazanma isteği yatmaktadır. İngiltere ve Fransa bu durumu, çıkar mantığından hareketle değil de, Osmanlı tebaasının hakları ve özgürlüğü için yaptığı şeklinde algılatmaya çalışmaktadırlar. Aynı zamanda Berkes'e göre de Osmanlı, düştüğü ekonomik darboğazdan geçici sürelerle kurtulabilmek için dış yardım turlarına çıkmış; bu uğurda Batı'ya özgürlükçü gözükmek için, yönetiminde yenileşme yoluna gitmiştir (50). Nitekim devletin uygulamaya çalıştığı yenileşme hareketlerine muhalefet eden ve yurtdışında faaliyet gösteren Yeni Osmanlılar, Islahat Fermanı'nı iktisadi emperyalizmi pekiştiren bir belge olduğu yönünde eleştirmişlerdir (Mardin, 1995:87). Bu yüzden Osmanlı'nın Batılılaşma sürecinin, kendiliğinden değil de, Batı'nın gerek güçlü konumundan, gerek dayatmalarından kaynaklanan dinamiklerden kaynaklandığını iddia etmek mümkündür. Batı, daha zayıf ülkeler üzerindeki bu süreci, bazen stratejik işbirliklerine zorlayarak, bazen de doğrudan doğruya dayatmalarla hayata geçirmiştir.

Osmanlı'da ortaya çıkan Batılılaşma hareketlerinin en temel amacı 'bu devlet nasıl kurtulur' sorusunun yanıtını aramaktır. Nitekim on sekizinci yüzyılda Batıdan bazı yeniliklerin alınabileceği kabul edildiği sıralarda bu,

eski düzeni tamamen bırakıp yeni bir toplum düzenine geçmek anlamına gelmiyordu. Bu yenileşmeler hala ideal sayılan eski düzene dönmek için, devleti güçlendirme önlemleri olarak görülüyordu (91). Bu mantık, ne Tanzimat'la, ne Birinci ve İkinci Meşrutiyet'le, ne de Cumhuriyet dönemi ile birlikte değişmiştir. Aslolan devletin bekasıdır mantığı her zaman devam etmiştir. Ancak ideal olan eski düzendir mantığı büyük ölçüde değişmiş; özellikle Abdülhamit devrinin istibdadına karşı oluşan muhalefette, bu tamamen kendi değerlerini kökten bir reddetme eylemine dönüşmüştür. Bu dönemde Abdülhamid'in can havliyle giriştiği istibdat hareketine karşı oluşan Jön Türk muhalefetinin teklif ettiği 'kurtuluş yolları', tamamıyla Batıdan alınan derslerin eseridir (70-75). Bu anlamda Jön Türkler mücadelelerini istibdat nedeniyle Avrupa'da sürdürmek durumunda kaldıkları için, bu uygarlığın nimetlerini iyi özümsemiş ve daha sonra da Batı fikirlerini, Türk toplumuna yayma misyonunu da yüklenmişlerdir. Bu süreç, Cumhuriyet dönemiyle birlikte, tümünden Osmanlı'yı bir reddetme girişimi ile nihayete ermiştir.

Gerek Batının teknik, ekonomik ve askeri üstünlüğünün verdiği bir Batıya karşı öykünme, gerekse Osmanlı'nın ekonomik ve askeri yönlerden bir yıkım içerisinde olması, hem Osmanlı'nın yönetici kesiminde hem de bu yönetici kesime muhalefet edenler arasında bir fikrin ortaklaşa paylaşılmasına neden olmuştur: "ya batılılaşacağız ya da mahvolacağız". Bu ortak görüşe rağmen ayrıldıkları nokta, Batılılaşmanın yöntemleri üzerindedir. Kimi tümünden Batılılaşalım derken, kimi de sadece tekniğini alalım, kendi kültürümüzü koruyalım demektedir. Bu iki gruptan 'Garpcılara

göre, İmparatorluk için tek kurtuluş yolu vardır, o da “bu yüzyılın fikir ve ihtiyaçlarına uygun medeni bir devlet ve millet halini almaktır, yani ilmi manası ile ‘garplılaşmaktır.” (79). Garpçılar Batıyı bir medeniyet olarak kabul etmişlerdir. “Her türlü fikri ilerlemeler, sanat harikaları, yaratışlar, ve icatlar Avrupa medeniyetinin eseridir. Bu yüzden de dünyaya hakimdir: Şu halde Batı demek üstünlük demek, kuvvet demektir. Öyleyse Osmanlı bütün varlığı ile Batıya gitmelidir. Nur ondadır. Ona gitmek mecburidir. Çünkü ikinci bir medeniyet yoktur.” (79). Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucularından birisi olan Hamdullah Suphi Bey’e göre, yenilik Batılı gibi düşünmemiz ve bu düşünce sistemini veren müesseselerin varlığı demektir. Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran İttihatçı Kadro’nun muhalif kanadı, Batı uygarlığına geçiş için, Cumhuriyetin ilanı ile birlikte öncelikle ve ivedilikle, teokratik kalıntıların tasfiyesine girişmiştir. Çünkü bu tarz kurumlar Batılılaşmanın önündeki en büyük engeldir (127). Yine yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin Adliye Vekili olan Mahmut Esat Bozkurt, bir konuşmasında geçmişin tamamen silinmesi gereğini şu sözlerle ifade etmektedir: “... Türk ihtilalinin kararı, Batı medeniyetini, kayıtsız şartsız kendisine mal etmek, benimsemektir... Bu prensip bakımından kanunlarımızı oldukları gibi Batı’dan almak zorundayız. ...” (133).

Batılılaşma olgusuna bütünsel bir şekilde bakanlara göre, ki bunlar aynı zamanda Cumhuriyetin kurucularıdır, Türkiye’nin Doğu Medeniyeti alanından Batı Medeniyeti alanına geçmesi zorunludur. “Kökümüz Şark’ta örneğimiz Garp’tadır.” demektedirler. Onlara göre, Batı Çağdaş Medeniyet anlamına gelmektedir. Doğu insanları köleleştiren aklın yaratıcılığını ezen bir

özellikle sahiptir. Orada hürriyetsizlik, orada ‘karanlığın kudreti’ vardır (153). Batılılaşmayı tümünden bir medeniyetten diğer bir medeniyete geçiş olarak algılayanların çizdiği Şark portresi ile Batılı Şarkiyatçıların çizdiği Şark portresi, birbirine çok benzemektedir.

Türkiye Batı ile savaşarak Batılılaşma girişimi içerisine girmiştir. Bir uygarlıkla hem savaşmış hem de ona benzemeye çalışmak oldukça zor bir iştir. Bu durumu halka anlatmak çok daha zor olmuştur. Çünkü Türk toplumu hem Batı tarzı bir ekonomik ve toplumsal değişim yaşamamış, hem de Batılı devletlerin işgaline karşı bir kurtuluş mücadelesi vermiştir. Bu anlamda devlet elitlerinin içinde bulundukları ikilemi halka anlatması oldukça zor olmuştur. Mustafa Kemal de bu zor görevi münevverlere vermiştir. Çünkü Mustafa Kemal’e göre “Esasen millet iradesi ile milleti temsil edenler münevverler olacaktır. Bunlar yapılan ve yapılacak olan kanunlarla inkılapları kökleştirecek ve muasır medeniyet seviyesine ulaştıracaklardır.” (akt. Tunaya, 1996:111). Cumhuriyetin kuruluş yıllarında ve tek parti döneminin sonuna kadar, mecliste milletvekilliği yapan kişilerin çoğunluğu, memur, bürokrat, asker kesiminden oluşmaktadır. Bunların arasında, Osmanlı’da aynı zamanda memur konumunda bulunan gazeteci ve yazarlar da azımsanamayacak kadar çoktur.

III. Türkiye’nin Batılılaşma Pratiklerinde Sembolik Seçkinlerin Rolü ve Bu Süreçte Şarkiyatçılığın Etkileri

Osmanlı Devleti’nde yenileşmenin şart olduğu fikrinin kabulünden sonra, öncelikle askeri alanda teknik ve kurumsal anlamda Batı tarzı yöntemlerden yararlanmak için Batı’dan subaylar getirilmiş, özellikle III.

Selim döneminden itibaren Avrupa ülkelerine elçiler gönderilmiş, bir Batı ile tekrar 'tanışma' girişimi başlatılmıştır. Bu süreçle birlikte Batı'da elçilik yapmış olan kişiler, Batı tarzı askeri eğitim görmüş olan asker ve devlet seçkinleri, Batılılaşmanın sözcüsü konumuna gelmişlerdir. Devletin nasıl kurtulacağına aranan yanıtlar bu kişilerden beklenir olmuştur. Devletin giriştiği Batılılaşma hareketini eleştiren muhalefet de, yine Batı'da eğitim almış, ve kültürel anlamda Batılı kaynaklardan beslenmiştir. Genç Osmanlılar ya da Jön Türkler olarak adlandırılan hareket, Abdülhamid'in istibdadı yüzünden, muhalefet hareketini çeşitli Avrupa ülkelerinin başkentlerinde sürdürmüştür. Bu yüzden Avrupa ile öyle ya da böyle herhangi bir temas içinde olanlar, Batılılaşmanın sözcüsü olmuşlardır.

Berkes'e göre on dokuzuncu yüzyıl ortalarına doğru ve ondan sonra Avrupa'yı görenler, gördükleri uygarlıkta iki şeye saplanmışlardır: 1) bu uygarlığın kişiye sağladığı mutluluk ve özgürlük, 2) bunların devlete sağladığı güç (194). Tanzimat aydını ise bu tespitten sadece devlete sağlanan güç kısmıyla ilgilenmiştir. Çünkü önemli olan devletin bekasıdır. Bu durum Cumhuriyet döneminde de günümüzde de pek değişikliğe uğramamıştır.

Samir Amin, Avrupamerkezci kültürcü yaklaşımın evrenselcilik iddiasına karşı, Arap ülkelerinde iki temel tepki tarzının ortaya çıktığı saptamasında bulunur. Bunlardan birincisi Avrupamerkezci emperyalist evrenselciliğin iddialarını kestirmeden, yani kendi kültürel 'özgüllük'ünü öne sürerek reddetmenin gerekliliğini savunanlar, yani İslam temalcileridir (fundamentalistler).⁵ Bu yaklaşım Ona göre kültürcü milliyetçi bir içe

⁵ Türkiye'de İslam temalciliğinin kökeni bir anlamda Batılılaşma hareketine karşı ortaya çıkan muhafazakar muhalefettir. Bu çevre Osmanlı ile başlayan Batılılaşma ve laikleşme

kapanma hareketidir ve Avrupamerkezcilikle aynı yöntemi kullanır (1993:131-137). Bir diğer tepki ise Arapların kaderini elinde tutan sınıflar ve iktidarların yöneldiği tepkidir. Bunlar kurtuluşun maddi ve toplumsal örgütlenme düzeyinde de, kısmen fikirsel düzeyde de Avrupa'nın burjuva modelini taklit ederek mümkün olacağına inanmaktadırlar (132). Türkiye Cumhuriyeti'nde belli dönemlerde ve belli koşullarda, Amin'in Arap ülkeleri için saptadığı iki tarz tepki türünü gözlemlemek mümkün olmuştur. Özellikle kuruluş döneminde ve kriz dönemlerinde bu iki tarz tepki yaklaşımı Türkiye Cumhuriyeti'nde ortaya çıkmıştır. Türkiye'de Batılılaşma'yı reddedenlere irticacı, gerici; Batılılaşma yanlılarına da ilerici ya da Batılılaşmacı adı verilmiştir (Tunaya, 1996). Dahası bu adlandırmalar devletin kurucu unsurları olan 'Batılılaşmacılar' tarafından uygun görülmüştür.

Her ne kadar Avrupamerkezci ve Şarkiyatçı mantığın içerisinde Doğulu ülkelerin gelişmekten ve ilerlemekten aciz olduğu görüşü yaygın olsa da, Tanzimat aydınları, Batı uygarlığı ile Avrupa toplumu arasında zorunlu bir bağlantının olmadığı düşüncesindedirler. Onlara göre bu uygarlık taş gibidir, hangi toplumun başına oturtursanız o toplum Batılılaşır. Onlar Batılıların "Şark Terakki edemez kanısının aksine; edebilir, etmelidir, etmezse yaşayamaz" görüşündedirler (Berkes, 1975:194).

Şerif Mardin'e göre, Osmanlı-Türk devlet seçkinlerinin Batı'daki düşünce sistemlerinden sadece kendi seçkinleri eğilimlerine uygun olan pozitivism ile 'ümme' strüktürünün beslediği kapsayıcı, bireye önem

sürecinde devlet ve din işlerinin ayrılması durumuna karşı çıkmışlardır. Günlük hayatın din kurallarına göre şekillenmesini savunmaktadırlar (Tunaya, 1996). Ancak burada bu düşünce yapısının ayrıntılı bir incelemesine gidilmeyecektir. Çünkü konunun temeli Türkiye'nin Batılılaşma sürecinde "sembolik seçkinlerin" rolüdür.

vermeyen ve bu anlamda otoriter bir milli kültür kavramı için zemin hazırlamış olan dayanışmacılığı aldıklarını düşünmektedir (akt. Köker, 1995:227). Yine Keyder'e göre, ekonomik dönüşüm anlamında da bu geçerlidir. Mutlakiyet mantığına karşı gelişen Jön Türkler'in toplumu yukarıdan değiştirme girişimi, devletin rolündeki bir sürekliliği varsaymaktadır (1995:108). Gerek Osmanlı'daki padişahların yenileşme girişimlerinde, gerekse bu girişimlere karşı oluşan muhalif hareketlerde, bir yandan tepeden inmeceli bir mantık, diğer yandan da Batı'dan alınacak modellerle takip edilen bir toplumsal dönüşüm ve gelişim yöntemi düşüncesi hakimdir.

Kamerunlu bir filozof, Marcien Towa'nın üçüncü dünya ülkelerinin Avrupa'ya ve Avrupa gibi olma pratiklerine getirdiği yorum, bize biraz Osmanlı ve Türkiye'nin Batılılaşma pratiklerinin seyrini ve amacını anımsatır. "Avrupa'nın sırrı, onu bizden ayrı kılan şeyde yatmaktadır" der Towa. Böylece "Kendi kendini yadsımak, hatta kendi varlığını tartışma konusu yapmak ve tamamen Batılılaşmak... Öteki olmak için kendi öz varlığını yadsımak... Bilerek öteki gibi, ötekine benzer olmayı hedeflemek ve dolayısıyla Başkası tarafından sömürgeleştirilemez olmak gerekir." (akt. Latouch, 1993:80). Berkes'e göre de Türkiye, Ulusal Kurtuluş Savaşı ile şu dersi almıştır: "Ancak Batı'ya rağmen Batılılaşılabilir." (186). Yani Türkiye bir anlamda Batı'nın gazabından kurtulmak için ona benzeme girişiminde bulunmuştur. Bu noktada Latouch, üçüncü dünya ülkelerinin 'Öteki'ne benzeme pratiklerinin başarısızlıkla nihayete ermeye mahkum olduğunu şu soruyu sorarak belirtir: "Peki ya Öteki tıpkı kan emici gibi, yalnızca

kurbanlarının kanıyla yaşayabiliyorsa?” (80). O, Osmanlı ve Türkiye’nin modernleşmesini şöyle yorumlar: “On sekizinci yüzyıldan itibaren, ilerici padişahlar Türkiye’yi modernleştirmeye giriştiler. Kemal Atatürk, Büyük Petro’nunkini andıran bir enerji ile hızlandırılmış bir Batılılaşma izledi. Kültürsüzleştirme programı radikaldi. Bütün ülke yazısı, müziği, saç sakalı, giysileriyle kültürsüzleşmeden nasibini aldı... Ayakta kalabilmek için modernleşmek, modernleşmek için de kendi kendini yıkmak gerekti... Varolmak için zorunlu olan bu soysuzlaşma, gerçek bir toplu şizofreniye yol açmıştır...” (91). O’na göre Batılılaşma üçüncü dünya ülkeleri için bir ‘toplulaşma şizofreni’dir. Üçüncü dünyanın Batılılaşmış bir berduştur (91-98).

Türkiye’de, Osmanlı’dan beri süregelen Batılılaşma pratikleri, Batı’nın tanımladığı bir Doğulu kimlikten kurtulma isteği ile, tam bir geçmiş reddetme eylemine dönüşmüştür. Batıların elindeki bu yeni ‘uygarlık’, ‘Doğulu’ya geçmişteki ihtişamlı günlerini unutturmuş; bu unutuş inkarı da beraberinde getirmiştir. Cemil Meriç, Avrupa’nın hiçbir zaman Hristiyan anlayışından kurtulamadığını, Osmanlı’yı ve Türkler’i de bu çerçevede düşündüğünü hatırlatarak, öfkeli bir şekilde, Türkiye’deki Batılılaşma pratiklerindeki geçmiş inkar politikasını şöyle eleştirmektedir: “Bütün Kuran’ları yaksak, bütün camileri yıksak Batı insanının gözünde Haçlı seferlerinin yalnkılıç ve tekbir getiren cündileriyiz. Avrupa’nın bir nevi tezadı idik. Yani kıtayı tamamlıyorduk. Şimdi maymunuyuz. Yani hiçbir haysiyeti, hiçbir hikmet-i vücudu olmayan ananesiz, haysiyetsiz sırnaşık gölgesi... Biz Müslüman olduğundan, Doğulu olduğundan, Türk olduğundan utanan şuursuz bir yığın haline geldik... Kendi kendilerine kazık atan

efendilerimiz gücenmesin diye hazinelerini gübre ile kamufle eden entelijansiya vardır...” (Meriç, 1997:384-385). Meriç din ve medeniyet bağlamında ele aldığı eleştirilerinde, Batılıların etkisi ile Türk aydınlarının kendini inkar edişini şöyle dile getirir: “Zavallı Türk aydını... Batılı dostları alınmasınlar diye hazinelerini gizlemeye çalışır. Sonra unuttur hazineleri olduğunu. Düşmanın putlarını takdis eder, hayranlıklarını benimser. Dev papağanlaşır.” (1996:9).

Meriç’in dile getirdiği papağanlaşma durumunda, Batılıların yaratmış olduğu baskın söylem belirleyici olmuştur. Gramsci’nin toplumsal uzam için tanımlamış olduğu hegemonya kavramını, “medeniyetler” bağlamında düşünmek yararlı olacaktır. Böylece varolan duruma, Batı’nın kendi egemenliği için Doğulu halklardan bir rıza kazanma pratiği olarak bakmak gerekir. Gerek Said’in çerçevesini çizdiği Şarkiyatçılık mantığı, gerekse Avrupamerkezci yaklaşım, bir rıza üretme pratiği olarak işlev görmüştür. Bu mantık, önce üçüncü dünya ülkelerinin yönetici elitlerini ele geçirmiş; elitler de bu süreci kendi halklarına iletme görevi üstlenmişlerdir. Osmanlı ile Rus aydınlarının kaderleri hemen hemen birbirine benzer durumdadır. Bu yönden Troçki’nin Rus aydınları için yaptığı şu değerlendirme bir anlamda Osmanlı Türk aydınları için de geçerli olabilir: “Entelijnsiya, Avrupa kültürüne uzatılmış bir antendi. Devlet ona hem ihtiyaç duyuyor, hem de ondan korkuyordu. Başlangıçta devlet tarafından eğitilmiş ve devlet sonradan da eğittiklerinin sırtından kırbacı eksik etmemişti...” (Belge, 1995: 126). Osmanlı/Türk aydınları da bir anlamda Batı kültürüne uzatılmış bir anten işlevi görmüştür. Ancak kültürel kaynaklarından beslendiği Batı, ona

toplumunun, Batı hegemonyasına boyun eğmesini sağlayacak şekilde rol oynamasını kabul ettirmiştir. Çünkü kendi toplumu, Batının ıslah edici çalışmalarına muhtaçtır.

Yavuz'a göre hem Osmanlı hem de Türkiye Cumhuriyeti, Avrupa'da ortaya çıkan projeden sadece aydınlanma projesini almıştır. Ancak Ona göre, "Avrupa'nın zihin tarihi, sadece aydınlanmadan, aydınlanma düşüncesinden ibaret değildir. Yani Avrupa, sadece on sekizinci yüzyıla sınırlı olan aydınlanma düşüncesine indirgenemez. Avrupa'nın zihin tarihi, kendi karşıtımı üreten süreçlerin tarihidir." (Yavuz, 1998:101). Osmanlı'da ve Türkiye'de ise, Avrupalılık ya da Batılılaşma, "sadece aydınlanma düşüncesinin temellükünden ibaret sayılmıştır". Bu yüzden Avrupa, çok dar ve sınırlı bir aydınlanma projesi olarak idrak edilmiştir. Bu açıdan düşünülünce, Türkiye'nin Batılılaşma projesi bir başarısızlıkla karşı karşıyadır (101). Yavuz'a göre, "Türkiye'nin iki yüz yıllık Avrupalılaşma serüveninin geldiği nokta, Oryantalizmdir." Ona göre, Türk insanı Batılılaşmamıştır, oryantalistleşmiştir, yani ancak kendini Avrupalı'nın gözüyle görme noktasına gelmiştir (102). Bu da kendi kültürel ve toplumsal değerlerini bir aşağılama ve inkar politikasını beraberinde getirmiştir. Çünkü Batı, Doğunun kültürel ve toplumsal değerlerini, kendi değerlerine göre, aşağı ve terk edilmesi gereken pratikler olarak görmektedir.

IV. Tanzimat'tan Günümüze Türk Aydını

Osmanlı'da devletin tepesinden gelen bir ivmeyle ortaya çıkan Batılılaşma hareketlerinde devlet, bu hareketi topluma yayabilmek için, Batrı anlamış ve topluma böylece anlatabilecek kişilere ihtiyaç duymuştur.

Ancak yapılan yenilikleri başlangıçta padişahlar yerine getirmek durumunda kalmıştır. Çünkü yeniliklere öncülük edebilecek bir aydın grubu oldukça cılızdır (Belge, 1995:129). Aynı zamanda yapılan yenilikler, halk yığınlarının isteklerinden kaynaklanmamakta, demokratik bir toplumsal desteğe dayanmamaktadır.

Daha sonraları da devlette ve toplumda gerçekleştirilecek yenilikler, büyük ölçüde devletin kurtarılması refleksi ile, bir kısım devlet elitinin tercihi olarak ortaya çıkmıştır. Bu elit kesim, “kendilerine ‘devletin kurtarılması’ ve ‘halkın müreffeh kılınması’ için mutlaka yapılması gerekiyor gibi gelen değişiklikleri ellerinde devlet otoritesi ve kurumlarını ve zaman zaman da zoru kullanarak yapmaya çalışmışlardır” (Tezel, 1995:143). Bu kesimin hemen hepsi de ilk Batılılaşma hareketleri ile kurulan Batı tarzı eğitim kurumlarından, çoğunlukla askeri okullardan yetişmiş olan paşalar; asker-sivil bürokratlar ve memurlardır.

Osmanlı siyasal elitinin seçimi olan yenileşme hareketi, bu kişileri bir ikilem içerisine de soktu; hem eskiyi muhafaza edip, hem de Batılılaşma gerçekleşebilir miydi? Siyasal elit, bu ikilemi aşmak için yenileşme hareketlerinin kendi denetimi dışında hareket etmesine pek izin vermemiştir. Çünkü bu kesimin amacı, yenileşirken, imparatorluğun varlığını da sürdürmesini sağlamaktır. Bu mantık Tanzimat’tan itibaren ortaya çıkmıştır. Bu mantığı paylaşan azınlık bir kesim olduğu için, Tanzimat zihniyeti azınlık konumunu çoğaltmak için, kendi aydınını Batı/Avrupa’ya göndererek yaratmaya çalışmıştır. Bu anlamda, devlet destekli aydın, doğuşundan itibaren devletin iktidarına karşı koymak yerine, devletin iktidarının yanında,

yer yer de o iktidarı paylaşma kaygısında olan bir mantık içerisinde yer almıştır (363). Osmanlı'da aydınların ilk özerkleşme hareketinin de Yeni Osmanlılarla başladığını iddia edebiliriz. Ancak bu özerklik çok yavaş ve geç gelişmiştir (Mardin, 1995:62). Aslına bakılırsa, Yeni Osmanlıların büyük bir kesimi de devlet seçkinlerinden oluşmaktadır. Çünkü Yeni Osmanlıların, Şinasi dışında kalan bütün ileri gelenleri paşazadeydiler. Hatta Ziya Paşa ve Namık Kemal en keskin ihtilalci oldukları sırada bile, devlet memurluğu görevlerindeydiler. Örneğin Namık Kemal, sürgünde iken bile devlet desteğine sahiptir, devletten maaş almaktadır (365). Aynı zamanda bu kişilerin asıl olarak yaptıkları iş, o dönemde yeni yeni yaygınlaşmaya başlayan gazetelerde fikir yazıları yazmaktır, yani gazetecilik işiydi.

Yeni Osmanlı hareketi, bir anlamda burjuva bir öz taşımaktadır. Bunda ise, bu hareketin finansmanını sağlayan Mısırlı Mustafa Fazıl Paşa'nın şahsında yeni yeni gelişmeye başlayan burjuvazinin etkisinin olduğunu söylemek mümkün. Bu çerçevede Yeni Osmanlılar için temel sorun, saray ve devletin iktidarını sınırlayacak bir Anayasanın çıkarılması ve meşruti bir monarşinin kurulmasıdır (365). Bir anlamda devletin iktidarına hem kendileri ortak olmak istiyorlar, hem de yeni yeni gelişmeye başlayan burjuva sınıfının da bu iktidara ortak olmasını sağlamaya çalışıyorlardı. Yine bu muhalefet işini o dönemlerde yurtdışında çıkardıkları gazetelerde yazdıkları fikir yazıları ile sürdürmekteydiler.

İttihat ve Terakki'nin 1908'de gerçekleştirdiği II. Meşrutiyet, pek çok kişiye göre kısmi bir burjuva devrimidir. İttihat ve Terakki aydınları dayandıkları burjuvazi ile gecikmiş bir merkantilizmi gerçekleştirmeye

çalışmışlardır. Bu sınıfsal konumlarına rağmen, Osmanlı devlet geleneğinden tam anlamıyla kopmuş da değillerdi. Bu yüzden, devlet güdümünde bir toplum kurma arzusu ile orduya dayanarak devleti yönetme eğilimindeydiler (365). Zaten İttihat ve Terakki Fırkası'nın kurucularının büyük bir çoğunluğu asker subaylardan oluşuyordu. Başkaya'ya göre de İttihat ve Terakki aydınları geleneksel ideolojiden kurtulamamışlar, ancak Batı'nın üstünlüğünün sadece yönetim şekliyle kaynaklandığını düşünerek, yönetimin değiştirilmesi ile sorunların tümünün çözüleceği kanaatini taşımaktadırlar (19). İttihat ve Terakki aydınları, karşı çıktıkları Padişah Abdülhamit ile 'devletin kurtarılması gerektiği' yönünde birleşiyorlardı; ayrıldıkları nokta ise, "padişahın istibdada dayanan İslamcılığı, onların ise meşrutiye müstenit Osmanlılığı savunuyor olmalarıdır." (Başkaya, 1999:246).

Cumhuriyet yönetiminin, hem Osmanlı padişahlarından, hem de İttihatçılardan ayrıldıkları pek çok yön vardır. Verilen ulusal mücadelenin de verdiği bir dinamizmle, toplumsal kimliği belirleyen tanımlamalarda bir kısıtlamaya gidilmiştir. Artık onların anladığı Türkçülük, sadece Anadolu Türkleri ile sınırlı kalması yönüyle İttihatçıların 'Kızıl Elma' ülküsünden ayrılır. Diğer yandan da Abdülhamid'in İslamcı politika izleyerek, bir İslam Birliği kurma idealinden de ayrılırlar. Artık Kemalist ideolojinin tanımladığı Türk, sadece kültürü ile ve Batı'dan alacağı değerlerle var olacaktır. Dinsel kimlik, etnisiteyi belirleyen bileşenler arasında değildir artık. Çünkü dinsel uygulamalar, hedeflenen Batılılaşma hareketini baltalamaktadır.

Cumhuriyet dönemindeki bürokrasi, Osmanlı'dakinden çok farklı bir nitelik taşır. Çünkü artık burjuvazi bu dönemde etkin bir güçtür. Bu dönem aynı zamanda milli burjuvazinin de 'yaratıldığı' bir dönemdir. Ulusal Kurtuluş Savaşı'yla eskiden bir anlamda, hakim güç olan yabancı burjuva kesimi de bertaraf edilmiş, bu kesimin elindeki sermaye birikimi Türk toplumuna aktarılmıştır (Başkaya). Cumhuriyet rejiminin kurulmasında eskiden olduğu gibi aydınlar belirleyici değildir, ama önemli bir konumdadır (Yıldız, 1995:367). Ulusal Kurtuluş Savaşı'ndaki sınıfsal mücadele, aynı zamanda Türk aydınının da işlev ve konumunu belirlemiştir. Aydın burada yeni oluşmakta bulunan burjuva sınıfı ile bir eklemlenme çabası içerisine girmiştir. Hatta yeni oluşmakta olan burjuva egemen ideolojisini oluşturacak yetenekten yoksun olduğu için, kurucu unsur olan bürokrat kesim, aydınlara, bir resmi ideoloji oluşturma işlevini uygun görmüştür. (Başkaya, 24-25). Bu yönüyle Cumhuriyet döneminde aydın ya devletin yanında, ya da karşısında yer almak durumunda kalmıştır. Eğer karşısında yer almışsa, çoğunlukla devlet tarafından 'başkaldıran', ya da 'gerici' olarak görülerek etkisiz hale getirilmeye çalışılmıştır (Yıldız, 1995:369). Aslında bir yandan da aydın Cumhuriyet döneminde kurucu unsur durumundadır. Cumhuriyetin kurucuları aynı zamanda kendilerine aydın kimliği de biçmişlerdir. Aydınla devleti, bu dönem için birbirinden ayrı bloklarmış gibi düşünmek çok da doğru görünmemektedir.

Anadolu'da gerçekleşen ulusal kurtuluş savaşı, çok büyük ölçüde halkın desteğini almış olsa da, bu mücadelenin arkasından kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu unsurları, Osmanlı'dan kalma eğitilmiş siyasal

elitlerdir. Bu yeni unsurların arasında dördünün özel bir önemi vardır: Subaylar ve memurlar, hukukçular ve gazeteciler. Yeni Türkiye'nin hazırlanmasında ve kurulmasında bu dört meslekten kişiler, genel nüfusun içindeki sayıları oranın çok üstünde rol oynamışlardır (Lewis, 1993:455). 1920'de Ankara'da toplanan ilk Büyük Millet Meclisi'nin üyeleri arasında hala 138 memur, 53 asker ve 53 din adamı ile toplamın üçte iki kadarı siyasi elitlerden oluşmaktadır (456). Devletin kurucu unsurları her ne kadar devlet elitlerinden oluşsa da, bu kesimin o dönem için halkın tamamının çıkarlarını temsil ettiğini söylemek yanlış olmaz. Zira Mustafa Kemal'e göre, Türk halkı, çıkarları birbiriyle çatışır sınıflara ayrılmış değildir. "Bilakis mevcudiyetleri ve çabaları yekdiğerine lazımdır." (460). Çünkü kurucu unsurların görüşüne göre, Türk toplumu bir burjuva ve sanayi devrimi yaşamamıştır. Bu yüzden toplumsal sınıflar, keskin bir şekilde belirmemiştir. Bu yönüyle Mustafa Kemal, sınıf savaşımı ideolojilerini reddettiğini, İzmir İktisat Kongresi'ndeki açış konuşmasında, en açık bir şekilde belirtmiştir. Mustafa Kemal'e göre, kurdukları düzen ne sosyalisttir ne de kapitalisttir, bu düzen kendine has ve hiçbir düzene de benzemek zorunda olmayan bir düzendir (Lewis, 1993).

Cumhuriyetin kurucu unsurlarının bu saptaması, rejime muhalif olan kesimlerin durumunu da ortaya koymuştur. Bu yönden, eskiyi savunan hilafet ve padişah yanlısı olanların yanında, sınıf savaşımı ideolojilerini savunanlar ve liberalleşme yanlıları da rejimin muhalifleri arasına girmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında ve tek partili siyasal hayat boyunca, rejimin bu muhalifleri, etkili bir biçimde susturulmuştur. Çok partili hayata tam

anlamıyla geçmeden önce, Mustafa Kemal'in kontrollü bir şekilde teşvik ettiği iki muhalefet partisi de, (Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası) çeşitli nedenlerle ya kapatılmış, ya da kendi kendini feshetmek durumunda kalmıştır. Rejimin dışında kalan muhalif kesimler de, bir anlamda iktidar olacakları zamanı kollamaya başlamışlardır.

Cumhuriyetin uyguladığı, yenileşme hareketleri ve karma ekonomik model, tek partili siyasal hayat boyunca, etkin bir orta sınıfın oluşmasına ortam hazırlamıştır. Devletin desteğinde oluşan sermaye sınıfı ve yine eğitimin yaygınlaşması sayesinde oluşan okur yazar kesimin oluşturduğu bu orta sınıf tarafından oluşan muhalefetle birleşen uluslar arası konjonktürün de baskısı, tek partili dönemin sonuna doğru, kısmi liberalleşme girişimlerini zorunlu hale getirmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından oluşan uluslar arası dengelerde, Türkiye artık hedefini belirlemiştir. Batı bloğundan yana tavır alan Türkiye'de, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, bu baskılara daha fazla dayanamayarak çok partili yaşama geçilmesinin gereğine işaret etmiştir.

Tek partili dönemde etkin bir şekilde susturulan muhalefet, artık farklı bir parti çatısı altında örgütlenebilme fırsatı bulmuştur. Uygulanan halkçılık politikası nedeniyle sınıf savaşımını savunan bazı sosyalist çevreler, mevcut rejimin muhalifleri haline gelmişlerdir. Bu kesimler, çok partili hayata geçişle kurulan Demokrat Parti'ye destek verdiklerini açıklamışlardır. Tek parti döneminde komünistlik suçlamaları ile türlü baskılara uğrayan Sabiha ve Zekeriya Sertel çiftinin Tan gazetesi ve çevresindeki solcu kesim de, bu hiç de kendi siyasi çizgileri ile uyuşmayan yeni parti ile birlikte hareket etme kararı almışlardır (Zürcher, 1996). Çünkü bu parti ekonomik liberalleşme ile

beraber, siyasal liberalleşme söylemini de kullanmaktadır. Tek parti yönetiminin baskıcı siyasal uygulamalarına göre, daha özgür bir siyasal yaşamın ortaya çıkacağını uman buna benzer muhalif çevrelerin de desteğini alan Demokrat Parti, 1950 yılında gerçekleşen genel seçimlerde büyük bir çoğunlukla mecliste yer alarak, hükümet kurma fırsatı yakalamıştır. Demokrat Parti'nin esas desteğini ise, savaş sonrasında ortaya çıkan yeni sermaye sınıfı oluşturmaktadır. Bu oluşan sermaye sınıfı, tek parti döneminde, hala yeterince temsil edilmemektedir. Çünkü 1943'te Meclise seçilen 453 milletvekilinden 127'si değişik çeşitten devlet memuru, 67'si asker, 89'u hukukçu, 59'u da öğretmendir. Sadece 49'u tüccar, 45'i çiftçi, 15'i bankacı, 3'ü de sanayicidir (Lewis, 1993: 467). Mecliste yeterince temsil edilemeyen bu çevrelerin de muhalefeti, Cumhurbaşkanını, çok partili hayata geçiş konusunda zorlamıştır.

Ekonomide ve siyasal yaşamda liberalleşme söylemleri ile pek çok çevrenin desteğini alan Demokrat Parti, bu çevrelerin umutlarını iktidarının ilerleyen yıllarında boşa çıkarmıştır. Ancak ekonomik anlamda önemli ölçüde liberalleşme hayata geçirilmiştir. Hedeflenen tam liberal ekonomik uygulamalar hayata geçirilememiş olsa da, gerek tarımsal makineler gerekse altyapı çalışmaları alanında büyük ölçüde ihracata yönelinerek, dünya ekonomik sistemiyle entegrasyona başlanmıştır. Demokrat Parti iktidarının son yıllarına doğru ortaya çıkan baskılar, askeriye, memur, öğrenci ve özellikle okumuş çevrelerde ciddi karşı çıkışları beraberinde getirmiştir. Sonuçta, 27 Mayıs 1960'ta gerçekleşen askeri müdahale ile sivil yönetim devrilmiştir. Askerin yönetime el koyması, Ankara ve İstanbul'da halk,

özellikle her iki büyük kentteki büyük öğrenci kitlesi ve genelde aydınlar arasında büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Kırsal kesimde ise büyük bir sessizlik hakimdir (Zürcher, 1996: 351).

Cumhuriyet döneminde yeni oluşmakta olan burjuva sınıfının ideolojik formasyonunu yaratmaya çalışan aydın kesimi, aynı zamanda da yönetim erkini de paylaşma yoluna gitmiştir. Bu dönemde egemen ideoloji oluşturulurken, devlet zoru kullanma işlevini üstlenirken, aydın hegemonik bir işlev üstlenmiştir. Ancak bu devlet otoritesinin izin verdiği bir sınır içerisinde kalmıştır. Devletin resmi ideolojisinde, inanılan bir halkçılık kavramı örneğin, sınıfsal farklılıkların üstünün örtülmesi işlevini görmüştür.

1960 askeri darbesinden sonra yapılan anayasa, siyasal anlamda özgürlükçü bir anayasadır. Aynı zamanda devletin, sosyal devlet olduğunu da ilan etmiştir (Zürcher, 1996). Bu anayasanın sağladığı özgürlüğün ve dünyada ortaya çıkan özgürleşme mücadelelerinin verdiği ivme ile, Türkiye’de özellikle sol kesim, oldukça etkin bir konuma gelmiştir. Bunda kısmen sanayi atılımının gerçekleşmesi ile oluşan işçi sınıfının ortaya çıkması da etkili olmuştur. Bu dönemden itibaren özellikle solcu aydın kesim, Türkiye’de bir sosyalist devrimin olasılıklarının arayışı içine girmiştir. Bu dönemin sol çevreleri arasında ulusal kalkınma stratejisi görüşü hakimdir. Bu çerçevede ortaya çıkan solcu aydınlar, özellikle kısmen ortaya çıkmış bulunan işçi sınıfı, öğrenci hareketleri ve ordu içindeki devrimci unsurların desteğini de alarak devleti ele geçirmek dürtüsü ile hareket etmişlerdir. Örneğin Yön dergisi çevresinde örgütlenen Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk gibi yazar ve gazeteci olan kişiler, özellikle böyle bir hareket içerisinde

tarihsel gücünden yararlanmak için, ordunun devrimci kesimi ile ittifak içine girmenin gereğine inanmaktadırlar ((Akay, 1995:426). Bu iş, yine bir askeri darbe ile gerçekleşecektir.

Bu ve buna benzer görüşlerin hareket serbestisini kısıtlamak için ordunun muhafazakar kesimi tarafından gerçekleştirilen 12 Mart askeri darbesi, orduya güvenen kesimleri hayal kırıklığına uğratmıştır. Ancak bu darbenin arkasından gelen, ekonomik darboğazın da neden olduğu siyasal kaos ortamı, Türkiye’de, siyasal ayrışmaların hat safhaya varmasına neden olmuştur. 12 Eylül 1980’de yapılan askeri darbe, bir yandan bu ortamı düzeltmek, bir yandan da sivil yönetimlerin uzlaşmazlıklarının ortadan kaldırılması için gerçekleşmiştir. Bu dönemde hem sağdan hem de soldan ciddi tutuklamalar ve idamlar gerçekleşmiştir. Bütün siyasi partiler, sendikalar, dernekler ve örgütlenmelerin faaliyetleri askıya alınmıştır. Bu dönemde yeniden ele alınan anayasa, 1960’daki anayasada yer alan özgürlüklerin büyük ölçüde kısıtlanmasıyla, demokratik katılımı sınırlar duruma getirilmiştir. Milli Güvenlik Konseyi’nin getirdiği oy kullanma zorunluluğu ile, referandumda ezici bir çoğunlukla kabul edilen anayasa, siyasal hayatı önemli ölçüde kısıtlamıştır.

24 Ocak 1980’de IMF ile yapılan anlaşma ile ülkenin içinde bulunduğu ekonomik bunalımın aşılabacağı düşünülmüştü; ancak bu ekonomik kararlar, özellikle sendikalardan ciddi karşı çıkışları beraberinde getirmiştir. 12 Eylül askeri yönetiminin baskıcı uygulamaları sayesinde muhalefetin sindirilmesiyle, bu programın hayata geçirilmesi kolaylaşmıştır. Bu programın uygulanırliğini sağlayan kişi ise Turgut Özal olmuştur. IMF ve

Dünya Bankasının önerdiği reform paketi, ithalat ve ihracat denetimlerinin kaldırılmasını, devlet sübvansiyonlarının kesilmesini, faiz oranlarının serbest bırakılmasını, fiyatların yükseltilmesini ve devlet harcamalarının kısılmasını içeriyordu.

1980 öncesinin en büyük partisi olan Adalet Partisi, özellikle sanayiciler, küçük tüccar ve esnaf, köylüler ve büyük toprak sahipleri, dinci gericiler ve Batıcı liberallerin bir koalisyonu durumundaydı (Zürcher, 1996: 365). 12 Eylül'den sonra yasaklanan bu partinin tabanı, büyük ölçüde, 24 Ocak kararlarını uygulayan Turgut Özal'ın partisine kaymıştır. Uzunca bir süre askeri yönetimin baskısı altında süren bu dönem, Türk toplum hayatında önemli değişikliklere neden olmuştur. Bu süreç içinde, eskiden solcu olan bazı aydınlar, 1980'lerden sonra güncel yaşama daha çok katılmaya başlamışlar ve piyasa ekonomisinin işleyiş mantığına eklemlenip, bir anlamda “normalize” olmuşlar, yani sistemle, kapitalist düzenle bütünleşme sürecine girmişlerdir. Bunlardan bir kısmı büyük holdinglerde danışmanlık yapmışlar, bazıları da özel kurumlarda çalışma yaşamını sürdürmüşlerdir (Akay, 1995: 427). Bir anlamda, 60'lı ve 70'li yıllarda, işçi sınıfı, öğrenci hareketi ve ordunun devrimci kanadı ile ittifak kurup bir blok oluşturma kaygısı içine giren solcu aydınların da, 1980'den sonra dünyada süren neo-liberal dalganın Türkiye'ye de ulaşması ile, sermaye sınıfının çıkarları ile eklemlenmek durumunda kaldığını iddia edebiliriz.

1990'lı yıllar ise sol kesimin tamamen iddiasını kaybettiği yıllar olmuştur. Çünkü sosyalist bloğu temsil eden Sovyetler de artık, “serbestleşme” ve “açıklık” politikalarını kullanarak dağılma sürecine

girmiştir. Bu süreçle birlikte küreselleşme ve yeni dünya düzeni kavramları ön planda tartışılmaya başlanmıştır. Geçmişin pek çok solcu aydını, aslında sermayenin küreselleşmesi anlamına gelen bu tartışmaların, siyasal hayata da katkılarının olduğunu savunmaya başlamışlardır. Sadece solcu aydınlar değil, liberal, İslamcı, milliyetçi pek çok çevre, bu tartışmaların çekiminden kurtulamamıştır.

Geçmişte devletin sağladığı destekle gelişen sermaye sınıfı için, artık sadece Türkiye'nin içinde var olmak, yeterli gelmemeye başlamıştır. Bu yüzden küreselleşme söyleminin estirdiği rüzgarı da ardına alan Türk sermaye sınıfı, artık uluslar arası düzeyde faaliyet göstermek kaygısındadır. Bu anlamda, Avrupa Birliği gibi aslında baştan bu yana bir ekonomik birlik olan kuruluşa, Türkiye'nin üye olması, sermaye sınıfının istediği bir şeydir. Çünkü devletin 70'li yıllarda sağladığı sübvansiyonlar ve kolaylıklar, IMF kararları doğrultusunda kısıtlanmıştır. Bu yüzden, bu kesim için AB gibi bir kuruluşa üye olmamanın bir avantajı kalmamıştır. Aksine AB üyesi olmak, bu kesime bir yandan Avrupa şirketleri ile stratejik ilişkiler için fırsatlar, bir yandan da büyük bir Pazar ortamı sağlayacaktır.

Türkiye'de 1980 anayasasının ortaya çıkardığı antidemokratik ortam, toplumun pek çok kesiminin rahat hareket etmesinin önünde ciddi engeller ortaya çıkarmaktadır. Özellikle sol muhalefeti susturmak için yapılan bu müdahale, amacına ulaşmıştır. Bu anlamda sermaye kesiminin, bir muhalefet konusunda kaygısı kalmamıştır. Artık bu baskıcı yasalardan kurtulmanın zamanı gelmiştir. Söz konusu, antidemokratik ortamdan kurtulmak yönünden, sermaye sınıfı ile bu ortamdan rahatsız olan çevrelerin çıkarları

örtüşmektedir. Sermaye sınıfı için aslolan ekonomik bütünleşmedir, ama AB'nin önerdiği “demokratikleşme” kriterleri, bu bütünleşmenin önünde engelse, bu kriterlerin yerine getirilmesi gerekmektedir.

Toplumsal yaşamdaki aydın ve düşünen kesim de, aynı görüşü paylaşmaktadır. Bu anlamıyla sermaye sınıfı, aslında kendine muhalif olan pek çok çevrenin olurlarını bu strateji sayesinde başarabilmiştir. Sol, liberal, sağ, İslamcı, Batılılaşmacı, Kürt milliyetçisi, Türk milliyetçisi diye sayılabilecek pek çok kesimin, AB üyeliği konusunda hemen hemen bir ortak paydada buluştuğunu gözlemlemek mümkün. Devlet içinden de, özellikle ordudan, bazı konularla ilgili olarak kaygılar dile getirilse de, temelde bir AB karşıtlığının olmadığı söylenebilir. Bu anlamda Türk burjuva sınıfının, kendi çıkarını, toplumun tümünün çıkarı gibi algılatmasını büyük ölçüde başardığı görülmektedir. Bu süreçte aydınların önemli bir konumda bulunduklarına işaret etmek gerekir. Aydın kesimin, demokratikleşme ve özgürleşme konusundaki beklentileri, sermaye sınıfının ekonomik çıkarları ile bir eklemlenme içerisine girmiştir. Böylece Türk aydını, bu defa da sermaye sınıfı ile bir ittifak içindedir. Bu süreçte, sermaye sınıfı, kendi çıkarları çevresinde, toplumun büyük bir bölümünü, bir blok içerisinde kendi yanına çekmeyi başarmıştır. Bunda toplumun giderek büyük bir yoksulluk içerisine girmesi, bazı kesimlerin var olan rejimin baskıcı yasalarından ve uygulamalarından bezmesi gibi faktörler etkili olmuştur. Topluma bu olumsuzlukların çözümü olarak AB üyeliği sunulmuştur.

II. BÖLÜM

MEDYADA SEMBOLİK SEÇKİNLER, BOURDİEU’NUN HABİTUS KAVRAMI VE HEGEMONYANIN TESİSİ

I. Sembolik Üretim Süreci ve Var Olan İktidar Yapısının Haber Metinlerinde Sunumu

Basının ticari işletmeler haline gelme sürecinde, basında “yönetmel devrim”in gerçekleştiği ve bu sayede editöryal bir bağımsızlıkla gazetecilerin hiçbir müdahale olmaksızın kararlarda serbest olduğu ilkesi ortaya çıkmıştır (Murdock, 1980:41). Bununla birlikte burjuva gerçekçiliğinin izlerini taşıyan “profesyonellik ideolojisi” devreye girmiştir. Profesyonellik gazetecilikte aynı zamanda “nesnellik, dengelilik” gibi kavramları da gerektirir. Ancak şu bir gerçektir ki “nesnellik, burjuvazinin ‘yazarı’ olmayan sesidir” (akt. İnal,1996:104).

Günümüzde medyadaki sembolik üretim süreci, “değer yargılarından arınmış” bir gazeteci metaforu üreten ve çoğulcu yaklaşımın en önemli argümanlarından birisi olan “nesnellik” ilkesi çerçevesinde analiz edilmeye çalışılırsa, sadece nicel verilere odaklanarak “karşı görüşlerin” temsil edilip edilmediğine bakmanın ötesine geçilemez. Çoğulcu yaklaşım, medya metinleri içerisinde habere mutlak bir gerçeklik atfeder; böylece “haber olgusaldır” önermesine ulaşmış oluruz; haber olayın kendisidir. Yine bu mantığa dayanırsak, haber dili, ya da genel olarak dil sadece mesajların taşıyıcısıdır. Halbuki haber kurgusaldır ve haberin taşındığı dil, sadece basit

bir şekilde bilgiyi iletmez, aynı zamanda ideolojiyi ve var olan iktidar ilişkilerinin dolayımını da iletir (İnal, 1996).⁶

Dilin sadece bir iletken olmadığı, dille birlikte egemen toplumsal ilişkilerin de taşındığı görüşü, özellikle eleştirel iletişim araştırmaları arasında yaygınlaşmıştır. Bu ekol içerisindeki metin analizleri ve alımlama araştırmaları yapan perspektif, özellikle eleştirel dilbilim ve eleştirel söylem çözümlemesi ile gelişmiş, temsil (representation) sorunu üzerinde yoğunlaşarak, medyayı siyasal, askeri ve ekonomik seçkinlerin söylemlerinin yeniden kurulduğu bir yer olarak ele almayı önermektedir (1996:45).⁷

Eleştirel iletişim araştırmalarının farklı perspektifleri, ideoloji kavramsallaştırmasını kullanır. Bunlardan birincisi yukarıda da ayrıntılı olarak değinildiği gibi, ideolojiyi, “belli bir toplumsal sınıfın karakteristiği olan ve bu sınıfın siyasal ve ekonomik çıkarlarını açığa vuran, düşünceler, değerler ve önermeler sistemi olarak” görmektedir (Hackett, 1997/1998: 48).

⁶ İdeolojinin haber metinlerde nasıl işlediğini, haber metinlerinin analiziyle ortaya çıkarmaya çalışan önemli bir çalışma, “Bad News” adıyla 1976 yılında basılan ve Glaskow Üniversitesi Medya Araştırma Grubu tarafından BBC televizyonunun işçi – işveren ilişkilerini sunumu üzerine altı aylık bir süre boyunca yürütülen çalışmadır (Swingwood, 1996:133). Araştırmadan çıkan sonuca göre, BBC’nin grev haberlerine yönelik sunumunda grevcilerin davranışlarının ulusal çıkarlara aykırı olduğu, işverenlerin ise sürekli uzlaşmaya açık ve haklı konumda bulunduğu yönünde yayınlar yapılmıştır. Grev ilişkili haber sunumlarında grevin toplumsal yaşama yönelik olumsuz yönleri ön plana çıkartılmış, işçilerin taleplerinin haklılığı sorgulanmamış, çatışmalarda sorumlu olarak grevciler gösterilmiştir. (133). Glaskow Üniversitesi Medya Grubu, yaptığı analizde sınıfsal yanlılık taşıyan dünyaya ilişkin resmi ortaya koymuştur.

⁷ Gitlin’e göre haberin çerçevesi, “sembolik üretime katılanların söylemleri, rutin bir biçimde organize ettikleri sözlü veya görsel sunum, seçme vurgu ve dışarıda bırakma yoluyla ortaya çıkan bilişsel, yoruma ve sunuma ilişkin kalıcı biçimlerdir.” (akt. Hackett, 1997/1998: 50). Sonuçta gazeteciler, yansız bir sunum yaptıkları anda bile, aslında bir yandan bilişsel bir sürecin araçları, diğer yandan da uzlaşım bir sunumun aktörleri durumundadırlar. Haberin çerçevesinin bu tanımından yola çıkarak, şu sonuç ortaya çıkmaktadır: Gazetecilerin niyetleri, açık bir şekilde aldatmak ya da taraf tutmak olmasa bile, haberin uzlaşım ve sınırları çizilmiş yapısı, yani açıkçası, egemen toplumsal yapının bir görüntüsünün yansıması olması nedeniyle, bir taraf tutma konumuna düşmektedirler. Çünkü bir anlamda, egemen toplumsal yapının ortaya koyduğu bu uzlaşım bir sunum biçimleri, haberin ardında yatan ideolojik çerçeveyi gizlemekte oldukça etkilidir (52).

Bu tarz bir ideoloji algılayışı, ideolojinin işlevine, gerçek toplumsal ilişkilerin “çarpıtılması” olarak bakar.⁸

Eleştirel çalışmalar içindeki diğer bir perspektif, ideolojiyi, kapitalizmin günlük olağan görünümüleri olarak değerlendirir. Bu yaklaşım daha çok kapitalist piyasadaki emek ücret mübadelelerindeki eşitsiz ilişkilerin işleyişine dikkat çeker. Örneğin Hall’ün de vurguladığı gibi ideoloji, “kapitalist toplumsal ilişkileri doğallaştırarak sistemin karşıtlıklara dayanan temellerini, yani sınıf egemenliği, sistemin sınıf sömürüsüne dayanan doğası, bu sömürünün üretim sürecindeki kaynakları, ekonominin bu üretim biçimindeki belirleyiciliği gibi durumları belirler, gizler ve bastırır.” (akt. Hackett, 1997/1998: 49). Bu durumda sistemin doğası kadar, aktörlerinin davranışları da önemlidir. Ancak bu aktörleri toplumsal yapıdan ayrı tutmak da mümkün değildir. Haber üretim sürecine katılan aktörlerin kullandıkları haber kaynakları da, var olan toplumsal yapının, haber dili dolayımı ile pekişmesini meşrulaşmasını sağlamaktadır. Çünkü haberin kurgulanması sırasında başvuru kaynaklar, aynı zamanda toplumun egemen güçleridir.

⁸ Medyada sahiplik/mülkiyet ilişkilerinin medyadaki kültür ürünlerinin içeriğini büyük ölçüde belirlediği düşüncesi, “egemen sınıfın düşünceleri, bütün çağlarda egemen düşüncelerdir” görüşüne yaslanır (Murdock, 1980). Bu görüşün savunucuları, Marxist yaklaşımın katı bir ekonomik belirleyicilik biçimine dayanarak kitle iletişim kuramlarına uygulayan kuramcılardır. Bu kuramcıların arasında, Herbert Schiller (1993), Armand Mattelart (1995), Noam Chomsky (1999), Edward S. Herman’ın adlarından söz edebiliriz (1999). Bu kuramcıların ortak görüşü, günümüzde dünyadaki enformasyon akışının, uluslar arası büyük medya tekelleri tarafından sağlandığı ve bunun da kültür dünyasındaki ürünlerin içeriğini önemli ölçüde belirlediğidir. Çünkü bu sistem altında egemen görüşlerin dışındaki görüşlere yer yoktur. Bunu sağlamanın çeşitli yolları vardır. Bu durum, Herman ve Chomsky’nin ABD’de yaptıkları, Türkçe’ye “Medya Halka Nasıl Evet Dedirtir” şeklinde çevrilen *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media* adlı çalışmada anlatılmaktadır. Çalışmada propagandanın işlemesi için altı süzgeç tespit edilmiştir. Bu süzgeçler sayesinde, medya sahiplerinin ve mevcut kapitalist yapının aleyhine olan görüşler, medyada “temsil” görememekte, temsil edilse bile, bu temsil anti propaganda şeklinde olmaktadır (Herman, Chomsky, 1999).

Haberin dilinin var olan bu egemen gücün söyleminden soyutlanması ise çok zordur.

Eleştirel çalışmalar içerisindeki diğer bir yaklaşım da, ideolojiyi kapitalist üretim ilişkileri için gerekli olan öznelerin yaratılması ya da konumlanması ve özel kimliklerin kurulması olarak algılamaktadır (49). Bu yaklaşım, Althusser'in ideoloji tanımlamasını temel alır. Althusser, Klasik Marxist anlayışın kavradığı ideoloji nosyonuna yeni açılımlar getirmiştir. Althusser'de ideoloji kavramı, doğru ya da yanlış olduğu yargısından kurtulur. İdeoloji somuttur ve bazı toplumsal pratiklerde somut olarak karşımıza çıkar. Aynı zamanda Althusser'e göre, ideoloji insanların kendi varoluş koşulları ile aralarındaki hayali ilişkiden doğar.

Kitle iletişim araştırmaları açısından bir diğer Marxist kuramcı olan Gramsci'nin hegemonya kavramı ele alınırsa, medyanın ideolojik bir aygıt olarak kavranmasından çok, iktidar sahiplerinin ideolojilerinin kültürel pratiklerin dolayımı ile, toplumsal rızaya dönüştürüldüğü bir araç olarak düşünülmesi daha doğru olacaktır. Var olan egemen toplumsal yapıya yönelik rızanın oluşumu; bu süreçte Gramsci'nin terminolojisine göre yönetenlerin hegemonyalarını kurma mantığında, medya metinlerinin ve özellikle haberciliğin önemi çok büyüktür. Bu süreçte toplumsal rıza, metinsel üretim ve bu metinlerin okunma pratikleri ile kurulur (İnal, 1996:62-93). Metinsel üretimde dili daha ustalıkla kullanan siyasal seçkinlerin söylemi, her koşulda kendini haklı çıkarmasını becerir. Bu açıdan haberi ve tüm medya metinlerini bir söylem olarak kavramanın önemi ortaya çıkar. Bu söylem, toplumdaki var olan iktidar odaklarının söylemidir. Medya metinleri de, siyasal seçkinlerin

söyleminin sembolik seçkinlerin dilinde dolayımlanması ile oluşur (Hall, vd., 1978). Böylece bu söylem, metinsel pratiklerle meşruiyet ve haklılık kazanır.

Hall'e göre, "Başat sınıf fraksiyonları yalnızca yönetmekle kalmayıp yönlendirdikleri -önderlik ettikleri- zaman hegemonya işler haldedir. Yalnızca zor kullanma gücüne sahip oldukları zaman değil, aynı zamanda sürüp giden yönetimlerine tabi sınıfların rızasını kazanacak ve bu rızayla hakim olacak şekilde aktif olarak örgütlendikleri zaman..." (Hall, 1999:222). Başat sınıf fraksiyonları ve bu sınıfın hakimiyetine dayalı siyasal yapılanmanın pekiştirilmesi ve meşruiyetinin tesisi ya da hegemonik sürecin bir parçası olarak medyanın işlevi ön plana geçer. Artık günümüzde medya ile liberal ekonomik ve siyasal düzenin, ayrı ayrı yerlerde ve birbirinden bağımsız kurumlar olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Çünkü siyasal iktidarı temsil eden siyasal seçkinlerle haber üretim sürecinin aktörleri, karşılıklı olarak birbirlerine muhtaç durumdadırlar. Siyasal seçkinler, eylemlerinin topluma duyurulması için medyaya, medya da haber ya da olayların yapıcılar olarak siyasal seçkinlere bağımlıdırlar. Bu çift yönlü bağımlılık öyle bir yapılanma ortaya koymaktadır ki, artık medyanın taraflı mı yoksa tarafsız mı olduğunu sorgulamak anlamını yitirmektedir. Yapılan iş baştan itibaren taraflı bir iştir; çünkü sembolik üretime katılanlar siyasal seçkinlerin çerçevelerine bağımlı konumdadırlar. Buna bir de yapılan işin zamana karşı verilen bir mücadelenin sonunda ortaya çıktığını eklersek, var olan çerçevenin dışına çıkmak iki kat daha zorlaşmaktadır. Çünkü haber üretim süreci, zamana karşı verilen bir savaştır aynı zamanda. Haber belli bir zaman sınırlaması içinde, günlük, hatta televizyon haberciliği için zaman

zaman saniyelik yapılan bir iştir. Örneğin televizyon haberciliğinde beş saniye geç verilen bir haber “eskimiş” bir haber olabilmektedir. Bu da yapılaşmış ve çok kısa sürelerde ulaşılabilir kaynakların oluşmasını beraberinde getirmektedir. Bu anlamda düşününce, aslında habercilik işinin, yanlış bilinç üreten bir iş olduğunu varsaymanın ötesine geçmek daha önemli bir noktadadır. Çünkü habercilik, gerçekte bilinci ya da olayları çarpıtmaz, var olan egemen iktidar ilişkilerini yansıtır. Bir diğer deyişle haber iktidar sahiplerinin toplumsal varsayımlarını üretmektedir. Burada artık iki blok halinde ele alınan medya ve siyaset ilişkisinin, daha derinlerine inerek iktidar ilişkilerinin nasıl sürdüğünü incelemek gerekmektedir.

Medyada yapılan sembolik üretim sürecini, izleyici ve okuyucuların anlamlama süreçlerinden ayrı tutmamanın önemi, 1980’li yıllardan itibaren daha fazla kavranmıştır. Örneğin Hall’ün 1980’lerin başında yazmış olduğu “Kodlama kodaçımleme” makalesi, ideolojik yeniden üretimin mesajların anlamlandırıldığı süreçlerle ilgili olarak bir tartışma olduğuna ilişkin vurgusu ile, izleyicinin anlamlandırma süreçlerinin medya metinlerine ilişkin tartışmaların ayrılmaz bir parçası olduğunun üzerinde durmaktadır (Hall, 1984). Zira insanlar, her akşam televizyon haberlerini izlerken ya da her sabah gazetelerini okurken, izledikleri ya da okudukları medya metinleriyle ilişkiye giren özneler olarak, çeşitli siyasal söylemler içinde farklı biçimlerde anlamlar üretmekte ve konumlanmaktadırlar (İnal, 1999). İnsanlar bir anlamda haberleri izlerken, bir yandan da var olan iktidar yapıları içinde kendilerine bir konum seçmektedirler. Haberler egemen toplumsal ilişkilerin bir yeniden üreticisi ise, insanlar da bu üretilen iktidar ilişkileri içinde

kendilerine bir konum tespit etmektedirler. Bu anlamda sembolik üretim ve bu üretimi belirleyen koşulların yanında, bu ürünlerin nasıl anlamlandırıldıkları da gözden kaçırılmaması gereken bir noktadır.

Özellikle haberler, yukarıda bahsedilen haber araştırmalarında da görüldüğü gibi, “izleyicilerin yargısı için olayları görünürde yansız olarak sunduğunu iddia ederek, izleyiciye ‘sunulan eylemlerin üstünde ve dışında olma ve olan bitenle tanrısal bir ilişki kurma’ duygusu vermektedir. Böylesi bir konum ise öznelere, kendilerini özerk, serbest kendi kaderlerini belirleyebilme gücüne sahip bireyler olarak hissetmelerini sağlar (Hackett, 1997/1998: 59-60). Öznelere bu duyumsamaları, medyanın sunumlarını bir kamu çıkarına hizmet gibi algılamalarını sağlamaktadır. Oysa medya gerçekten çoğunluğu temsil etmektedir, ancak çeşitliliği değil. Diğer bir deyişle medya, “kamu oyunu” temsil etmektedir ama, marjinal, azınlıkta kalmış, sesini duyuramamış olanları temsilden yoksun bırakmaktadır. Bunu da genelin çıkarı adına yapmaktadır. Çünkü yansıttığı toplumsal egemen yapı, genelin çıkarına hizmet ettiğini halka kabul ettirmektedir.

Haber üretiminde, yani olayların haber haline getirilme sürecinde, habercilerin kullandıkları haber kaynakları, dolayımıldıkları söylemler de var olan iktidar yapısını pekiştiren bir süreçtir. Çünkü daha önce de belirttiğimiz gibi, habercilik bir anlamda “hakikatin” tespiti işidir. “Hakikate” ulaşmak da, sonuçta “yetkili” ve “bilgili” kişilerin görüşlerine başvurularak gerçekleşebilmektedir. İzleyiciye sunulan bu “hakikatin” hiçbir şekilde sorgulanmaması için, “farklı” görüşlere başvurmak, sembolik üretim sürecinin en belirleyici özelliklerinden birisidir.

Sembolik üretim süreci için ise, toplumdaki “sembolik seçkinlerin konumu önemli bir noktadadır. Egemen iktidar yapılarını yeniden üreten sembolik seçkinler, bir yandan devlet yapısının, bir yandan da sembolik üretim sürecinin yapısını görmek için, durumları çözümlemeyi gerektiren bir gruptur. Toplumsal ortamda bir anlamda “yapıştırıcı” bir işlev gören sembolik seçkinler, var olan iktidar ilişkilerinin merkezine eklemlenmektedirler.

II. Medyadaki Sembolik Seçkinlerin Toplumsal Konumu ve Metin İçerisinde İktidarı Kurma Pratikleri

Toplumsal uzamda sembolik seçkinlerin konumunu incelerken, önce onların “bilgi” gibi bir güce sahip oldukları bilinmelidir. Buradan yola çıkarak, önce bilgi ile iktidar arasında Foucault’nun koymuş olduğu ilişkiyi kavramamız; sonra da bu bilginin kaynağına ulaşmaya çalışmamız gerek. Bu görüşe göre, “Bilgi doğruyu üretmez, fakat ‘doğru’ olarak tanımlanan güç ve iktidarı üretir.” (92). Aydınlanma felsefesinin doğru bilgiyi iktidar ilişkilerinden bağımsız, nesnel bir çerçeveye yerleştirmesine karşın, “Foucault bilgiyi, hem iktidarla ayakta duran söylemlere olan gereksinmesi nedeniyle; hem de bilginin kullanımının stratejik olması nedeniyle bir iktidar olgusu olarak ele alır” (Deveci, 1999:27).

Aslında bilgi, mevcut toplumsal yaşam içerisinde Bourdieu’nun tanımıyla söylersek “doxa”dan başka bir şey değildir. Doxa ise kendini evrensel olarak dayatan bir görüş açısıdır (1995:130). Bu görüş açısının evrensellik noktasına ulaşırken bir takım stratejik hareket noktalarından geçmesi gerekir. En azından evrensel olduğunu iddia eden bu bilginin aynı

zamanda doğruluğunu da ortaya koyması gerekir. Bu doğruluk, bir takım dışlama içirme ve normalleştirici etkileri sabit kılan iktidar ilişkileriyle işler (Deveci, 1999:27). Yani doğruluk iddiası aynı zamanda, iktidar ilişkilerini de doğurur. Bir doğrunun oluşması için yanlışların tespiti gerekir. Doğruluk iddiasında bulunan birisi, karşısında bulunan durum ya da kavramların yanlışlığını, ancak güçlü bir konumlanma sayesinde ortaya koyabilir.

Bilginin iktidarla olan ilişkisini ortaya koyunca, bilgiyi üreten toplumsal yapıyı ve bilgiyi tekeline bulunduran ve onu tekrar bireylere yayma işlevine sahip olan devletin yapısını da anlamamız gerekir. Klasik Marxist kuramda bilginin kaynağı toplumsal pratiklerdir. Ancak bu bilgi tersine çevrilmiş bir bilinçten kaynaklanır. Bunu da egemen güçlerin ürettiği ideoloji sağlar. İdeoloji, gerçeğin üstü örtülmüş, çarpıtılmış, ters çevrilmiş şeklidir (Marx, Engels, 1992). Burada tamamen kültürel evrene şekil veren bilginin, ekonomik temelli bir belirlenimi kastedilmektedir. Ekonomik çıkarların dışında ideolojik formasyonu belirleyen başka bir şey yoktur.

Bu ekonomik temelli ideolojik belirlenimi Althusser, üstyapısal bir paradigmanın içinden ama, indirgemecilikten kaçınarak açıklamaya çalışmıştır (Larrain, 1995:89). Bu açıklama çabasında Althusser'in vardığı sonuç, üretim ilişkilerinin ve işgücünün, devlet iktidarı ve zorunun yanı sıra, esas olarak ideoloji aracılığıyla, yeniden üretildiği şeklindedir. Burada hem ideolojinin oluşumunda, hem de üretim ilişkilerinin yeniden üretimi sürecinde, devlet iktidarının önemli, hatta merkezi bir payı vardır. Devletin ideolojik aygıtları tarafından üretilen ideoloji, üretim koşullarını yeniden üreterek iş görür; bunu da bireyleri sorgulayarak ve onları sisteme tabi

özneler haline getirerek başarır. “Sorgulama sürecinin doğasında yeni oluşmuş özneler, varlık koşullarını bir tasarım biçiminde ifade edeceklerdir, yani boyun eğişlerini özgürce seçtiklerini zannedeceklerdir.” (89).

Öznenin konumlanması, ideolojik pratikler aracılığıyla gerçekleşir. İdeoloji ise, somuttur, gözle görülür araçlarla işler (Althusser, 1994). Althusser’e göre ideoloji bireyleri özneler olarak adlandırır ve çağırır; bunu da yine ideolojik aygıtlar, ritüeller ve pratikler aracılığıyla yapar. Böylece “ideoloji bir sunumlar sistemidir; fakat çoğu durumda bu sunumların bilinçle hiçbir ilgisi yoktur. Bunlar genellikle hayaller, kimi zaman da kavramlardır. Fakat her şeyin üzerinde insanlığın büyük bir çoğunluğunu bilinçleri aracılığıyla değil de, yapılar olarak ikna eder.” (Larrain, 1995:91).

Althusser’e göre ideolojinin tahrifatı, toplumsal bütünlüğün sağlanması için gereklidir; bu toplumsal bütünlüğün kendi doğasından kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte Althusser, “genel ideoloji” ve “özel ideoloji” ayrımına gider. “Genel ideolojinin işlevi, öncelikle üretim ilişkilerini yeniden üretmek ve toplumsal bütünlüğün birliğini sağlama almaktır. Bunu bireylerin kendilerini mevcut düzene özgürce boyun eğdiklerini zanneden bireyler olabilmesi için yapar.” (92). İdeoloji öznelere, verilen görevleri yapmaları ve mevcut durumlarına katlanmaları konusunda yardımcı olur; bu yönüyle ideoloji sonsuz ve tüm tarihi kapsayıcıdır (92).

İdeolojinin, mevcut burjuva devletinin aygıtları tarafından üretilen pratikler olduğunu düşünürsek, sömürülen sınıfların, bu ideolojiden kendi kendilerine kurtulmaları mümkün değildir. Her ne kadar Marx, tarihin işçi sınıfının yapacağı tarih olduğunu iddia etse de; Althusser, işçi sınıfının

dışarıdan bilimin yardımına gereksinim duymadan ve onu almaksızın kendisini burjuva ideolojisinden kurtaramayacağını düşünmektedir (92). Althusser, işçi sınıfının burjuva ideolojisinden kurtulması için “doğru bilim” kavramını önerir (93). Ancak burada akla şu soru gelmektedir: “Doğru bilgiyi üretenler ideolojiden nasıl kurtulurlar?” Larrain’e göre, bu noktada Althusser’in ideoloji kuramı başarısızlıkla karşı karşıyadır. Ona göre “ya toplumu iki gruba bölecek ve aynı Fransız aydınlanmacı filozoflarının akla doğal olarak sahip olan ve umursamaz, pasif insan kitlelerini tek başına aydınlatacak insanlar olduklarına inanmaları gibi, bir grubun bilime sahip olduğu için üstün ve diğerlerini kurtarması gerekenlerden oluştuğunu varsayacaktır. Ya da kuramsal olarak egemen ideolojinin zorunlu hegemonyası tıpkı bir ideolojinin basitçe belirli araçlarla kavratıldığı ve topluma isteği dışında ya habersiz ya da sahtekarlıkla kabul ettirilen bir şey olduğu konusu gibi çözümlemeye tabi tutulacaktır.” (93-94). Althusser bu noktada Gramsci’ye başvurmuş ve Marxizm’in de aydınlarca üretildiğini, ancak aydınlarla aydın olmayanlar arasında kesin bir ayrımın yapılamayacağını belirtmiştir (95). Gramsci’ye göre de, “Emekçi bir kökenden olmayan aydın, emekçi haline gelmelidir... bunu emekçilerin mücadelesini paylaşarak yapmalıdır... Marx da bunu yapmıştır: Proleteryanın organik aydını haline gelmiştir.” (akt. Larrain, 1995:95).

Althusser, ideolojinin işleyişinde, üretim ilişkilerinin yeniden üretilmesinde, bilgiye erişme konusunda, (ki bilgi ve kültürel birikimin yeri olan okulu da Althusser, ideolojik aygıt olarak görür) devlet erkine merkezi bir önem atfeder. Ancak ideolojiyi tanımlama konusunda bir takım sıkıntılara

düşmüş; özellikle ideolojinin bilinçdışında ve hayali olarak işlediği konusunda, ideolojiyi inceleyenler ya da bilim adamları ideolojiden nasıl kurtulur noktasında, Gramsci'nin organik aydın kavramsallaştırmasına başvurmuştur. Gramsci'de de devlet merkezi bir konumdadır. Ancak Gramsci'nin yapmış olduğu devlet – sivil toplum ayrımı, O'nun devletin rolü konusunda daha farklı bir yorum getirmesine neden olmuştur (Üşür, 1997).

III. Gramsci ve Hegemonik Süreçte Aydının Rolü

Aydınlanma geleneğinde iki tür ideolog ortaya çıkmıştır: “Birincisi; on sekizinci yüzyıldaki ilk Fransız ideologlar, metafiziğe karşı açtıkları savaşta büyük ölçüde John Locke’un amprist felsefesine bağlı kalmış ve insanların sahip olduğu fikirlerin doğuştan gelen veya aşkın bir kaynaktan değil, duyumlardan devşirildiğinde ısrar etmişlerdir; ve bu ampirizmin kendisi, bireyleri edilgen ve birbirinden kopuk şeyler olarak tasavvur edişiyle, temelde burjuva ideolojik varsayımlarına bağlıdır. İkincisi ise, din, gelenek ve siyasi otoriteye karşı olarak, tarafsız bir doğa, bilim ve akıldan dem vurarak, bu soylu kavramların gizliden gizliye hizmet etmekte olduğu iktidar çıkarlarını maskeleyen” ideologdur (101). Eaglaton’a göre her iki ideologun ortaya koyduğu ideoloji, “eski düzenin karanlıkçılığını aydınlatırken toplumun üstüne, insanları bu aydınlığın karanlık kaynaklarını göremeyecekleri ölçüde körleştiren göz kamaştırıcı ılık saçar.” (101).

Marxist geleneğin takipçilerinden Antonio Gramsci, kitlelerin bilinçlerini şekillendiren hegemonya kavramını ortaya koymuştur. Gramsci hegemonya kavramını, ideolojinin klasik tanımındaki yanlış bilinç kavramının indirgemeciliğini aşmak için kullanır. Hegemonya, bir yönetici

gücün kendi hakimiyeti için hükmettiği insanların rızasını alma biçimi olarak tanımlanır. Ancak hegemonya her zaman rıza almayı değil, zaman zaman da baskı anlamını da içerecek şekilde işler. Bu anlamıyla hegemonya, ideolojiden daha geniş bir kategoridir; ideolojiyi kapsar, ama ona indirgenemez (162). Egemen grup ya da sınıf, kendi iktidarı için rıza kazanırken, egemenlik altındaki grup ya da grupları, örneğin işçi sınıfını kısmi refaha ulaştırarak uyuşuk ve dolayısıyla müttefik kitleler haline getirebilirler.

Siyasal hegemonyanın başka bir güç kaynağı da, burjuva devletinin tarafsız olduğu varsayımıdır. Eagleton'a göre bu tamamen ideolojik bir yanılsama değildir. "Kapitalist toplumda siyasi iktidar, kapitalizm öncesi oluşumlardaki siyasi durumun aksine toplumsal ve ekonomik yaşamdan gerçekten nispi olarak bağımsızdır." (163). Aslında kapitalist sistemin başarısının kaynağı da görünen bu nispi bağımsızlıktadır. Tüm totaliter sistemler ise, muhalefetten, daha doğrusu kendi 'mutlak' iktidarlarının denetimi dışında kalan muhalefetin gücünden korkar. Totaliter rejimler, toplumsal hayatta oluşabilecek herhangi bir muhalefeti, tehdit olarak görür ve susturmaya çalışır. Liberal demokratik rejimlerde ise, muhalefet de, burjuvazinin "dengeli ve tarafsız" olduğunun bir kanıtı olarak işlev görür. Yine bu da hegemonyanın kurulması ve burjuva iktidarına kitlesel rızanın kazanılması için önemli bir araçtır. Liberal rejimlerde yine, iktidarın dolayımı Foucault'nun söylediği gibi bir noktada yoğunlaşmamış, toplumun her yerine yayılmıştır (Sarup, 1997:115). Foucault'ya göre burjuva toplumunda, iktidar daha çok bir ağ niteliği taşır, bir anlamda iktidar iplikleri toplumun her yerine

uzanır (115). Bu da ancak bireylerin bu iktidarı benimsemesi, içselleştirmesi, kendi iktidarıymış gibi algılamasıyla gerçekleşebilir.

Gramsci, hegemonyayı devlet ve sivil toplum alanı ile ilişkilendirir. Böylece devlet politik hegemonyanın, sivil toplum ise sivil hegemonyanın alanı olur. Yani devletin kendisi de hegemonyanın kuruluşuna katılan ve onu dolayımlayan bir aygıt haline gelir (Üşür, 1997:36). Althusser'e göre de devlet, hukuki pratiğin gereklerine ilişkin olarak zorunluluğunu tanıdığımız özelleşmiş bir aygıttır (19994:27). Burada Althusser, hukuksal alanla baskı aygıtı alanı ayrımına gider. Devlet hukuksal alanla; hapisane, polis ve çeşitli uzman birlikler aracılığıyla denetimi sağlayamadığı durumlarda, yani “son kertede” baskı gücü olarak orduyu devreye sokar ve denetimi sağlar. Yani bu da gösteriyor ki, egemenlik sadece rıza kazanmaya değil, son noktada baskı uygulamaya da dayanmaktadır. Gramsci'nin ayrımındaki sivil toplum, devlet ile ekonomi arasındaki aracı kurumlardır; bunlar, aile, eğitim kurumları, özel televizyon kanalları, yazılı basın: bütün bu sivil toplum alanları, bireyleri egemen iktidara baskıdan çok rıza ile bağlayan hegemonik aygıtlar olarak görülür (164). Örneğin, silahlı kuvvetler, kolluk kuvvetleri ve yargı organları etkili bir şekilde çalışabilmek için halkın genel rızasını kazanmaları gerekir.

Gramsci'nin devlet sivil toplum ayrımındaki tarihsel blok kavramı, onun bu modelinin indirgemecilikten kurtulmasını sağlamaktadır. “Tarihsel blok, belli bir toplumsal momentte, maddi toplumsal pratikler (altyapı) ile çok sayıda olası ideolojik formlar arasından siyasal/ideolojik mücadelenin (sınıf mücadelesi) belirlediği bilinçliliğin oluşturduğu somut ve sadece bu belli tarihsel momente özgü bir bütünlüktür.” (Üşür, 1997: 33). Bu tarihsel

momentte, olası ideolojik formlardan hangisinin egemen olacağı, sınıflar arasındaki bilinçlenme düzeyine bağlıdır. Kapitalist üretim pratiği ise, sadece eğilim olarak hegemonik bir ideolojik formasyonu empoze eder. Oluşan bu hegemonik süreç ve bu süreçte ortaya çıkan tarihsel bloğun da sürekliliğini garanti eden hiçbir şey yoktur. Çünkü “belirli bir tarihsel bloğun kuruluşu yapısal bir zorunluluk değil, yapının ortaya çıkardığı bir eğilim, ama esas olarak sınıf mücadelesinin biçimlenişine bağlı dinamik bir süreçtir.” (33).

Gramsci’nin görüşünce, hegemonya oluşturmak, toplumsal yaşamda egemen sınıf diliminin “dünya görüşü”nü bir bütün olarak toplum bünyesine baştan sona yayarak ve böylece kendi çıkarları ile toplum çıkarlarını büyük ölçüde eşitleyerek, ahlaki, siyasi ve entelektüel liderlik kurması demektir (167). Gramsci, hegemonyanın oluşumunda aydınların önemli, hatta merkezi bir konumda yer aldıklarını belirtir (Gramsci, 1997). Ancak Ona göre iki tip aydın vardır; biri organik, diğeri geleneksel. Gramsci’ye göre, toplumdaki alt grupların bilinci tipik olarak çatlak ve pürüzlüdür. Bu tür durumlarda genellikle, biri yönetenlerin resmi görüşlerinden devşirilen, diğeri ise ezilen insanların toplumsal gerçekliğe ilişkin pratik deneyimlerinden türeyen olmak üzere birbiriyle çatışan iki ayrı dünya anlayışı bulunur (Eagleton, 1996:170). Gramsci’nin yaptığı ayrımında yer alan organik aydınlar, oluşmakta olan bir toplumsal sınıfın ürünleridir ve rolleri söz konusu sınıfa kültürel, siyasi ve ekonomik alanlarda homojen bir öz bilinç kazandırmaktır. “Organik aydın kategorisi yalnızca ideologları ve felsefecileri değil, bunların yanı sıra siyasi eylemcileri, sanayi teknisyenlerini, siyasi iktisatçıları, hukuk uzmanlarını ve daha başkalarını da kapsar.” (171). Bu tür bir aydın sadece düşünen ve yazan

değil, toplumsal yaşama etkin bir şekilde katılan, örgütleyen, inşa eden, sürekli ikna eden bir kimsedir. (171). Organik aydın, sadece düşünüp kuram üretmez, üretilen kuramla pratiği birleştirme çabasına girer. Böylece “organik aydının işlevi, siyasi analiz ile halkın deneyimi arasında iki yönlü geçiş kurarak, ‘kuram’ ile ‘ideoloji’ arasındaki bağları sağlamlaştırmaktır. İdeoloji terimi burada ‘kendini örtük bir biçimde sanatta, hukukta, ekonomik etkinlikte, bireysel ve kolektif yaşamın bütün tezahürlerinde açığa vuran bir dünya görüşü kavramının en yüksek anlamını karşılayacak şekilde kullanılmaktadır.” (173). Organik aydının tersine, geleneksel aydın ise, kendisinin toplumsal yaşamdan büyük ölçüde bağımsız olduğuna inanmaktadır (173). Bunlar belki din adamları, idealist felsefeciler, kısmen akademisyenler ve bazı yazarlar olabilirler. Geleneksel aydının, yönetici sınıftan bağımsız olduğuna duyduğu inancı, Gramsci’ye göre felsefi idealizmin maddi temelidir. Geleneksel aydın kendini yönetici sınıftan bağımsız olarak hissetse de, gerçek onun var olan egemen sınıfın çıkarlarına hizmet ettiğidir. Çünkü tarihsel blok içerisinde, egemen sınıfın meşruiyetini sağlamak için de kültürel ve entelektüel önderliğe ihtiyacı vardır. Geleneksel aydın, var olan egemen sınıfın entelektüel önderliğini tarafsızlık düşüncesini yaygınlaştırarak gerçekleştirmektedir. Geleneksel aydın, burada kendine toplumun geneline ve evrensel yasalara hizmet etme görevi biçmektedir. Çünkü toplumun egemen dilimi, meşruiyet kazanabilmek için toplumun genelini temsil ettiği iddiasını kabul ettirmek zorundadır.

Geleneksel aydınlar her ne kadar, yönetici sınıftan bağımsız olduklarına sonuna kadar inanmış olsalar da, ürettikleri düşünceleri, kitlesel pratiklerle

bütünleştirmedikleri ve onların hizmetine sunmadıkları için, mevcut egemen güçlerin meşruiyeti için hizmet etmektedirler. Çünkü elde ettikleri bilginin kaynağı da yine mevcut toplumsal ve ekonomik sistemin bilgi üretim kaynaklarıdır. Devlet, bilgiyi tekelinde bulundurma ve bu bilgiyi dağıtma tekelinin hem yetkisine hem de hakkına sahiptir. Geleneksel aydın sonuçta mevcut burjuva devletin kitlesele rıza kazanmasında ve toplumsal bir bütünlük sağlanması sürecinde kilit noktadadır. Çünkü geleneksel aydının bilgi kaynakları, alt tabakadaki kitlelerin pratiklerinden değil, burjuva devletin yıllardan beri sayıp biriktirdiği ve bilinçlerde farkında olunmadan yer eden ve ön kabule dayalı bilgisel ve kültürel formlarından oluşmaktadır.

IV. Bourdieu'nun Sembolik Seçkinler Kavramsallaştırması ve Kültürel Sermayenin Oluşumu

Fransız sosyolog Pierre Bourdieu, toplumsal alanda iktidar ilişkilerini incelerken sadece ekonomik sermaye odaklı bir yaklaşımın yeterli olmadığını düşüncesiyle, işin içine 'kültürel sermaye'yi de katarak bir inceleme yöntemi geliştirmiştir. Çünkü bilgiyi ve uzmanlığı belgeleyen sertifikalar, diplomalar ve yeterlilik belgeleri de bir çeşit sermayedir; ve bunlara sahip olanlar, iktidarlarını bu şekilde kurmaktadırlar (Bourdieu, 1995). Bourdieu, bu tarz bir iktidara da sembolik iktidar adını vermiştir; sembolik iktidar konusuna ilişkin kuramsal bakış açısını geliştirirken hem tarihsel analizden hem de klasik sosyolojinin araştırma tekniklerinden yararlanmıştır (İnal, 1996:67).

Bu tarz bir araştırma mantığıyla Bourdieu, daha çok ideolojinin günlük yaşama nüfuz etme pratikleri üzerinde durur. Bu nüfuz etme mekanizmasına açıklık getirebilmek için, *habitus* kavramını geliştirir. Bourdieu'ya göre,

habitus kısaca “toplumsallaşmış bir özneliktir” (akt. Scahill, <http://ed.uiuc.edu>). Bourdieu’nun habitus kavramına başvurmasının en önemli nedenlerinden birisi, toplumsal formasyonun yeniden üretimi sürecinin toplumsal çatışmalara neden olmaksızın nasıl sağlandığı sorusuna yanıt bulabilmektir. Bourdieu’nun bu kavramla asıl anlatmak istediği şey, insanlara belirli pratiklere yol açan bir dizi kalıcı eğilimlerin aşılmasıdır (Eagleton, 1996:220). İnsan eylemleri, birtakım bilinçli niyetlere başvurmaksızın, inşa edilmiş eğilimler sayesinde bir birlik ve tutarlılık kazanabilir. Bireyler, Bourdieu’nun “kültürel bilinçdışı” adını verdiği eylemde bulundukları içindir ki eylemlerinin, hiçbir anlamda kurallara bilinçli bir boyun eğişin sonucu olmadığı halde, nesnel bir biçimde nasıl düzenlenip uyumlu hale getirilebildiğini açıklayabiliriz (220). Örneğin bir yazar, “alanın belirli bir durumu dahilinde orada sahip olduğu ve toplumsal kökeninden gelen elverişliliklere göre farklı olarak değerlendirdiği az ya da çok ender konumlara bağlı olarak sunulan olabilirliklerden birine ya da diğerine yönelir ve bunu çoğu zaman bilinçdışı bir biçimde yapar.” (Bourdieu, 1995:78).

Bourdieu’nun sosyolojik analizini, yapısalcılık çerçevesinde gerçekleştirdiği görülmektedir. Ancak tam anlamıyla bir yapısalcı mantığın hakim olduğunu ya da bu yaklaşımın tam da yeterli olmadığını söylemek mümkün. Çünkü Bourdieu, habitus kavramını aynı zamanda tarihselliği de içerecek şekilde bir tanımlama içerisinde ele almaktadır.

Habitus, “dayanıklı, sırası değiştirilebilir düzenleme sistemleri, yapılaştıran yapılar olarak işlev görme eğiliminde olan oluşturulmuş yapılardır.” Diğer bir deyişle habitus, “kültürel düzenin nesnel

gereksinimlerinin, bireyler için tahmin edilebilir davranış yolları olarak kaydedilmesini sağlayan bir mekanizmadır.” (akt. Chaney, 1999:69). Habitusu bir anlamda toplumsal yaşamda daha önceden belirlenmiş davranış kodları olarak da tanımlayabiliriz. Bu kodlar, tam olarak belli bir belirlenim sistemine bağlı değil; kendiliğinden ve tarihsel olarak öyle kabul edilmiş, belki de yaşanan toplumsal ortamda öyle alışlageldiği için işleyen davranış ve “yaşam tarzı” olarak tanımlanabilir. Habitus, bireylerin toplumsallaşma sürecinde yaşadığı bir tanıma ve kendine ‘tarz’ belirleme şekli olarak da tanımlanabilir. Bourdieu’ya göre “toplumsal kimlik, farklılık içerisinde tanımlanır, bu yüzden yaşam tarzları da habitusun sistematik ürünleridir.”(1984). Aynı zamanda habitus “toplumsal gerçeğin nesnelliği ile kişisel deneyimin öznelliği arasındaki yaşamsal bağ da oluşturur.” (Chaney, 1999: 70).

Herhangi bir toplumsal ortamda, bir takım ortak eğilimler, sınıflandırıcı kategoriler ve üretken planlar bütünü olarak da tanımlanabilecek olan habitus, “hiçbir şey olmasa, kolektif tarihin bir ürünüdür; olağan kabul edilerek yaşanan, nesnel gerçeğin iyi bilinen bir gereksinimidir.” (70). Olağan kabul edilerek yaşanan, alışkanlığa dayalı davranışlarımızın kendiliğindenliği içinde, derinlerde yer etmiş örtük bazı norm ve değerleri yeniden üretmiş oluruz. Böylece “her defasında yeniden üretilen bu örtük norm ve değerlerden oluşan, ya da bunları oluşturan habitus, başka bir değişle, zihinsel ve toplumsal yapıların günlük toplumsal etkinlik içinde vücut bulmasını sağlayan nakledici ve taşıyıcı mekanizmadır.” (Eaglaton, 1996:221). Habitus, bireylerin beklenmedik, sürekli değişen durumlarla başa çıkmasını sağlayan

açık uçlu bir sistemdir ve bu nedenle ayrıntılı, sabit bir plan olmaktan çok, sürekli yeniliğe izin veren bir strateji yaratıcı ilkedir (221). Habitus, bireyleri kendi toplumsal koşullarının nesnel istemleriyle bağdaşabilir türden özlem ve eylemler kazanmaya yöneltir. Habitus bu yönüyle kendi toplumsal koşullarının dışında kalan davranma tarzlarını akla gelmeyecek şeyler haline getirerek, dışarıda bırakır. Bir anlamda aslında habitus “doğaya dönüşmüş tarih”tir. Böylece Bourdieu için, “iktidar kendini, yapmayı kendiliğimizden istediğimiz şey ile içinde bulunduğumuz toplumsal koşulların bizden istediği şeyin, yani öznel ile nesnelin bu şekilde birleşmesi halinde garanti altına alır.” (221). Bir anlamda habitus, toplumsal koşulların bizden istediği şeyi, bizim kendiliğinden yaptığımız şey olarak algılamamızı sağlayan dinamik bir sistemdir. Böylece nesnelin dayattığı şeyi biz, öznelmiş gibi kavrayarak gönül rızası ile ve herhangi bir çatışma yaşamadan hayata geçirmiş olmaktadır.

Sembolik alanda asıl mücadele ise, bu alanda para yerine geçen kültürel sermayenin paylaşımı, ya da ona ulaşma konusu üzerindedir. Yukarıda da değindiğim gibi Bourdieu’ya göre sembolik alanı analiz edebilmek için ekonomik ve kültürel sermayenin birbirinden ayrı ele alınması gerekir. Ekonomik ve kültürel sermayenin arasındaki ilişkiyi “zaman” kavramı belirler. Kültürel sermayeye sahip olabilmek için öncelikle zamana yatırım yapmak gerekir. Kültürel sermayeyi elde etme konusunda farklı sınıflar arasında gözlenen eşitsizlikler, daha sonraki süreçlerde kültürel pratikler içindeki katmanlaşmayı da meşrulaştırır ve pekiştirir (68). Sınıfsal konumları nedeniyle kültürel sermayeye ulaşma konusunda daha avantajlı olanlar, kültürel üretimleri ile mevcut iktidar ilişkilerini pekiştirirler. Böylece

devlet erkini elinde bulunduran siyasal, ekonomik, askeri ve bürokratik elitlerin yanında, var olan toplumsal ilişkilerin avantajlarından yararlanarak kültürel sermayeye daha kolay ulaşan sembolik seçkinler de, içinde bulundukları iktidar ilişkilerinin sürmesi yönünde hareket ederler. Bourdieu'ya göre, medyada çalışan profesyonellerin ve yazarların konumlarını da bu bakış açısı ile ele alıp incelemek gerekmektedir (68).

Özellikle nesnelliğin aynı şeymiş gibi algılanmasını sağlayan süreç, bireylerin içine doğduğu ve büyüdüğü toplumsal ortamın deneyimlenmesidir. Bu süreçte Bourdieu'nun neredeyse devletle eşanlamlı olarak gördüğü okul ve ailenin önemi büyüktür. Bourdieu'ya göre “devlet belirli bir toprak parçası ve buna tekabül eden nüfusun tamamı üzerinde fiziksel ve simgesel şiddetin meşru kullanımını başarılı bir şekilde talep eden X'tir.” (1995:107). Bu tanımlama çerçevesindeki devlet yine, “bilgiyi elinde toplar, onu işler ve yeniden dağıtır. Aynı zamanda devlet, bilginin üst üste toplanma aracı olan yazı aracılığıyla nesnelleştirilmeden ve aydınların ya da okur yazarların yararına bir merkezileştirme ve tekelleştirme anlamı içeren bilgisel birleştirme olarak kodlamadan sorumludur.” (114). Aile ise toplumsal düzenin korunmasında sadece biyolojik üremeye değil, toplumsal alanın yapısının ve toplumsal ilişkilerin yeniden üretiminde belirleyici bir rol oynar. “Aile bir araya gelmiş basit bir bireyler topluluğu değil, bir tür ‘kolektif özne’dir.” (139). Bu aile ve okul ikilisinin ‘çarkı’ndan geçen ‘toplumsallaşmış özne’, toplumsal düzen içerisinde bir sürü düzene çağrı ile karşılaşır. Bu özne, bütün bunları seçmeye önceden hazır olduğu için, bilincin

ya da hesabın yollarından geçmeksizin, derinlere gizlenmiş bedensel elverişliliklerinin uyandırılması ile hareket eder (126).

Bourdieu'nun okula ve 'okul görmüş' bireylere karşı olan yaklaşımını en iyi şekilde, Bernhard'ın "Eskinin Hocaları" adlı hikayesinden yaptığı kısa alıntı anlatmaktadır: "Okul devletin okuludur, orada gençler devletin yaratıkları, yani devletin suç ortaklarına dönüşür... 'okula gitmiş olan' insanları gördüğümüzde, devletleşmiş insanları, yaşamları boyunca devlete hizmet eden ve bundan dolayı da yaşamları boyunca karşı-doğaya hizmet eden, devlet hizmetkarıdır gördüğümüz..." (101-102). Bireyi kendisine benzeten, dahası kendisiyle özdeşleştiren devlet, farklı sermaye türlerinin; fiziksel güç ya da baskı araçları sermayesi, ekonomik sermaye, kültürel ya da bilişsel sermaye ve sembolik sermayenin yoğunlaştığı noktadır. Bu yüzden "bu yoğunlaşma, devleti bir tür sermaye ötesinin sahibi yapar ve ona diğer sermaye türleri ile o türlerin sahipleri üzerinde bir erk sağlar." (109). Devletin elinde bulunan erke gönüllü boyun eğme konusunda sembolik sermayenin önemli bir konumu vardır. Çünkü sembolik sermaye, bu erk için kanaat üretir. Bu erki elinde bulunduran egemen güçler, her ne kadar toplumun genelinin daha az bölümünü oluştursalar da, sembolik sermayenin sağladığı bu kanaat sayesinde, çoğunluğu yönetme ve yönlendirme gücüne erişir. Bu süreçte aslında fiziksel güç, çoğunluğun elinde olmasına rağmen, bu kanaattir ki çoğunluğun azınlık tarafından yönetilmesini sağlar (127). Çünkü simgesel sermaye biriktirme konusunda azınlık konumunda bulunan egemen güçler, en yüksek orana erişmiş durumdadırlar. Bu türde bir iktidarın meşruluk kazanabilmesi için, artık neyse o olarak tanınamaması gerekir. "Açıktan açığa

değil de örtük biçimde onaylanan bir iktidar, kendisini meşrulaştırmayı başarmış bir iktidardır.” (Eaglaton, 1996:222).

Bourdieu, simgesel sermayenin ve bu sermayeye sahip olan sembolik seçkinlerin uyguladığı ‘simgesel şiddet’in, varolan iktidar ilişkilerinin yeniden üretilmesi ve meşrulaştırılması konusundaki önemini vurgular. Toplumsal alan, varolan ve yerine göre belirli bir tarzda ifade edilebilen; yaşanarak kavranabilen, dile getirilmemiş bir kurallar bütünü tarafından inşa edilir ve bunlar, Bourdieu’nun simgesel şiddet adını verdiği şeyin bir biçimi olarak işler. Bourdieu, ‘simgesel şiddet’i şöyle tanımlar: “Şiddetin, hiçbir zaman şiddet olarak algılanmayan kibar ve görünmez biçimidir; maruz kalmaktan çok tercih edildiği söylenebilecek bir şiddettir; nüfuz kullanma, güven, yükümlülük, kişisel bağlılık, konukseverlik, hediye, minnettarlık ve acımanın şiddeti...” (akt. Eaglaton, 1996:222). Örneğin bir öğretmenin, kendi yaşamsal duruşunu öğrencisine aktarırken, var olan durum, ideolojik bir süreç takip ediliyormuş gibi değil de, öğrencinin öğretilmekte bulunan kültürel sermayeyi elde etme ihtiyacının karşılanması şeklinde kavranabilir (222). Aynı şekilde bir yazarın ya da köşe yazarının yazısını okurken, onun ideolojik bir sürece hizmet ettiği ön kabulünden değil de, onda bulunan kültürel sermayeyi elde etme amacı ile hareket ettiğimizi düşünürüz. Bu süreç içerisinde biz farkında olmadan simgesel şiddete maruz kalmış oluruz. Bu yüzden eğitim sistemi, varolan egemen toplumsal düzenin yeniden üretilmesine, teşvik ettiği bakış açılarıyla değil, kültürel sermayenin planlı dağıtımı ile katkıda bulunur. “Bu süreç egemen toplumsal düzene uygun olmayan beğeniden yoksun olanların dışlandığı, utanç ve suskunluğa

mahkum edildiği bütün bir kültür alanında da geçerlidir.” (222). Yani eğitim sisteminden kaynaklanan, ya da nesnel bir şekilde kavranan ‘genel’ beğenilerin aksine davranan bireyler dışlama, küçümseme, yok sayılma, silikleştirme gibi stratejik işlemler aracılığıyla, sisteme uyumlandırılarak geri döndürülürler. Bu uyumlandırma sürecinde, simgesel sermayeye görece daha fazla sahip olan sembolik seçkinler kilit konumdadırlar. Onlar elde ettikleri yaşamsal pratikleri ve ‘yaşam tarzları’nı, varolan toplumsal yapı içerisindeki avantajlı konumlarından dolayı oluşturmuşlardır. Bu konumlarını tehdit edecek alternatif duruşlar öne sürmeleri beklenemez.

Bourdieu’ya göre akademik nitelikler, kültürel sermaye için, paranın ekonomik sermaye için sahip olduğu anlama gelmektedir. Entelektüel birikime sahip olanlar da, varolan toplumsal alan içerisinde kültürel sermayeye ulaşma konusunda daha elverişli bir konumda bulundukları için, bu birikimi edinebilmişlerdir. Bu yüzden varolan iktidar ilişkilerini en iyi şekilde içselleştirmiş olan kişiler de entelektüellerdir. Böylece entelektüeller, varolan egemen sınıfın egemen dilimidirler. Bu yüzden entelektüeller, “simgesel sistemlerin mantığını, sınıflar ve sınıf dilimleri arasındaki mevcut ilişkilerin çoğalmasına katkıda bulunmak için kullanırlar (akt. Chaney,1999:72). Bir diğer deyişle entelektüel birikime sahip olan kesimler, var olan egemen sınıf ile tabi sınıflar arasındaki diyalogu tesis ederler. Böylece sınıf ve sınıf dilimleri arasındaki ittifakı güçlendirmiş olurlar.

Williams’a göre egemen gruplar, her zaman bir halkın bütün anlamlandırma sistemini yönlendirmezler; bu gruplar tipik olarak bu sistemin üstünde ya da ötesinde olmaktan çok, içinde egemendirler (Williams,

1993:218). Kültür uğraşı yalnızca egemen gruplar için yaratılır. Egemen grup için yaratılan bu kültürel uğraş, egemen grubun çıkarına hizmet edecek şekilde sergilenir (218). Toplumun tümü için üretildiği ileri sürülen ve bu sayede toplumun geneli tarafından alımlanan bu kültürel ürünler, özünde egemen güçlerin varolan iktidar ilişkilerini pekiştirmekten başka fazlaca bir iş görmez. Anlamlandırma sisteminde entelektüellerin uzmanlıkları önemli bir yer tutar. Çünkü, “ ağdaş anlamda entelektüellerin uzmanlıklarıyla ilgili fikirler ve kavramlar, bazen doğrudan doğruya fikirler ve kavramlar olarak bütün bir kültürel ve toplumsal doku içinde hem üretilir hem de çoğaltılır...” (217). Varolan egemen toplumsal yapının evrensel olarak dayattığı, Bourdieu’nun ‘doxa’ adını verdiği görüş açısının yayılması ve yaygınlaşmasını, bu görüş açısını en iyi içselleştirmiş bulunan entelektüeller ya da Bourdieu’nun deyiimiyle “sembolik seçkinler” sağlar.⁹ “Ayrıcalıklı konumda yer alan entelektüellerin kültürel söylemleri için gerekli olan estetik farklılık ve tutumlar, simgesel sermayeye sahip olanların habitusunun bir parçasıdır; bu sayede ayrıcalıklı olmayanlar, kendilerini bu ayrıcalıktan mahrum eden şeyleri yeniden üretmeye acımasızca zorlanırlar.” (Chaney, 1999:72). Bu zorlanma, aynı zamanda doxa’nın önerdiği evrensellik kriterine uyumlanmak için kendi kendine yapılan bir şeydir. Çünkü bu görüş açısının dışında kalanlar, bir takım toplumsal pratikler yoluyla dışlanır ya da yok sayılırlar.

⁹ Düşünen ve düşünce üreten anlamına gelen ve düşünmek kökünden türeyen entelektüel kavramını, yararlandığım kaynakların özünden uzaklaşmamak ya da onların anlamını tahrif etmemek için olduğu gibi ve değiştirmeden kullandım. Ancak tezin asıl konusunu teşkil eden k ş  yazıları, dolayısıyla k ş  yazarlarını tanımlarken, Bourdieu’nun sembolik seçkinler tanımlaması esas alınmıştır. Bu kavramsal ayrıştırma ilerleyen bölümde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Gramsci, egemen güçlerin meşru bir güç olduklarını kanıtlamak için toplumsal rızaya ihtiyaç duyduklarını vurgulamaktadır. Bourdieu'nun kanaat kavramı bir anlamda Gramsci'nin rıza kavramına benzemektedir. Aynı zamanda Gramsci'nin geleneksel aydına yüklediği hegemonyanın tesisi rolünü, Bourdieu, sembolik seçkinlere yüklemektedir. Ancak kültürel sermayeye ulaşma konusunda, sınıflar arasındaki fırsat eşitsizliğinin, varolan toplumsal yapının sürekli kendini tekrar ettiği yönünde bir sonuca ulaştırdığı görülmektedir. Gramsci ise, organik aydınların işlevi ile egemen toplumsal yapıdan kurtulma ümidini saklı tutmaktadır.

V. Köşe Yazarı Entelektüel/Aydın Ayrımı

Aydının sözlük anlamına bakınca öğrenim görmüş, çok okumuş, ileri ve açık düşünceli, kendisi aydınlanmış olduğu için çevresini de aydınlatabilecek kişi olarak tanımlandığı görülmektedir. Aynı zamanda aydının eski Türkçe'deki karşılığı, 'münevver' kelimesidir. Sözlükte yine aydın kelimesi ile eşanlamlı olan 'entelektüel' kelimesi de İngilizce 'intellect' kökünden türemiştir. Bunun anlamı ise akıl, zihin, idrak sahibi kimsedir. Bu kökten türeyen 'intellectual' kelimesinin anlamı ise akıllı, yüksek zeka sahibi, çok okumuş, alim, bilgili, münevverdir.

Williams'a göre entelektüel terimine, sadece entelektüellerin zeki olduğunu ima etmesi ve bu yüzden iddialı olması bakımından karşı çıkılır. Ayrıca da günlük olaylardan uzak ve onlara soğuk duran bir tanımlama yolu, bir tür pratikten uzak oluşun akılcılaştırılması olması nedeniyle bu terim reddedilir (1993:215). Yine Williams'a göre, entelektüel bu tanımlama çerçevesinde, düşünen ve düşündükleri ile pratiğe destek olan, yani eylemsel

olayların bir anlamda yol haritasını çizen anlamına gelmesi beklenen tanımlama çerçevesine girmemektedir.

Entelektüel düşünme eylemi ile, aynı zamanda bir kültür üreticisidir. Ancak bu üreticiliğini toplumsal bağlamdan kopuk olarak yapması mümkün değildir. Zaten kültür denilen kavramı hem tarihsel hem de toplumsal bağlamdan kopuk bir şekilde tanımlamak da mümkün değildir (Williams, 1993). Gramsci'ye göre, "bütün insanlar entelektüeldir, ancak bütün insanların toplumda entelektüel bir işlevi yoktur." (216). Toplumsal ortamda yapılan hemen hemen bütün eylemler entelektüel birikimle oluşur. Entelektüel birikimi daha fazla olanlar, toplumsal ortamda daha seçkin bir konumda yer almayı da sağlama almış olmaktadır.

Edward Said, Amerikalı sosyolog Alvin Goldner'in epey bir zaman önce entelektüellerin yeni bir sınıf haline geldiklerinden ve eski para babası, mülk sahibi sınıfların yerini artık büyük ölçüde entelektüel yöneticilerin aldığından bahsettiğini aktarmaktadır (1995:26). Aynı zamanda bu görüşe göre, entelektüel sınıfı, halktan tamamen kopuk bir şekilde yaşayan, halk kesimine seslenmeyen insanlar topluluğudur. Yayıncı, yazar, askeri strateji uzmanı, uluslararası hukukçu, bilim adamı gibi pek çok düşünce ve bilgi üreten entelektüel, uzmanlaşmış ve ancak aynı alanın diğer üyeleri tarafından kullanılabilen bir dille konuşur, işlerini bu dille görürler; uzmanlaşmamış olan halkın çoğunluğunun anlamadığı bir 'lingua franca' ile diğer uzmanlara hitap eden uzmanlar haline gelirler (26). Ancak burada tanımlanan entelektüellerin, var olan egemen sınıflardan bağımsız ve ayrı bir sınıf olması, -en azından günümüzde- tam olarak ortaya çıkmış bir durum değildir.

Günümüzde entelektüellerin, yukarıda Bourdieu'nun tanımlamalarıyla ortaya koyduğumuz gibi, var olan egemen sınıflarla bir eklemlenme eğilimi içerisinde olduğunu iddia edebiliriz. Bazı durum ve koşullarda egemen sınıflarla entelektüellerin, ya da toplumsal elitlerin çıkarlarının örtüştüğü görülebilir. Bu durumlarda ortaya, Gramsci'nin tanımladığı bir tarihsel blok çıkmaktadır.

Buradaki entelektüel tanımlamasında, bilgi iktidar ilişkisini gözlemlemek çok mümkündür. Profesyonel dilini kullanan bu tip entelektüeller, kendisinin sıradan halk tarafından anlaşılmamasını bir iktidar aracı olarak kurar ve böylece kendisinin ayrıcalıklı bir konumda yer aldığı hissini, her halktan bir kişi ile karşılaşmasında pekiştirmiş olur. Kendi alanı hakkında da uzmanlığı olmayan hiç kimseye yorum yapma hakkı tanımaz. Bu durum daha çok hukuk, tıp, psikiyatri, mühendislik, ekonomi gibi teknik ve spesifik alanlarda yaygındır. Bu kişiler sadece işlerini yapmaktadırlar, uzmanlık alanlarıyla ilgilenmektedirler. Yaptıkları işle egemen toplumsal iktidar ilişkilerinin yeniden üretilmesine katkıda bulunup bulunmadıklarını pek sorgulamazlar, zaten varolan egemen düzenden de memnundurlar. Zaten ellerindeki uzmanlıkları, bir anlamda onların “sermayeleridir”.

Ancak Edward Said'e göre, “gerçek anlamıyla entelektüel, kendini tamamen bir yönetici elitin siyasi hedeflerine, büyük bir şirkete ya da kafaları aynı biçimde çalışan profesyonellerden oluşan bir loncaya teslim etmiş bir memur ya da işçi değildir.” (83). Ona göre bu tür durumlarda kişiyi ahlaki vicdanını unutmaya, sadece uzmanlık alanı içinden düşünmeye ya da başkalarına ayak uydurmak için şüpheciliği rafa kaldırmaya iten ayartılar çok

güçlüdür. Hiç kimsenin bu ayartılara tam anlamıyla teslim olmadan tek başına ayakta duramayacağını da itiraf eden Said, ancak bir entelektüelin nispi entelektüel bağımsızlığını koruması için bir profesyonel değil de, bir amatör tutumuna sahip olması gerektiği düşüncesindedir (83). Said'e göre "entelektüeller, aşırı hatalar yapan iktidara yaltaklanarak hizmet ettikleri için entelektüel vasıflarını yitirmiş profesyoneller değil, iktidara hakikati söylemelerini sağlayan alternatif ve daha ilkeli duruşu olan entelektüeller olmalıdır." (91). Çünkü ona göre, bir profesyonel vicdani sorumluluk ve ahlaki duruşuyla değil, uzmanlık alanının gerektirdiği şekilde hareket eder. Bu bağlamda gazetecilik ya da köşe yazarlığının da, meslek içinde bir takım etik kodları mevcuttur. Gazeteci çoğunlukla, egemen siyasal ve ekonomik yapının öngördüğü etik kodlarla hareket eder ve davranışlarını bu şekilde meşrulaştırmış olur.

Said bir entelektüelin her türlü iktidar odağından uzakta durarak bağımsız bir şekilde hareket etmesi gerektiğini savunur. Ona göre bir entelektüel, her türlü dinsel, ırksal, cinsel ya da buna benzer ayırım kriterlerinden uzak olmalıdır. Yani bir anlamda entelektüel yersiz yurtsuz, milliyetsiz, dinsiz; tam anlamıyla bu dünyanın her yerinde sürgün gibi hissetmelidir kendini. Yaşadığı toplumun içinde hem kendisi sürekli tedirgin yaşamalı, hem de sürekli o toplumu tedirgin etmelidir. Yani bir entelektüel ya da Said'in olması gerektiğine inandığı entelektüel, toplumsal alandaki iktidar ilişkilerini yeniden üreten, egemen düzenin meşruiyeti için kitlesel rıza oluşturan bir seçkin değil, bu iktidar ilişkilerini yıpratın, tedirgin eden, yıkan, egemen düzen için oluşmuş bulunan kanaati sorgulatan bir kişi olmalıdır.

Said'in ideal entelektüel tanımında, entelektüelin sınıfsal konumu pek net değildir. Dahası her türlü ayırmadan uzak durması gerektiği yönüyle, Said entelektüele sınıfsal olarak da bir bağımsızlık atfetmektedir. Çünkü Ona göre her türlü ayırım bir iktidar üretici odaktır. Gramsci ise, organik aydını emekçi sınıfın aydını olarak görmektedir. Organik aydın ürettiği bilgiyi, emekçi sınıfın eylem stratejisi olarak kullanması için, onların hizmetine sunmalıdır. Böylelikle egemen ideolojinin karşısında bir karşı hegemonya oluşturma şansı sağlanabilir (Gramsci, 1997).

Köşe yazarları Entelektüel/aydın kategorisi içerisinde ele alınabilir mi? Kuşkusuz köşe yazarları haftanın en azından üç günü bir gazetenin köşesinde yazabilmek ya da fikir beyan edebilmek için, belli bir bilgi ve entelektüel birikime sahip olmalıdırlar. Çünkü gündelik olaylar hakkında, dahası inceleme konumuz olan Avrupa Birliği gibi spesifik ve uluslararası hukuk ve siyaset bilgisi gerektiren bir konuda anlamlı cümleler kurabilmek için, entelektüel birikime sahip olmak gerekmektedir.

Türkiye'de medyadaki sembolik üretim süreçlerinde, köşe yazarının konumu, Batıda olduğundan farklıdır. Türkiye'de köşe yazarları, aynı zamanda habercilik de yapan aslında geçmişinde muhabirlik yapmış, ancak zaman içerisinde köşe yazarlığı konumuna yükselmiş kişilerden oluşmaktadır. Bu yargıyı bütün köşe yazarları için söylemek pek mümkün olmasa bile, önemli bir bölümünün habercilikten köşe yazarlığına doğru dikey bir geçiş yaptıklarını iddia etmek mümkün görünmektedir. Bu yüzden söz konusu bu “muhabir köşe yazarları”, habercilik alışkanlıklarını, yazdıkları köşelerde de sürdürmektedirler. Yıllardır kişisel ilişkilerinin de

katkılarıyla oluşturdıkları haber kaynaklarını, köşe yazarlığını sürdürürken de etkin bir şekilde kullanmaktadırlar. Böylece söz konusu bu köşe yazarları, yazdıkları yazılarda, var olan egemen iktidar ilişkilerinin ve siyasal yapılanmanın yeniden üretimine katkıda bulunmaktadır. Bir anlamda, Hall'ün (1984) habercilik eylemi için kullandığı “ikincil tanımlayıcılık” kategorisine bu tarz köşe yazarları da dahil olmaktadır. Çünkü onlar da bir anlamda köşelerindeki yazılarını oluştururken, akredite kaynaklar olan devlet bürokrasisi ve iktidar odaklarının verdiği bilgileri ve açıklamaları temel almaktadırlar. Çoğu zaman köşe yazarları, resmi açıklamaları ‘yorumlamak’tadırlar. Aslında bu yorumlar da çoğu zaman egemen söylemden farklı değildir.

Köşe yazarlarını, aynı zamanda yaptıkları yorumlardaki söyleme ve toplumsal alanda, yazın dünyasında, kamusal alanda bulundukları konumlarını göz önüne alarak değerlendirecek olursak, Said’in yaptığı profesyonel entelektüeller, Gramsci’nin yaptığı geleneksel aydın ayrımı içerisine görmek mümkün. Bu kişiler, Bourdieu’ya göre de, devletin resmi görevlileri olan siyasal elitlerle bir sınıfsal uzlaşma içerisindedirler. Köşe yazarlarının yorumları, egemen toplumsal yapının ve egemen siyasal elitlerin görüşlerinin bir yorumlamasıdır. Onların iktidarı da resmi kişiliklerin iktidarından dolaymlanan iktidardır, dahası ona eklemlenen bir iktidardır. Diğer bir deyişle, köşe yazarları, var olan düzenin egemen sınıfları ile bir uzlaşma içindedirler. Bu sınıfların var olan iktidarının sürekliliği ve yeniden üretimi için kanaat üretmektedirler.

Medyadaki üretim süreci, Türkiye’de Batıda olduğu gibi, teknik ve sembolik üretim şeklinde bir bölünme içerisinde değildir. Türkiye’de medyadaki emeğin bölünmesi, sembolik üretim sürecinde görülmektedir. Bu da gazeteciler arasında sıradan gazetecilerle, uzman ya da kalifiye gazeteciler şeklinde bir bölünmeyi getirmektedir. Bu durumda ortaya çıkan sıradan gazetecilik mesleğinden gelen köşe yazarları, bir anlamda uzman gazeteci statüsünde bulunmaktadır. Burada emek sürecinde gerçekleşen dikey hareketlilik, ortaya hem gazetecilik mesleğini sürdüren hem de köşe yazarlığı yapan bir meslek grubunu çıkarmaktadır. Bu kişiler hem statü hem de gelir anlamında, sıradan gazetecilerden daha ayrıcalıklı bir konumda bulunmaktadırlar. Bu durum, bu konumda bulunan kişilerin farklı sınıflarla uzlaşımını da beraberinde getirmektedir. Böylece uzman konumunda bulunan köşe yazarları, medyanın mülkiyetine sahip olanlarla bir uzlaşım içine girmeye daha fazla eğilimli duruma gelmektedir. Böylece bu konumdaki “uzman gazeteciler”, toplumun egemen sınıfları ile de bir uzlaşma içerisine girebilmektedirler.

Bir başka yönden, yani Bourdieu’nun kültürel ve ekonomik sermaye ayrımından hareket ederek değerlendirecek olursak, ortaya şöyle bir durum da çıkmaktadır: Köşe yazarları aynı zamanda egemen güç olan ekonomik sermaye sahiplerinin müttefikidirler. Çünkü yukarıda da belirttiğimiz gibi, ekonomik güce sahip olan kişiler, aynı zamanda kültürel sermayeye ulaşma konusunda da avantajlı durumdadırlar. Köşe yazarları da bu avantajlı kişiler arasındadır; çünkü köşe yazarı olabilmek için belli bir bilgi ve entelektüel birikime ihtiyaç olduğu ortada. Varolan egemen ilişkilerin sağladığı avantajlı

durumdan hareket ederek kültürel sermaye biriktiren ve bu sayede köşe yazarlığı gibi ‘ayrıcalıklı’ bir statü kazanmış bulunan kişilerin, egemen düzene alternatif söylemler üretmeleri beklenemez. Ekonomik sermaye sahipleriye, varolan egemen düzene düşünce üretimi yaparak rıza oluşturan, köşe yazarlarının da içinde bulunduğu sembolik seçkinlere ihtiyaç duyarlar. Sembolik seçkinler de, ekonomik sermaye sahiplerinin sağladığı bir alanda ya da ‘kültürel bir pazarda’ kültürel sermayelerini sergilemek ve ‘satmak’ için fırsat bulmuş olurlar. Çünkü onları var kılan kültürel sermayeleridir. Bu yönüyle karşılıklı bir ihtiyaç ilişkisi mevcuttur. Köşe yazarlarının yazarlığını, bu ilişkiyi kavradıktan sonra ekonomik bir arz/talep ilişkisi içerisinde değerlendirmek yeterli değildir. Çünkü köşe yazarlarının ürettiği kanaat ve ekonomik sermaye ile sahip olunan medya mülkiyetinin varolabileceği tek sistem olan liberal ekonomik ve siyasal sistem meşrulaşmış, dahası alternatifi olmayan ideal bir sistem olarak kavratılmış olmaktadır.

Köşe yazarlarının toplumsal ya da sınıfsal konumu sahip oldukları yaşamsal duruşları ile tanımlanmalıdır. Bu yaşamsal duruş da belli bir bilgi kodlamasını gerektirmektedir. Bu bilginin kökeni anlaşıncı, yazdıkları köşelerin sahiplerinin herhangi bir müdahalesi olmaksızın, onların çıkarlarına hizmet edecek şekilde hareket etmeleri hiç de beklenmedik bir şey değildir. Çünkü onların sahip oldukları bilgi kodları, varolan toplumsal iktidarı normalleştirmektedir. Burada ekonomik sermayeye sahip olanların çıkarlarını, kendi çıkarlarıymış gibi algılamak söz konusudur. Bir anlamda ekonomik sermaye sahipleri, kendi iktidalarına kısmen de olsa kültürel

sermaye sahiplerini ortak etmektedirler. Böylece kültürel sermaye sahipleri ile ekonomik sermaye sahipleri arasında bir ittifak ortaya çıkmaktadır.

Burada yukarıda da belirtildiği gibi bir sınıfsal uzlaşma söz konusudur. Toplumsal sınıflar arasındaki bu uzlaşma, sembolik üretim sürecinde köşe yazarları ve sembolik üretime katılan diğer aktörler tarafından sağlanmaktadır. Çünkü bu aktörlerin kullandıkları dil, toplumsal ortamdaki egemen sınıf dilimlerinin dili ve söyleminden farklı değildir. Bu aynı zamanda Gramsci'nin işaret ettiği hegemonik sürece de denk düşmektedir. Çünkü "hegemonyanın yaratılması, ortak iradeyi oluşturacak bir dünya görüşü yaratmak için ideolojik alanın dönüştürülmesidir." (Üşür, 1997: 35). Hegemonyanın yaratılması için, ideolojik alanın dönüştürülmesi işlevini, var olan egemen sınıfın müttefiki olan sembolik üretim sürecinin aktörleri yerine getirmektedir.

Böylece toplumsal konumları ve sınıfsal uzlaşımları ortaya konulan köşe yazarlarının, "Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne adaylık sürecindeki" yorumlarının çözümlemesine geçilecektir. Köşe yazarlarının kuramsal olarak ortaya konulan sınıfsal uzlaşımlarının ve toplumsal konumlarının köşe yazılarındaki izleri sürülecek ve metin aracılığı ile işleyen iktidar ilişkilerinde izlenen anlamlandırma stratejileri diğer bölümde analiz edilecek. Köşe yazarlarının AB adaylığı ile ilgili yazılarındaki kullandıkları dil, temalar ve bunlara benzer dilsel pratiklerin, toplumdaki egemen güçler için nasıl rıza kazanma pratiği olarak işlediği ortaya koyulacak. Bunun için inceleme aracı olarak seçilen köşe yazılarında, Avrupa Birliği'ne adaylık süreci ile birlikte ele alınan, diğer bölümün girişinde daha ayrıntılı olarak açıklanacak olan

çeşitli temaların iktidar ilişkilerinin nasıl yeniden kurulmasını sağladığı incelenecek.

III. BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ – TÜRKİYE İLİŞKİLERİ VE ADAYLIK SÜRECİNİN KÖŞE YAZILARINDA SUNUMU

I. Avrupa Birliği ve Türkiye

Avrupa fikri, Avrupa'nın birliğine inanma ideali ve Avrupa'nın kendini tanıması, neredeyse Avrupa'nın tümü tarafından algılanan bir tehditle ortaya çıkmış ve yaygınlaşmıştır. Bu tehdit, duruma ve zamana göre bazen içeriden bazen de dışarıdan gelmiş olabilir. Ortaçağ'da İslam, 16. ve 17. yüzyıllarda Türkler, 19. yüzyılda Rusya, 20. yüzyılda Sovyetler Birliği ve Nazi Almanyası Avrupa'nın kendini tanımasını sağlayan ve birlik oluşturma fikrinin temelini atan tehditlerdir (Çırakman, 2001:31).

Avrupa'nın birliği fikrini, bu bağlamda 1648 yılında imzalanan Westphalia Antlaşması'nda görmek gerektiğini düşünen Latouch'a göre de bu düşünce, Batının kendi sınırlarını çizme pratiğidir (1993:197). Her çağda Avrupa, bir yandan dış tehditlerle yüz yüze iken, bir yanda da kendi içerisindeki devletlerin birbirleri ile savaşmasından dolayı bir iç tehditle de karşı karşıya idi. Örneğin, Milletler Cemiyeti'nin kuruluşundan bir yüzyıl önce, Avusturya devlet adamı Matternich, Napoleon'un bertaraf edilmesinden sonra, Avrupa'yı sürekli birbirleriyle mücadele eden devletler ve milletlerden oluşmuş bir kıta olarak değil, tersine tek ve birleşik bir Avrupa Cumhuriyeti yapma görüşünü ortaya atmıştır. Ona göre, bu birlik büyük bir devletin egemenliği değil, devletler arasında, bir örgüt içinde işbirliği ile sağlanabilirdi. Matternich Sistemi adı verilen ve Avrupa'daki dört monarşik düzenin muhafazasını sağlamayı hedefleyen, sistem bir anlamda

yirminci yüzyıl milletlerarası örgütlenmenin de habercisi olarak algılanır (İnalcık, 1998:12).

19. yüzyılda, büyük güçler olarak ortaya çıkan Avrupa'daki monarşiler, kendi aralarında, bir diğer güç olan Çarlık Rusya'sına karşı birlik oluşturma fikrine varmaya başlamışlardır. Eskiye göre oldukça zayıflamış görünen ve neredeyse yarı sömürge haline gelmiş bulunan Osmanlı İmparatorluğu ile de stratejik anlaşmalar yaparak, bu birliğin bir dış tehdide karşı oluşturulma düşüncesi pekişmeye başlamıştır (Berkes, 1975). Ancak bugünkü Avrupa Birliği fikri, dış tehditten kaynaklı olmakla birlikte, önemli ölçüde içerideki bir devletin, diğer devletlere karşı tehdit oluşturmamasından kaynaklanmıştır. Çünkü Birinci Dünya Savaşı da İkinci Dünya Savaşı da, bir Avrupa devleti olan Almanya'nın sömürge kapma mücadelesinin sonucu ortaya çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşı monarşilerin sonu olmuş, bundan sonra dünyada yaygınlaşan ulusçuluk akımı ile birlikte, ulus devletler tarih sahnesinde yerini almıştır. Bu savaş, dünya tarihinde önemli değişmelere neden olmuş; Avrupa'nın karşısında bir dış tehdit olarak duran iki güçten biri olan Osmanlı İmparatorluğu tarihe karışmış, yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti ise dünya sömürge mücadelesinde hiçbir iddiasının bulunmadığını ilan etmiş, kendi sınırları içinde savaşılmaz yaşamayı seçmiştir. Avrupa'nın karşısındaki bir diğer tehdit olan Çarlık Rusya'sı, rejim değişikliği yaşamış olsa da, gücünden pek bir şey kaybetmemiştir; dahası ilerleyen yıllarda dünya siyasetinde oluşan iki kutuptan biri haline gelecektir. Bu savaşın ardından, dünyada önemli bir güç daha ortaya çıkmıştır; Amerika Birleşik Devletleri.

İkinci Dünya Savaşı ile birlikte Avrupa, artık ‘nasıl savaşımayız’ sorusunun yanıtını aramaya başlamıştır. Yine Avrupa’nın içerisinde büyük ve önlenemez bir güç olarak ortaya çıkan Hitler Almanyası, bütün Avrupa’yı egemenliği altına alma hedefi ile hareket etmiş, bu savaş 21. yüzyılın iki süper gücünden birisi olan Amerika’nın da müdahalesi ve Almanyanın yenilgisi ile sonuçlanmıştır.

Avrupa’da bir birlik oluşturma fikri, ciddi bir şekilde İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ortaya çıkmaya başlamıştır. Çünkü daha savaşın başında kıta Avrupa’sı ülkelerinin çöküşü, direnişçi önderlere artık ulusal devletlerin yeterli güvenliği sağlayamadığını göstermiştir (Tekeli, İlkin, 1993:39). Bu savaş, hem Avrupa içinden çıkabilecek bir tehdidin, hem de Sovyetler Birliği gibi bir tehdidin tek bir ulus devlet tarafından bertaraf edilemeyeceği fikrini olgunlaştırmıştır. Sonuçta ekonomik ve güvenlik şemsiyesinden oluşacak bir birlik oluşturma fikri ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu bütünleşme sürecinde ABD’nin de, Sovyetler tehdidine karşı güçlü bir birlik oluşturma düşüncesi ile etkin olduğu söylenebilir. Bu düşünceden hareketle, ilk defa Fransa ile Almanyanın öncülüğünde Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Anlaşması, 18 Nisan 1951’de imzalanmıştır. Bu ilk bütünleşmede, İtalya ve üç Benelüks ülkesi Hollanda, Belçika ve Lüksemburg da yer almıştır (42). Bu ilk girişim, Fransız Planlama Örgütü’nün Başkanı olan Jean Monnet ve Almanya’dan Prof. Hallstein tarafından geliştirilmiştir. Bu anlaşma bir anlamda, Fransa ile Almanya arasında hep mücadele konusu olan Alsas Loren bölgesi madenlerinin savaşımadan paylaşılma formülüdür (42-43). Bunun yanında birlik oluşturma düşüncesi ile, bir de EUROTOM (Avrupa Atom Enerjisi

Topluluğu) kurulmuştur. 1957'de imzalanan ve 1958'de yürürlüğe giren Roma Anlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu adı altında oluşturulan bir birlik ortaya çıkmış, daha önce oluşturulan diğer iki kurum da bu birlik çatısı altına girmiştir (Manisalı, 1996:11).

1958'de yürürlüğe giren A.E.T., önce ekonomik işbirliğini ve ortak pazarı kurarak, ilerideki politik entegrasyonun altyapısını hazırlıyordu. İlk aşamada Gümrük Birliği'ne öncelik verilmiştir. 1958-1968 yılları arasındaki dönemde, Gümrük Birliği kademe kademe ilerledi ve gerçekleşti (11). 1970'lerde İngiltere, Danimarka ve İrlanda'nın katılımı ile üye sayısı, altıdan dokuza çıkan A.E.T., 1981'de Yunanistan, 1986'da İspanya ve Portekiz'in katılımıyla 12 üyeli bir ekonomik topluluk haline geldi. 1995'de Avusturya, İsveç ve Finlandiya'nın topluluğa katılması ile üye sayısı 12'den 15'e çıktı.

1991 yılında imzalanan Maastricht Anlaşması ile Avrupa Topluluğu yeni bir boyut kazanmıştır. Sadece bir Gümrük Birliği ve ekonomik topluluğun ötesine geçmeyi hedefleyen anlaşma ile, artık ülkelerin yakınlaştırılan ve birleşme noktasına gelen ekonomik ve ticari politikalarına; mali entegrasyon, kaynakların ve nüfusun serbest dolaşımı, ortak parlamento (Avrupa Parlamentosu), dışa karşı tek politik ve savunma hedefleri ve uygulamaları da eklenmiştir (12). Günümüzde Avrupa Birliği, ekonomik açıdan bir federasyon durumundadır. Politik açıdan bakıldığında, Birleşmiş Milletlerde ve diğer politik ortamlarda 'tek ses' veren ortak bir politika izlemektedir; aynı zamanda ortak bir parlamentosu vardır. Savunma alanında Batı Avrupa Birliği (BAB) ile NATO'ya alternatif olarak kurduğu kendi savunma şemsiyesi vardır. Kültürel alanda, kendi içindeki kültürel çeşitliliğe

rağmen ortak bir politikaya doğru gitmektedir. Doğu bloğunun çökmesiyle ortadan kalkan ideolojik savaşın yerini, Avrupa'da din farklılıkları almıştır. Artık etnik ve dinsel kimlikler önemli olmaya başlamıştır (13).

22 Haziran 1993 tarihinde yapılan Kopenhag Zirvesi'nde, Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği'nin genişleme merkezinin, Doğu Avrupa ülkelerini kapsayacağını kabul etmiş ve aynı zamanda adaylık için başvuruda bulunan ülkelerin tam üyeliğe kabul edilmeden önce, karşılaması gereken kriterleri de belirtmiştir. Bu kriterler siyasi, ekonomik ve topluluk mevzuatının benimsenmesi olmak üzere üç grupta toplanmıştır. Siyasi kriter; demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıklara saygı gösterilmesini ve korunmasını garanti eden kurumların varlığını içermektedir. Ekonomik kriterler ise, işleyen bir Pazar ekonomisinin varlığının yanı sıra, birlik içindeki piyasa güçleri ve rekabet baskısına karşı koyma kapasitesine sahip olunmasını gerektirmektedir. Siyasi, ekonomik ve parasal birliğin amaçlarına uyma dahil olmak üzere, üyelik yükümlülüklerini üstlenme kabiliyetine sahip olunması da, topluluk mevzuatının benimsenmesi kriterini karşılamaktadır (belgenet.com). 1994'teki Essen Zirvesi'nde, AB'nin Doğu Avrupa ve Akdeniz'de genişleme politikası belirlenmiş ve 29 ülkeli bir entegrasyon ortaya çıkmıştır (Manisalı;1996:13). Aralık 1997'de toplanan Lüksemburg Zirvesi'nde Avrupa Komisyonu, Avrupa Kıtası'nın güvenliği ve istikrarı için genişlemenin önemine değinerek etkili ve inandırıcı bir genişleme sürecine girildiğini vurgulamıştır. Ancak bu zirveden Türkiye için bir üyeliğe adaylık statüsü çıkmamıştır (belgenet.com).

a) Türkiye - Avrupa Birliği İlişkileri

Avrupa ile Osmanlı İmparatorluğu'nun arasındaki ilişki, özellikle İmparatorluğun büyük bir güç olarak Avrupa'yı tehdit ettiği yıllarda, yani 16. ve 17. yüzyıllarda oldukça yoğundur. 17. yüzyıldan itibaren Osmanlı güç kaybetmeye başlamış; bu süreç aynı zamanda bir içe kapanma politikasını da beraberinde getirmiştir. 18. yüzyıldan itibaren Avrupa ile Osmanlı'nın arasındaki ilişki, artık eskisi gibi değildir. Bu defa Osmanlı güçlü değil, zayıf unsurdur bu ilişkide. Bu ilişki, aynı zamanda Osmanlı'nın bir yandan Avrupa devletlerine bağımlılığını getirmiş, bir yandan da Avrupa'ya benzeyerek yeniden güçlü olunabileceği düşüncesini güçlendirmiştir. Böylece Cumhuriyetle birlikte hız kazanan bir Avrupalılaşma/Batılılaşma hareketi başlamıştır.

19. yüzyılda, Çarlık Rusya'sı, Avrupa için tehdit oluşturduğu kadar Osmanlı için de ciddi bir tehdittir. Rusya ile yapılacak Kırım Savaşı'nda, Fransız ve İngiliz hükümetlerinin Osmanlı tarafında yer alması için 1856'da Paris Antlaşması imzalanmıştır (İnalcık, 1998:14). Tabi ki bu antlaşmanın karşılığında Avrupa devletleri, Osmanlı'ya Hristiyan azınlığın yaşam koşullarını iyileştirecek reformların yapılması için, Islahat Fermanı'nın yayınlanmasını talep etmişlerdir. Paris Antlaşmasıyla Büyük Devletler, Osmanlı'yı doğrudan Avrupa güvenlik şemsiyesine dahil devletler arasına sokmuşlardır. Antlaşmanın yedinci maddesinde: "majestelerinin Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğüne ayrı ayrı kefil oldukları" ifade olunmakta, böylece bugünün Türkiye'si ilk kez Avrupa milletler hukuku güvencesi altında, Avrupa devletler sisteminin bir parçası haline gelmektedir

(14). Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bir ulusal mücadele verilerek kurulan Türkiye Cumhuriyeti, Batılılaşma konusunda Osmanlı'dan daha radikal adımlar atarak, eğitimden, hukuka, yönetim şeklinden, sosyal yaşama kadar bütün toplumsal hukuksal ve siyasal alanlarını, Batılılaştırma hareketine girişmiştir. Artık Türkiye Cumhuriyeti yüzünü kesin olarak Batı'ya dönmüştür.

Avrupa ile ilişkilerinde Türkiye, sadece kendi dinamikleri ile hareket etmiş değildir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Türkiye'nin kuzeyindeki Sovyetler Birliği'ni kendi siyasal rejimi için tehdit olarak görmesi ile, ABD'nin de bu tehdide karşı Türkiye'yi bir tampon bölge olarak konumlandırma isteği birleşince, Türkiye'nin Batı'daki uluslar arası kuruluşlara katılmaktan başka çaresi kalmamıştır. Türkiye kuzeyinde bulunan tehdidi de düşünerek, Kuzey Atlantik Savunma Paketi'ne (NATO) katılmak istemiş ve nihayet Kuzey Kore'ye asker yollamasından sonra, 18 Kasım 1953'te Pakta katılmıştır (Tekeli, İlkin, 1993:121). Aynı amaçlarla Türkiye 1959 yılında AET'ye üyelik başvurusunda bulunmuştur. Türkiye'nin AET'ye başvurusunun güvenlik kaygılarının yanında ekonomik kalkınma için yardım sağlama amacı da güttüğünün belirtilmesi gerekir. Bu başvurudan sonra üç buçuk yıl kadar süren AET-Türkiye görüşmelerinin ardından 12 Eylül 1963'te imzalanan Ankara Antlaşması ile 33 maddelik bir ana metin ile iki ek protokolden oluşan bir metin kabul edilmiştir. Antlaşmanın ilk maddesi, Türkiye ile Avrupa Topluluğu (AT) arasında 'bir ortaklık' kurulduğunu belirtmektedir (belgenet.com). Bu ortaklığın kapsamı ve amacı ise ikinci maddede şöyle belirtilmiştir: "...Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış

kalkınmasını ve Türk halkının çalıştırılma seviyesinin ve yaşama şartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini tümüyle göz önünde bulundurarak, taraflar arasındaki ekonomik ve ticari ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmektir...” (madde 2/1, belgenet.com). Aynı zamanda, antlaşma ile Türkiye’ye bir bütünleşme için süreç sunulmuştur. Bu süreç, ortaklığa giderken hazırlık, geçiş ve son dönem şeklinde bir sıralama takip etmeyi öngörmektedir (belgenet.com).

Bu antlaşmadan sonra, 1 Aralık 1964’te hazırlık dönemi başlamış, 16 Mayıs 1967’de ise Türkiye Geçiş döneminin başlatılması için AET’ye başvuruda bulunmuştur (Tekeli, İlkin, 1993a:12). 23 Kasım 1970’de imzalanan Katma Protokol’ün ardından, 1 Ocak 1973’te geçiş dönemi uygulaması başlamıştır (12). Türkiye’nin AET’ye başvuru yapmasından, geçiş dönemi uygulamasının başladığı döneme kadar, demokratik sistem iki kere askıya alınmış, seçilmiş parlamento üyeleri, bu müdahalelerden birisinde, yargılanmış ve idam edilmiştir. Geçiş döneminin başladığı dönemde de, Türkiye’de ne ekonomik anlamda, ne siyasal ne de toplumsal anlamda istikrar bulunmaktadır. Siyasal şiddet giderek yaygınlaşmış, dünyada süre giden petrol bunalımı, Türkiye’yi de vurmuş, bu durum, ekonomide bir bunalıma neden olmuştur. Bununla beraber, bu süre içinde hiçbir hükümet tek başına iktidar olabilecek kadar oy alamadığı için, bir türlü siyasal istikrar sağlanamamaktadır. Aynı zamanda Türkiye, bir çok alanda AET ile yaptığı antlaşmada üzerine düşen görevleri yerine getirmemiştir. 28 Ocak 1980’de IMF tarafından önerilen ekonomik programın hayata geçirilmesine kadar, Türkiye hem ithal ikamesiyle sanayileşme seçmesini, hem de geçiş dönemi

sonrasında AET üyesi olma istemini sürdürmektedir. Oysa AET, ekonomide serbestleşme ve devlet müdahalesinin kaldırılmasını talep etmektedir. Bu iki seçeneği aynı zamanda gerçekleştirme isteği sonucu, Türkiye açısından ortaya çıkan strateji, geçiş dönemi içinde olabildiği kadar AET'ye az ödün vererek sanayileşmesini gerçekleştirmek ve sanayileşme sonrasında AET üyesi olmaya çalışmak şeklindedir. Türkiye'nin kendi açısından oluşturduğu bu strateji, AET'nin öngördüğü geçiş stratejisinden farklıdır. AET ise Türkiye'nin zaman içinde, aşama aşama Ortak Pazar koşullarına geçerken, ekonomisini bunlara uydurmasını ve Ortak Pazar koşullarında oluşacak iş bölümüne razı olmasını istemektedir (164).

12 Eylül 1980'de askeri cuntanın yönetimi devralmasından sonra, Türkiye'de işleyen bir parlamenter rejimin yokluğu, AET tarafından tepkiyle karşılanırsa da, süreç ticari anlamda bir kopmayı beraberinde getirmemiştir. Bunun en önemli nedenlerinden birisi de, Türkiye'nin yüksek büyüme hızının, hızla artan dış ticaret hacminin, daha da yüksek hızla artan askeri harcamalarının yarattığı fırsatlardan yararlanma yarışıdır (Uğur, 2000:276). Ekonomik ilişkiler devam etse de askeri cunta dönemindeki ve sonrasında Türkiye'de ortaya çıkan insan hakları ihlalleri, AT ile olan ilişkilerde ciddi sorunlar yaratmıştır. Ankara Antlaşması'nda öngörülen bütünleşme sürecinin kesintiye uğramasında, bu gibi nedenlerin etkisi önemlidir. Nitekim 1980'den sonra ve hala sürmekte olan dönemde Türkiye-AT ilişkilerindeki iktisadi sorunların siyasi konulara, özellikle demokrasi ve insan hakları boyutuna kaydığı görülmektedir (Eralp, 1997:87).

1980’li yıllar Türkiye tarihine Özal’lı yıllar olarak geçmiştir. Bu dönemde Türkiye, dünya ekonomisiyle bütünleşme süreci yaşamıştır. Ekonomik büyüme de oldukça iyidir. Ancak Türkiye bu yıllarda dış politika yaklaşımları açısından ABD’ye yaklaşıırken, AT’den uzaklaşma sürecine girmiştir (100).Türkiye AT’nin üyelik için koyduğu siyasi kriterlere pek çok yönden uymasa da Özal, 1987 yılında AT’ye tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Bu başvuru, içeride ve dışarıda pek çok gözlemci tarafından sürpriz olarak değerlendirilmiştir. “Türkiye’nin ekonomik ve politik durumu, son zamanlardaki gelişmelerin olumlu taraflarına rağmen, eğer topluluğa katılırsa Türkiye’nin karşılaşacağı intibak sorunlarının orta vadede aşılabileceğine komisyonu ikna etmemektedir.” değerlendirmesini yapan Avrupa Birliği Komisyonu, 1989’un son çeyreğinde yaptığı toplantı sonucunda, Türkiye’nin tam üyelik başvurusunu reddetmiştir (belgenet.com). Çünkü Komisyona göre, “Türkiye’deki mevcut ekonomik ve politik durum, Komisyon’u Türkiye ile derhal katılım müzakerelerinin başlatılmasının yararlı olmayacağı inancına sevk etmiştir.” (belgenet.com).

1990’lardan sonra, Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku ülkelerinin dağılması ile, Türkiye-AB ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır. Çünkü Sovyet tehdidi ortadan kalkınca, Türkiye’nin stratejik önemi de azalmıştır. Bu dönemle birlikte, AB-Türkiye ilişkilerinde konunun ekonomik yanları ikinci planda kalmış ve Kıbrıs sorunu, DEP davası, dolayısıyla Kürt sorunu, insan hakları ve demokrasi konuları gündemi belirlemiştir.

1995’te imzalanan Gümrük Birliği Anlaşması ise, Türkiye’de siyasi iktidar tarafından bir başarı olarak algılansa da, pek çok çevre tarafından,

Türkiye'yi AB'ye tek taraflı olarak bağladığı gerekçesi ile eleştirilmiştir. Bu anlaşmadan sonra Türkiye'nin tam üyeliği konusunda hiç bahsedilmemektedir. Bu anlaşma yüzünden Türkiye, büyük oranlarda dış ticaret açığı vermek durumunda kalmıştır. AB'nin bu açığı mali yardımla telafi etmesi gerekirken, Birlik bunu yerine getirmemiştir (Manisalı, 1996:56-57).

1997 yılında toplanan Lüksemburg Zirvesi'nde de Türkiye için bir gelişme olmayınca, Türkiye AB ile ilişkilerini askıya alma yoluna gitmiştir. AB ise, bu süreçte Türkiye'nin özellikle Kopenhag Kriterleri'nde öngörülen düzenlemeleri yerine getirmediğini düşünmektedir. Bu zirveden iki yıl sonra toplanan Helsinki Zirvesi'nden çıkan sonuç, Türkiye'de hem büyük bir umut ve beklenti ile karşılanmış, hem de AB ile olan ilişkilerin yeniden normale dönmesini sağlamıştır. Çünkü Türkiye, 10-11 Aralık 1999 tarihlerinde yapılan AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde, oybirliği ile Avrupa Birliği'ne aday üye olarak kabul ve ilan edilmiştir. Zirvede alınan kararlara göre, Türkiye diğer aday ülkeler gibi bir katılım öncesi stratejisinden yararlanacaktır. Böylece Türkiye, topluluk programları ve ajansları ile, aday ülkeler ile birlik arasında, katılım süreci çerçevesinde yapılan toplantılara katılma imkanına sahip olacaktır (belgenet.com).

b) Helsinki Zirvesi ile Geline Sürç

Helsinki Zirvesi ile Türkiye'de sağdan sola kadar pek çok kesimde Avrupa Birliği'ne karşı olumlu bir hava gelişti. Ancak Türkiye'ye Helsinki Zirvesi ile verilen aday üyelik statüsü, bugünden yarına bir üyeliği de beraberinde getirmemektedir. Avrupa Birliği, artık Türkiye'den sadece

ekonomik olarak bir uyum değil, siyasi, toplumsal, hukuksal pek çok alanda da uyum beklemektedir. Bu süreçte Türkiye'nin önüne çıkan en zor yükümlülük ise, Kopenhag Kriterleri'dir. Çünkü burada yer alan kriterlerden bazıları Türkiye'nin 'hassasiyetlerine' ters düşmektedir. Örneğin azınlıklar sorunu, idam cezasının kaldırılması, Türkçe dışındaki dillerde yayın yapabilme hakkı gibi kriterlerin, yerine getirilmesi konusunda, Türkiye'deki bazı kesimler, çekince yaşamaktadır. Aynı durumda olan bir de Kıbrıs sorunu vardır, ki Türk hükümetindeki bazı çevreler, adada kabul edilebilir bir anlaşmaya varılmadıkça, genişleme kapsamına alınan Güney Kıbrıs Rum Kesimi'nin Birliğe üye kabul edilmesine karşıdır.

Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'ye verilen adaylık statüsüne rağmen, yerine getirilmeyen siyasi kriterler nedeniyle, tam üyelik müzakerelerinin başlamasına belli bir tarih verilmemiştir. Öncelikli koşul, siyasi kriterlerin yerine getirilmesidir. Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecini oldukça fazla önemseyen ve bu sürecin hayati bir mesele olarak algılanması gereğini her ortamda yineleyen Cengiz Aktar'a göre, "Türkiye, 10 Aralık 1999'daki AB kararıyla 200 yıllık Batılılaşma sürecinde, hayati bir kilometre taşına varmıştır... AB Helsinki kararı ile Türkiye'nin istikrarını kendi istikrarının koşulu olarak algılamıştır ve bu anlamda artık ortak bir çıkar söz konusudur. Türkiye için istikrara varmanın en mükemmel yolu AB normlarına uymaktan, normalleşmekten, diğer bir deyişle muasır medeniyete ayak uydurmaktan geçmektedir..." (Aktar,2001:35-36).

Helsinki Zirvesi'nde kabul edilen Katılım Ortaklığı belgesi ile Türkiye'nin AB'ye uyumu için şart olan kısa ve orta vadeli öncelikleri

belirlenmiştir. Bu belge, bir anlamda Türkiye'nin Kopenhag Kriterleri ışığında yerine getirmesi gereken kısa ve orta vadeli önceliklerinin yol haritasıdır (43). Aynı zamanda bu belge ile Türkiye'nin, AB müktesebatına uyumunun sağlanması için, bir Ulusal Program oluşturulması öngörülmüştür (belgenet.com). Ulusal Program'da öngörülen kısa vadeli siyasi kriterlerin tamamlanma süresi 2001, orta vadeli siyasi kriterlerin süresi ise 2004 olarak belirlenmiştir (belgenet.com).

c) Türkiye'nin AB'ye Üyeliğini İsteyenler ve Üyeliğe Karşı Çıkanlar

Dünyada 1970'li yılların ortalarından itibaren yükselen neo-liberal ekonomi ideolojisi, sadece ekonomik değil, toplumsal alanda var olan bütün sorunların pazar mantığı ile çözülebileceğini savunur. Bu mantığa göre ekonomik alanda tamamen bir serbestlik içine girilmeli ve piyasanın işleyiş mantığı içerisinde sermayeye tamamen bir serbestlik tanınmalıdır. Artık sosyal devlet mantığı ile ekonomi yürümektedir. Bütün ekonomik alanlarda devletin müdahalelerinden vazgeçilip, sermayenin dünya üzerinde serbest dolaşımı sağlanmalıdır.

Dünyada yaygınlaşan bu neo-liberal dalga ilk defa 28 Ocak kararları ile Türkiye'ye de girmiştir. Derin bir bunalım içerisinde olan Türk ekonomisinin ancak dünya ekonomisi ile entegrasyon sürecine girerse kurtulabileceği düşüncesini savunan kararlar, 12 Eylül askeri cuntasının ardından gelen Özal hükümetleri tarafından uygulanmıştır. Ama ilerleyen yıllarda, uygulanan bu kararları, başka IMF programları izlemiştir. Uygulanan her IMF programı, Türkiye'nin dış borcunu azaltmadı arttırdı.

10 Aralık 1999 tarihinde, başlangıçta bir Ortak Pazar mantığı ile kurulan ve sonraları siyasal bir entegrasyona doğru giden AB'nin Türkiye ile ilgili almış olduğu aday üyelik kararı, aşağı yukarı bu ekonomik tablo altında ortaya çıkmıştır. Türkiye'deki siyasal yapılanma, sağda olsun, solda olsun, neredeyse iki yüzyıllık bir Batılılaşma mücadelesinin etkisi altında gelişmiştir. Bu etki ile Türkiye'de, daha önceki bölümlerde ayrıntılarıyla değindiğimiz bir mantık ortaya çıkmıştır. Kısaca kendi kendine bir ekonomik, kültürel, siyasal ve toplumsal gelişmenin sağlanamayacağı mantığı olarak tanımlanabilecek bu süreç, AB-Türkiye ilişkilerinde gelinen noktada da kendini göstermektedir.

Bu bağlamı gözden kaçırmadan, "Türkiye'nin AB'ye üyeliğini Kimler istiyor?" sorusuna kimlerin hangi beklentilerle istediği sorusunu da eklemek gerekmektedir. Öncelikle özel sektörün yaklaşımına bakmak yararlı olacaktır. Özel sektör, 1970'lerde örneğin Avrupa standartlarının gereklerinden, kendi çıkarına olan yönleri destekliyor, çıkarına aykırı olan yönleri desteklemiyordu. Örneğin büyük ölçekli işletmelerin sahipleri, devletçiliğin bir yük olarak görüldüğü bazı politika alanlarında, Avrupa standartlarına yaklaşmadan yanaydı. Ancak özel sektör temsilcileri, işçi-işveren ilişkileri ile devlet sübvansiyonları gibi konularda Avrupa standartlarından uzaklaşma taraflısıydı (Uğur,2000:113). Günümüzde ise, özel sektör bir yandan demokratikleşme ve insan hakları konusunda devletin Avrupa standartlarına uyması gerektiği açıklaması yaparken, diğer yandan örneğin, Türkiye İşverenler Sendikaları Konfederasyonu (TİSK) Başkanı, yine AB'nin üyelik için öngördüğü 'İş Güvencesi Yasa Tasarısı'nı, meclis komisyonunda

beklettiği ile övünerek üyelerine anlatmaktadır. Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği de (TÜSİAD), yine Kopenhag Siyasi Kriterlerinin en kısa zamanda yerine getirilmesi gerektiği, AB ile müzakere masasına oturabilmek için gerekirse Kıbrıs konusunda da ödünler verilmesi gerektiği yönünde açıklamalar yapmaktadır (belgenet.com). Yine Cengiz Aktar'a göre AB'ye adaylık süreci ile ilgili bürokrasi dışında en kapsamlı çalışmalar TÜSİAD ve İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV) tarafından yapılan çalışmalardır (2001:38). 1970'li yıllara göre özel sektörün AB ile bütünleşme konusunda daha istekli olduğu görülmektedir. Burada özel sektörün beklentilerinden en önemlisi, AB'nin önemli bir Pazar ortamı olmasıdır. Özel sektör aynı zamanda, tam liberal bir ekonomi mantığını savunan AB ortamında, rekabet gücünün artacağına inanmaktadır. Bu mantıkla hareket etse de, günümüzde AB'nin ağırlıklı olarak siyasi kriterleri ön planda tutması nedeniyle, özel sektör de öncelikle bu kriterlerin yerine getirilmesi gereğini savunmaktadır. Çünkü tam bir ekonomik bütünleşme için siyasi kriterler önceliklidir.

Helsinki sürecinden sonra yıllardan beri, Batı medeniyetinin karşısında olan İslamcı kesim de önemli ölçüde adaylığa taraftar olmuştur. Yine bu taraftarlığın arkasında da beklentiler yatmaktadır. Bu beklentilerden en önemlisi, 'rejimin güvenliği' adına, Türkiye'de bu kesime uygulanan baskılardır. Dinsel ve vicdani özgürlüğün Avrupa'da daha yaygın olduğu kanısı ile ve Siyasi Kriterlerde yer alan düşünce özgürlüğü, vicdan özgürlüğü, toplantı özgürlüğü gibi kriterlerin yerine getirilme zorunluluğu, bu kesimi AB'ye üye olunursa bu özgürlüklerle daha rahat hareket edip, daha rahat örgütlenebiliriz kanısına sevk etmektedir.

Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana, bir takım farklı algılama pratikleri ile görmezden gelinen ve son yirmi yılda Türkiye'nin en merkezi sorunlarından biri olarak karşımıza çıkan Kürt sorunu, adaylık sürecinde hala önemli bir sorun olarak durmaktadır. Bu sorunu, ulusal bir mücadele olarak algılayan PKK ve Kürt halkı da, AB çatısı altında bu sorunun kendi lehlerine çözülebileceği kanısı ile bu sürece taraftar olmaktadır. Çünkü AB'nin koyduğu Siyasi Kriterler arasında azınlık haklarının korunması ve ana dilde eğitim ve yayın hakkı gibi kriterler yer almaktadır. Türk tarafı, bu kriterleri yerine getirme konusunda bir takım çekinceler yaşasa da, bunlar yerine getirilmediği takdirde müzakere masasına oturulmayacaktır.

Bir diğer taraftar kesimi de liberal sosyalistlerdir. Bunlar da AB'nin dünya üzerinde var olan sosyal refah devleti uygulamasını sürdüren tek birlik olduğu savı ile taraftardır. Bu kesim AB'nin tek başına bir ekonomik birlik olarak algılanmaması gerektiğini, bu birliği oluşturan devletlerin aynı zamanda insani bir yaklaşımla hareket ederek bir takım siyasi kriterleri de beraberinde kavradıklarını savunmaktadırlar. Bu kesimin AB'ye taraftar olma mantığının altında yatan en önemli nedenlerden birisi de, Türkiye'nin kendi başına bir demokratikleşme sağlayamayacağına olan inançtır. Çünkü gerçekten de bu kesim ve bu kesimin görüşlerine yakın olan bazı çevreler, Türkiye'nin tarihi, yapısal nedenlerden dolayı, değişimini kendi başına gerçekleştirmeye muktedir bir ülke olmadığını düşünmektedirler (Aktar, 2001:66). Bu yüzden Türkiye değişim ve demokratik gelişim için, Avrupa gibi bir itici güce ihtiyaç duymaktadır. Türkiye'nin tarihi, devlet ve toplumsal gelenekleri, bu gelişimi tek başına gerçekleştirmesini engellemektedir. Bu

kesim, aynı zamanda sosyalist bir mücadelenin, AB çatısı altında, daha demokratik ve özgürlükçü koşullara kavuşacağını düşünmektedir. Hem Onlar bu bütünleşme sürecinde, Avrupalı emekçi sınıfı ile de dayanışma içerisine girilebileceği kanaatini taşımaktadırlar. Onlar, ekonomik bütünleşmeyle değil, toplumsal ve siyasal bütünleşme ile ilgilenmektedirler (İnsel, Laçiner, Peker, 1999).

Medyadaki profesyonellerin; yani köşe yazarlarının da hemen hemen bu ve benzeri kaygılarla AB'ye üye olmayı hayati bir mesele olarak algıladıkları görülmektedir. Yüzyılın başında hayati bir mesele olarak algılanıp, hızlandırılmış bir Batılılaşma yaşayan Türkiye'ye, bu dönemde yine AB'nin yarım asırdır yerine getirmeye çalıştığı kriterleri, birkaç yıl içerisinde yerine getirmesi gereği dayatılmaktadır. 1912 yılında İçtihat dergisinde, Ahmet Muhtar'ın yazdığı “ya Garplılaşırız ya mahvoluruz”, sloganının yerini bugünlerde “ya AB'ye gireriz ya mahvoluruz” sloganı almıştır (akt. Lewis, 1993:235). Yine yüzyılın başında, “Bir ikinci medeniyet yoktur; medeniyet Avrupa medeniyetidir, bunu gülü ile diken ile isticlas etmek mecburidir” görüşünü savunan Ahmet Cevdet'in yerini, günümüz medya profesyonelleri, yani günümüz gazeteci ve köşe yazarları almıştır (235). Bunlar da yine Avrupa'dan başka bir uygarlığı tanımadıklarını, Mustafa Kemal'in başlattığı Batılılaşma hareketinin ancak AB'ye üye olarak tamamlanabileceğini savunmaktadırlar (Aktar, 2001).

Ancak AB'ye üyeliğe az da olsa muhalefet edenler mevcuttur. Her ne kadar Aktar, muhalefet eden çevrelerin, bir aşağılık kompleksi ve siyasi saplantıları ile bir de iktidarlarının sarsılacağı korkusu ile karşı çıktıklarını

düşünse de, bu muhalefetin dayandığı temel tutarıdır. (60-85). Bu çevreleri iki gruba ayırarak incelemek daha yararlı olacaktır. Bunlardan birisi, Kemalistler; ulusal bütünlüğü ve tam bağımsızlığı savunanlardan oluşmaktadır. Bu kesim AB'nin emperyalist bir kuruluş olduğu yönüyle diğer grup olan komünistlerle birleşmektedirler. Ancak tam bağımsızlığı savunanlar, AB'nin Türkiye'yi dayattığı kriterlerle bölmeye çalıştığını, Türkiye'nin bütün kriterleri yerine getirirse de Birliğe üye olamayacağını düşünmektedirler (Manisalı, Işıklı, Koç, 2000). Kemalist çevreler, sadece AB'nin emperyalist emellerinden şüphelenmektedirler. Bu şüpheler giderilmiş olsa, bu kesim de aslında, AB gibi bir birlikte yer almayı istemektedir. Çünkü bu çevreler, zaten Kemalist ideolojinin benimsediği “yüzünü Batıya dönme” mantığını savunmaktadırlar.

AB'ye karşı olan bir diğer grup da komünistlerdir. Bunlar da AB üyeliğine, AB'nin emperyalist bir birlik olduğu düşüncesi ile karşı çıkmaktadırlar. Bu bütünleşmede emekçilerin yer almadığını düşündükleri için, AB'ye taraf olarak demokratik hakların kazanılabileceği yaklaşımını reddetmektedirler. Çünkü emperyalizm hiçbir zaman kitlelere demokrasi getirmemiştir (Güneşli, 2001:83-103). AB'nin Türkiye'yi Orta Asya ve Orta Doğu petroleri için bir geçiş bölgesi olarak kullanmak istediğini düşünen bu grup, Türkiye'nin istikrarlı bir bölge haline gelmesinin bu geçişin güvenliği için önemli olduğu kanaatini taşımaktadır. Bu yüzden AB'nin Türkiye'yi birliğe alarak bir istikrar bölgesi haline getirmesi şarttır. Türkiye'de dünya sermayesi ile bütünleşme kaygısı güden yerli tekeller, AB'ye üye olmayı desteklemektedir. AB'nin emperyalist mantığı ile yerli burjuvazinin çıkarları

bu noktada örtüşmektedir. Ancak bu grup, AB'ye üye olunarak burada bulunan emekçi kesimlerle dayanışma içerisine girilebileceğini düşünmemektedirler. Onlar, Lenin'in savunduğu bir ülkede gelişen emekçi hareketinin ancak o ülkede bir devrim yaratabileceği düşüncesini paylaşarak, Türkiye'nin kendi işçi sınıfının tek başına bir devrim yaratabileceğini savunmaktadırlar. Bu anlamda emperyalist bütünleşmenin Türk emekçi sınıfına herhangi bir yararının dokunmayacağını düşünmektedirler.

Gelenen bu süreçte, Türkiye'nin AB'ye aday ilan edildiği 10 Aralık Helsinki Zirvesi, yazılı basında da geniş bir şekilde tartışılmıştır. Bu tartışmaların gerçekleştiği medya metinlerinden birisi de köşe yazılarıdır. Köşe yazılarında yapılan bu tartışmaların, iyi bir şekilde analiz edilebilmesi için, ele alınan bu konunun hem haber üretim boyutu hem de köşe yazarlarının toplumsal konumları boyutu kuramsal olarak iyi saptanmalıdır. Diğer bölümde, Türkiye'nin AB'ye adaylık süreci ile ilgili yazılı basında yorum yapan köşe yazarlarının, toplumsal konumları ve kültürel üretim ilişkileri içindeki yerleri konusunda kuramsal çerçeve çizilecektir.

II. Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada Avrupa Birliği'ne (AB) ilişkin Türk yazılı basınında yazılmış bulunan köşe yazıları incelenmiştir. Çalışma, Türkiye'nin AB'ye aday üye ilan edildiği 10 Aralık 1999 Helsinki Zirvesi'nin yapıldığı döneme odaklanmaktadır. İnceleme süresi, zirvenin yapıldığı tarih olan 10 Aralık'ın bir hafta öncesi ile iki hafta sonrası arasında kalan üç haftalık dönemdir. Yani 3 ile 24 Aralık tarihleri arasındır. Ön incelemeler sonunda, zirvenin ardından daha fazla köşe yazısı yayınlandığının saptanması ve zirve sonrasında

değerlendirme ve yorumların daha net olabileceğinin varsayılması nedeniyle, inceleme süresi zirve sonrası için daha uzun tutulmuştur.

10 Aralık Helsinki Zirvesi'nden önce ve sonra yayınlanan köşe yazısı sayısının gazetelere göre dağılımı					
	CUMHURİYET	ZAMAN	MİLLİYET	RADİKAL	SABAH
ÖNCE	24	8	35	37	12
10 ARALIK.	7	2	8	7	4
SONRA	51	36	55	65	52
TOPLAM	82	46	98	109	68
GENEL TOPLAM	403				

Avrupa Birliği'ne adaylık sürecini içeren, Helsinki Zirvesi'nin yapıldığı 10 Aralık 1999 tarihinin bir hafta öncesi ile iki hafta sonrası arasındaki zaman diliminde, Radikal, Milliyet, Sabah, Cumhuriyet ve Zaman gazetelerinden toplam 403 köşe yazısı incelenmiştir. İncelenen köşe yazıları, doğrudan ya da dolaylı olarak Türkiye'nin AB'ye adaylık sürecinin işlendiği yazılardır. Bütün gazetelerde, zirve öncesinde 116, zirvenin toplandığı 10 Aralık tarihinde 28, zirve sonrasında ise 259 köşe yazısı yayınlanmıştır.

Çalışmada incelenmiş bulunan gazetelerin seçimi ise, tirajların yükseklik düzeyine göre yapılmıştır. Bunun için öncelikle büyük medya gruplarının gazetelerinden olan Milliyet, Radikal ve Sabah inceleme için seçilmiştir. Bu gazetelerin seçilmesinde rol oynayan bir başka etken de, söz konusu gazetelerin AB'ye bakış açısının önemli ölçüde olumlu olduğu varsayımıdır. İnceleme için seçilen gazeteler, büyük medya gruplarının gazeteleridir. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliği, daha çok büyük sermaye birikimine sahip ve birlik çatısı altında ekonomik rekabet etme gücü bulunan grupların çıkarına hizmet etmektedir. Seçilen bu gazetelerin sahipleri de büyük sermaye birikimini ellerinde bulundurmaktadırlar. Bu gazetelerde

yazan köşe yazarlarının, gazete sahiplerinin çıkarlarına olan bir süreç hakkındaki yorumlarının analiz edilmesi bu yüzden önemlidir.

Çalışmada, Türkiye'nin AB'ye adaylık sürecinin sunumu konusunda, büyük medya gruplarında yer alan görüşlerden farklı olan düşüncelerin yer alabileceği varsayımı ile, bu iki grubun dışında, yayın politikaları ve siyasal çizgileri farklı olan iki gazete daha inceleme için seçilmiştir. Bu gazeteler, sosyal demokrat ya da Kemalist çizgiyi takip eden Cumhuriyet ile İslamcı ya da ılımlı İslamcı diye de tanımlanan Zaman gazeteleridir. Bu iki gazetenin yayın politikaları ve hedef kitleleri farklıdır. Bu yüzden genel eğilim olan AB adaylığına olumlu yaklaşımın, bu gazetelerdeki köşe yazılarında da bulunup bulunmadığı incelenmiştir.

İnceleme için seçilen bütün gazetelerde yayınlanan köşe yazıları, AB adaylığı ile birlikte ele alınan temalar bağlamında analiz edilmiştir. Burada tematik bir analiz yöntemi izlenmiştir. AB adaylığı ile birlikte ele alınan temalardan öne çıkanları incelenmiştir. Bunlar demokratikleşme, insan hakları, Kıbrıs, Ege, Yunanistan, AB üyeliği için ön koşul olan Kopenhag Kriterleri, idam ve idam konusu ile birlikte tartışılan Abdullah Öcalan'ın idam cezasının infazı ve ekonomi konularıdır. Bu temaların yanında çalışmanın kavramsal bölümünde tanımlanan Şarkiyatçılık ve Avrupamerkezci yaklaşımın tanımladığı “Doğu – Batı” karşıtlığı çerçevesinde kurulan Batı hayranlığı, bilim ve ilerleme fetişizmi, evrenselcilik gibi köşe yazılarında karşılaşılan temalar da incelenmiştir. Bu temaların AB adaylığı çerçevesinde nasıl tartışıldığı analiz edilmiştir. .

AB adaylığı ile birlikte ele alınan temalar çerçevesinde, “Doğu – Batı”, “Türkiye – Avrupa”, “Doğulu – Batılı” gibi bazı karşıtlıkların kurulduğu varsayımı ile hareket edilerek, kurulan karşıtlıklar da ortaya koyulmuştur. Kavramsal çerçevedeki yaklaşımları sınamak için köşe yazılarında ele alınan konuların işleniş şekli ve köşe yazarlarının yaklaşımı çözümlenmiştir. Örneğin kavramsal çerçevede ortaya konulan, bazı köşe yazarlarının aynı zamanda habercilik işini de sürdürdüğü düşüncesini sınamak için, köşe yazarlarının haber kaynaklarına başvurup başvurmadığı üzerinde de durulmuştur.

Çalışmada kullanılan yöntem, daha çok metin üzerinde gerçekleşen anlamlandırma mücadelesinin, egemen iktidar ilişkilerinin yeniden üretilmesinin yollarını kavramayı hedeflemektedir. Bunun için niteliksel bir çözümleme biçimi seçilmiştir. Bu yöntem, daha çok Davis (akt. Erol, 1995), Van Dijk (akt. Erol, 1995) ve Fairclough’un (1995) çalışmalarında kullanılan analitik çerçeveye dayandırılmıştır. Fairclough, çalışmalarında “eleştirel söylem analizini” dil iktidar ve ideoloji arasındaki bağlantıların incelemesi olarak tanımlamaktadır. Eleştirel söylem analizinin gerçekleştirildiği süreçleri ise üç başlığa ayırmıştır. Bunlar metin analizi, metnin üretim, tüketim, dağıtım ve yapılanma süreçlerinin analizi ve belli olayların sosyokültürel analizleridir (1995: 23). Bu çalışmada kullanılan yöntem, eleştirel söylem analizi yöntemidir. Bu yöntem aynı zamanda bizim başvurduğumuz tematik analiz yöntemi ile de bütünleşmektedir. Ele alınan temaların sayısal olarak incelenmesi yerine, bağlamı ve çerçevesi üzerinde durmak daha anlamlı sonuçlara ulaşma konusunda yardımcı olacaktır. Çünkü medyadaki

metinlerin, iktidar ilişkilerini meşrulaştırma biçimlerini irdeleyen bir çalışma, eleştirel söylem analizi yöntemi ile yapılabilir.

Davis'e göre, medya metnlerinin çözümlenmesinde sorulması gereken üç temel soru vardır: a) kim/kimler konuşuyor? Ya da medya söylemlerine katılanlar, b) ne diyorlar? Yani katılımcıların belirli bir görüş ya da düşünceyi nasıl ifade ettikleri, c) söylemin anlamı nedir? Sorulan bu sorular, AB bağlamında ele alınan ve öne çıkan temaların temsil ettiği görüşleri daha iyi çözümlemeyi sağlayacaktır.

III. Çözümlemeler

a) Egemen Söylemin Dolayımlanması: Köşe Yazarlarının İkincil Tanımlayıcılık İşlevi ve Kullanılan Akredite Kaynaklar

Stuart Hall, gazetecilerin haberleri oluşturmak için kullandıkları akredite kaynaklar nedeniyle haberin bir anlamda 'ikincil tanımlama' işlemi olduğuna işaret etmektedir. Bu yönüyle gazeteciler, resmi ve egemen söylemi yeniden üreten 'ikincil tanımlayıcılar'dır (Hall, 1984). Türkiye'de medyadaki sembolik üretime katılanlar arasında bir bölünme gözlenmektedir. Köşe yazarlarının önemli bir bölümünün aynı zamanda habercilik mesleğinden gelen kişiler olduğu görülmektedir. Belli bir süre habercilik yapan kişilerin, kendi haber kaynaklarını da kullanmayı sürdürerek bir süre sonra köşe yazarlığı yapmaya başladığı bilinmektedir. Bu kişiler köşe yazarlığı yaparken de eski habercilik alışkanlıklarını sürdürme eğilimindedirler. Böylece ortaya haber formatında köşe yazıları çıkmaktadır. Bunun sonucu, olarak köşe yazısının söylemini, haberin söyleminden pek de farklı olmamaktadır.

	CUMHURİYET/82	ZAMAN/46	MİLLİYET/98	RADİKAL/109	SABAH/68
SIYASETÇİ VE YETKİLİLER	26	6	28	16	14
YERLİ BASIN	5	2	4	2	4
YABANCI BASIN	10	4	8	9	12
İŞ ÇEVRELERİ			2	1	1
ANLAŞMA VE BELGELER	6	1	3	4	3
TOPLAM	47	13	45	32	34

İncelenen toplam 403 köşe yazısında 171 defa değişik akredite kaynaklardan yararlanıldığı saptanmıştır. Yararlanılan akredite kaynaklar, beş kategoride ele alınmıştır. Bunlar, 1) Siyasi yetkililer ve diğer yetkili ve uzman görüşler, 2) Yerli basından alıntılanan haber, köşe yazısı ve mülakatlar, 3) Yabancı basından yapılan alıntılarla yabancı yetkili ve uzmanların görüşleri, 4) İş çevrelerinin görüşlerini aktaran açıklamalar, 5) Anlaşma, belge ve metinlerinden yapılan alıntılar ve bunların yorumları.

Cumhuriyet gazetesinde, incelenen 82 köşe yazısında toplam 47 defa değişik kaynaklara baş vurulduğu saptanmıştır. Bu kaynaklardan 26'sı siyasi yetkililer ve uzman görüşleri, 5'i yerli medyadan alınan haber, yorum ya da mülakatlar, 10'u yabancı basından alınan yorum ve yetkili görüşleri, 6'sı anlaşma metin ve belgelerdir. İş çevrelerinin görüşlerine doğrudan doğruya, Cumhuriyet gazetesinde incelenen köşe yazılarında rastlanmamıştır. Bu gazetede siyasi yetkili görüşlerine en fazla atıfta bulunan ve çoğunlukla doğrudan alıntı yapan Cüneyt Arcayürek olarak saptanmıştır. Cumhuriyet gazetesindeki köşe yazılarında kullanılan 26 adet siyasi yetkili kaynakların 19'u, Cüneyt Arcayürek'in yazılarında geçmektedir. Bu durum diğer

gazetelerde de öne çıkmaktaysa da incelenen tüm gazeteler içinde, Cüneyt Arcayürek, en fazla akredite kaynaklara başvuran yazar durumundadır. Yazılarında en fazla haber kaynaklarına başvurmasında, Cüneyt Arcayürek'in habercilik mesleğinden gelmesi önemli bir etkidir. Cüneyt Arcayürek, meslekten gelme bir köşe yazarı olduğu için, habercilik alışkanlığını köşe yazarlığında da sürdürmektedir.

İncelenen gazeteler arasında en az kaynağa başvuran Zaman gazetesidir. Gazetede incelenen 46 köşe yazısında, toplam 13 defa değişik kaynaklara başvurulduğu saptanmıştır. İnceleme sonuçlarına göre, köşe yazılarında kaynağa en fazla başvuru yapılan ikinci sıradaki gazete ise Milliyet'tir. Milliyet'teki köşe yazılarında 45 defa değişik kaynaklara başvurulduğu gözlemlenmiştir. Sabah'da 34, Radikal'de ise 32 defa değişik kaynaklara başvurulduğu görülmüştür. Bütün gazetelerin köşe yazılarında, siyasetçi ve yetkili kişileri kaynak gösteren köşe yazarlarının genelde gazetecilik kökeninden geldiği görülmektedir. Bunlar Cumhuriyet'te Cüneyt Arcayürek, Mustafa Balbay; Radikal'de İsmet Berkan, Bilal Çetin; Sabah'ta Yavuz Donat, Sedat Sertoğlu; Milliyet'te Güneri Civaoglu, Fikret Bila, Hasan Cemal ve Derya Sazak; Zaman'da Hasan Ünal ve Mustafa Ünal gibi yazarlardır.

Cumhuriyet gazetesinden Cüneyt Arcayürek'in herhangi bir kaynağa başvurmasını gerektiren öncelikli konular Kıbrıs, Ege ve Kürt - azınlık sorunlarıdır. Kıbrıs ve Ege konularının, hem uluslar arası bir siyasi sorun olması, hem de iç politikada iktidarın kurulması için en önemli politik malzemelerden birisi olması nedeniyle kullanıldığı görülmektedir. Yazar, bu konularda mevcut yönetimin taviz verdiği görüşünde olduğu için, kendi

görüşüne dayanak teşkil edecek görüş ve yorumlara yer vermektedir. Cüneyt Arcayürek'in 12 Aralık tarihli bir yazısında, Kıbrıs, Ege ve Kürt – azınlık konuları hakkında, Harp Akademileri Komutanı Nahit Şenoğlu'un görüşlerine yer vermesi dikkat çekicidir. Yazının başlığı da “Bir Uyarı”dır:

“...Orgeneral'in AB'ye karşı uyarıları çok net: ‘Takip edilecek öncelikli hedeflerinden birisini, AB'ye katılım ve KKTC'nin varlığını korumak’ diye özetledikten sonra, üyelik halinin Kıbrıs’a Rum egemenliği getireceğini ve: ‘Türkiye’yi çözümsüz bölücülük sorunlarıyla karşı karşıya bırakacağını’ söyledi. Bunlar AB'nin ‘bekleme odası’nda alınan Türkiye için çok dikkat çekici üstelik bir askerden gelen uyarılardır.” (Cumhuriyet, 12 Aralık 1999).

Bu yazıda, Cumhuriyet gazetesinin AB adaylığı karşısındaki genel tavrının özetini gözlemlemek mümkündür. Cumhuriyet gazetesi, yayın politikasından da anlaşılacağı gibi aslında Avrupa'nın değerlerini savunan bir gazetedir; ancak bu yazıda da görüldüğü gibi, en önemli endişeler, Kürt – azınlık haklarının kabul edilmesi halinde devletin üniter yapısının tehdit altına gireceği, Kıbrıs konusunda Türkiye'nin üye olmadığı bir AB çatısı altında Kıbrıs Türkleri'nin Kıbrıslı Rumlar'ın egemenliği altına gireceği, Ege'deki kıta sahanlığı konusunda da Yunanistan'ın çözümsüzlük adına sürdürdüğü tavrının, Türkiye'yi ödün vermeye zorlayacağı yönündedir. Cumhuriyet gazetesi yukarıda sayılan endişelerin bulunmaması halinde, AB'ye üyeliğine taraftar olan en önde gelen gruptur.

Cumhuriyet gazetesi aynı zamanda laiklik konusunda da hassas olan bir gazetedir. Bu anlamda İslamcı çevrelerin algıladıkları AB normları

çerçevesindeki din ve vicdan özgürlüğü anlayışı ile bir çatışmanın olduğu gözlenmektedir. Bu anlamdaki hassasiyet, örneğin gazete ile özdeşleşen ve laikliğin en hararetli savunucularından olan Toktamış Ateş tarafından dile getirilmektedir. Bu hassasiyetle bağdaşan söylemin güçlenmesi için de, ordunun Genel Kurmay Başkanı'nın açıklamasına başvurulmuştur. Toktamış Ateş, habercilik kökeninden gelmediği halde, laiklik söylemine destek olması için, bir üst düzey askeri yöneticinin açıklamasına köşesinde yer vermektedir:

“...şeriatçı güçler, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne aday olmasıyla meydanın kendilerine kalacağını sanıyorlar ve bu konuda en önemli engelin silahlı kuvvetler olduğunu düşündüklerinden, ordunun bu işi engelleyeceğini dile getiriyorlar. Sayın Kıvrıkoğlu'nun geçen hafta sonunda bir açıklama yapma gereksinimi bundan doğmuştu. 'İslam şeriatı düzeni, demokrasi dışı bir düzendir. Ve ne Avrupa Birliği normları, ne de demokrasinin mantığı, demokrasinin kurallarından ve özgürlüklerinden yararlanarak demokrasiyi ortadan kaldırmak için çabalamak hakkını kimseye vermez. Bunun böylece bilinmesinde çok yarar vardır.” (Cumhuriyet, 23 Aralık 1999).

Ateş'in kullandığı kaynak bir anlamda, İslamcı çevrelerin AB umuduyla din ve vicdan özgürlüğü talebine verilen bir göz dağıdır. Yazar burada, askerin söylemi ile bir eklemlenme içerisindedir. Dahası kendi söylemini meşrulaştırmak ve güçlendirmek için, toplumun etkin bir kesiminin yetkili kişinin açıklamasını destekleyici bir üslupla yazısına almaktadır.

Zaman gazetesinde incelenen 46 köşe yazısında toplam 13 defa değişik kaynaklardan yararlanıldığı görülmektedir. Bu kaynaklardan 6'sı içeride

bulunan siyasi yetkililer ve uzman görüşleri, 2'si yerli medyada yer alan haber, yorum ve mülakatlar, 4'ü yabancı basında yer alan yorum ve yetkili görüşleri, 1'i anlaşma belge ve metinlerden oluşmaktadır. İş çevrelerinin görüşlerine ise bu gazetede yazılarda doğrudan yer verilmemiştir. Bu gazetede ise, içerideki siyasi yetkili ve uzman görüşlerden en fazla yararlanan yazar, Hasan Ünal olarak saptanmıştır. Bu yazar da, aynı Cumhuriyet gazetesinde yer alan endişelerin işlenmesi adına, bu kaynaklardan yararlanmıştır. Örneğin söz konusu yazarın kullandığı 3 kaynaktan birisi KKTC Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş'tır. Bu kaynaktan yaptığı dolaylı aktarımlarla, Denktaş'ın Kıbrıs konusundaki endişeleri dile getirilmekte, bu endişelerin ne kadar yerinde olduğu vurgulanmaktadır.

Zaman gazetesinde, yine idam cezasının kaldırılması gibi hassas bir konuda, siyasi yetkililerin yorumlarına başvurulduğu görülmektedir. İdam cezasının Abdullah Öcalan'ın idamı ile aynı dönemde tartışılmış olması, bu konunun hassasiyetini daha da arttırmaktadır. Örneğin Nuh Gönültaş, bu hassas konuyu köşesinde tartışırken, konunun birinci elden muhatabı ve sorumlusu olan Adalet Bakanı'nın görüşüne yer vermiştir:

“...Adalet Bakanı Hikmet Sami Türk, idam cezasının kesinlikle kaldırılmasından yana. İdamın kaldırılmasının Abdullah Öcalan olayı ile aynı kavşakta bulunması ise Türkiye için büyük talihsizlik. Ama Türkiye elbette bir kişiyi idam etme uğruna bütün bir geleceğinden vazgeçemez...” (Zaman, 24 Aralık 1999).

Gönültaş, idamın kaldırılması konusunun Öcalan'ın idamı ile birlikte tartışılması nedeniyle de hassas bir konu olduğunun bilincinde olarak, bu

konudaki görüşünü ifade etmeden önce, Adalet Bakanı'nın görüşünün desteğine ihtiyaç duymaktadır. Bir anlamda bu görüşün desteğini alarak sorumluluğu paylaşmaktadır. Bu, bir taraftan da devletin resmi yetkilisinin söylemi ile bir uyumlanma sürecidir. Yazar, yorumunda, bir tarafa ülke çıkarlarını bir tarafa bir kişinin idam edilmesi durumunu koymaktadır. Böylece okuyucuya iki tercih sunmaktadır.

Milliyet gazetesinde inceleme yapılan 98 köşe yazısında, toplam 45 değişik kaynaktan yararlanıldığı saptanmıştır. Bunlardan 28'i siyasi yetkili ve uzman görüşleri, 4'ü yerli medyada bulunan haber, yorum ve mülakatlar, 8'i yabancı basında yer alan yorum ve yetkili görüşleri, 2'si iş çevrelerinin görüşleri, 3'ü de anlaşma belge ve metinlerinden oluşmaktadır. Milliyet gazetesinde yerli kaynakları kullanan iki yazar öne çıkmaktadır; bunlar Hasan Cemal ve Fikret Bila'dır. Bu yazarlar da yine habercilik mesleğinden gelmektedirler. Habercilik mesleğinin alışkanlıklarını, köşe yazarlığı yaparken de sürdürme eğilimi içindedirler. Böylece yazdıkları köşe yazıları haber dilinin özelliklerini taşımaktadır. Gazetede köşe yazılarında kullanılan yerli kaynaklar, neredeyse haberin söylemi ile aynı niteliktedir. Haberde kullanılan ve akredite kaynağın sözleri ve görüşlerinin aktarıldığı kelimeler köşe yazılarında da kullanılmaktadır. Kaynağın görüşlerinin vurgu ve tonlamasını vermeye yarayan, 'işaret etti', 'vurguladı', 'belirtti', 'öne sürdü' gibi kelimelerin köşe yazılarında da yer aldığı gözlenmiştir. Helsinki Zirvesi'nin öncesi ve sonrasında hem gazeteci olarak zirveyi takip etmiş, hem de köşe yazarlığı yapmış bulunan bazı yazarlar, aynı zamanda toplantının

seyrini ve müzakerelerin gidişatını, tıpkı bir gazeteci gibi haber dili ile aktarmaktadır.

Resmi kaynaklardan alınan görüşler, Milliyet gazetesinde, AB adaylığının olumlu yönlerini öne çıkaran ve olumlu düşünmeye teşvik eden konu ve görüşlerdir. Örneğin Kıbrıs konusunda, bu gazetedeki köşe yazılarında, adaylığı ilan eden anlaşma metni üzerindeki yorumlar, olumlu yönden düşünölmeye çalışılmaktadır. Yararlanılan kaynaklarda ise, olumsuz görüşler eleştirilerek, AB adaylığının önemi üzerinde durulmaktadır. Örneğin adaylığın açıklanmasından sonra, Ecevit'in Helsinki'de yaptığı konuşmadan alıntı yaparak yorumlayan Hasan Cemal, 12 Aralık tarihli "Dünyada birinci kümeye aday olmak" başlıklı yazısında şöyle yazmaktadır:

"Başbakan Ecevit'in şu sözlerinin altını çiziyorum: 'Avrupa artık Türkiyesiz olamaz; ancak Türkiye de Avrupasız olamaz! Bu ikili gerçeğı kabul etmelidir.' Helsinki'nin yalnız Türkiye değil Avrupa açısından da tarihi bir dönüm noktası olduğuna inanıyor. Türkiye'nin üyeliğinin yalnız kendisi için değil, aynı zamanda Avrupa Birliğı için de yararına işaret ederken şöyle diyor: 'Türkiye, Rudyard Kipling gibi Doğı ile Batı'nın hiçbir zaman bir araya gelemeyeceğini söyleyen veya Samuel Huntington gibi uygarlıklar çatışmasının kaçınılmazlığını düşünenlerin kehanetlerini de boşa çıkaran bir ülkedir...' (Milliyet, 12 Aralık 1999).

Yazıda göröldüğü gibi Avrupa Birliğı adaylığının ne kadar önemli olduğu, Ecevit gibi devletin en yetkili ağzından aktarılan yorumlarla desteklenmektedir. Bu görüşlerin aktarılış biçiminde, örneğin "işaret etti"

sözcük öbeği, daha çok haber dilinde görüş aktarmak için kullanılır. İşaret etmek deyimi konunun önemi ve görüşü aktarılan kişinin, konuya verdiği önemin ölçüsünü ortaya koyar. Burada yazarın, konuya neredeyse konuşmacıdan daha fazla önem verdiği görülmektedir.

Yine aynı gazetede, Fikret Bila'nın bir yazısında Devlet Bakanı Mehmet Ali İrtemçelik'e sorulan bir sorunun yanıtı alıntılanmıştır. Doğrudan yapılan bu alıntıda, AB adaylığının Türkiye açısından anlamı irdelenmektedir:

“...’diplomatik okuma’ olarak isimlendirilen yaklaşımla, Helsinki kararının Türkiye için ne anlama geldiği hükümet düzeyinde tartışılacak. ...Deneyimli bir diplomat olan Devlet Bakanı Mehmet Ali İrtemçelik’in bu sorumuza verdiği yanıt şöyle: Helsinki bir üçlü meydan okumadır. Tarih bu zirvede bir bütün olarak Avrupa Birliği’ne onun için de özel olarak Yunanistan’a ve Türkiye’ye karşı meydan okumaktadır. Biz Türkiye olarak bu meydan okumayı kabul ettik. Standartlar bağlamında Türkiye bu meydan okumayı kabul ederek yokuş yukarı tırmanmaya başlayacaktır. Hedefe varmamız için terlememiz gerekecektir. Biz bunun üstesinden gelebileceğimize inandığımız için Helsinki’de tarihin önümüze koyduğu meydan okumayı kabul etmiş bulunuyoruz...” (Milliyet, 9 Aralık 1999).

Yazıda doğrudan alıntı yapılan bakanın yorumunda, AB ve kriterlerinin bir ‘hedef’ olarak algılandığı görülmektedir. Yorumdan bu ‘hedef’lere ulaşmak için, her türlü şeyin yapılması gerektiği anlamı çıkmaktadır. Çünkü hedefe ulaşmak oldukça zordur ve bunun için ‘terlemek’

gerekmektedir. Resmi bir yetkilinin ağızından aktarılan bu görüşler, yazarın söylediklerine, daha fazla inandırıcılık katmakta, anlamı güçlendirmektedir. Haberdeki resmi kaynakların kullanılması halinde haberin inandırıcı olacağı, dahası haber oluşturmak için kaynak kullanmanın elzem olduğu fikri, buna benzer köşe yazılarında da gözlemlenmektedir. Bu fikir, köşe yazısında her ne kadar yorum özgürlüğü olsa da, uluslar arası bir konuda, resmi kaynağın kullanılmasının, hem inandırıcılık yönünden, hem de sorumluluğu kaynağa yükleme kaygısından dolayı ortaya çıkmaktadır.

Yapılan inceleme sonucuna göre, Radikal gazetesindeki 109 köşe yazısında toplam 32 defa değişik kaynaklara başvurulduğu gözlenmiştir. Başvurulan kaynaklardan 16'sı siyasi yetkili ve uzmanlar, 2'si yerli medyada bulunan haber, yorum ve mülakatlar, 9'u yabancı basında yer alan yorum ve yetkili görüşleri, 1'i iş çevrelerinin görüşleri, 4'ü de anlaşma, belge ve metinlerinden oluşmaktadır. Gazetede köşe yazılarında en fazla kaynağa başvuran köşe yazarı 8 defa ile Bilal Çetin'dir. Siyasi yetkili görüş ve yorumlara en fazla başvuran ikinci yazar ise 4 defa ile İsmet Berkan'dır. Bu gazetede köşe yazarları da yine, hassas konular hakkında herhangi bir akredite kaynağa başvurma ihtiyacı duymaktadırlar. Bunlardan en önemlisi, Helsinki Zirvesi'nin Türkiye'yi aday üye ilan eden metninin yorumlanmasıdır. Bu metinde yer alan Kıbrıs, Ege ve azınlıklar gibi konuların bir ön şart değil de, üyelik için çözülmesi gereken sorunlar olarak algılanması gereği vurgulanıyor. Örneğin İsmet Berkan'ın 12 Aralık'ta yazdığı "Nefes Nefese 25 saat" başlıklı bir yazısında, karar metnini olumlu yönleriyle algılama çabası, Demirel'in değerlendirmeleriyle

desteklenmektedir. Dolaylı aktarım yöntemiyle verilen Demirel'in görüşü, Zirve kararının kabul edilebilir olduğu yönündedir:

“...Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel’le Başbakan Ecevit arasında bir telefon görüşmesi oldu. Demirel’e göre olası red kararı, Türkiye’de bir Avrupa küskünlüğü yaratacak, demokratik reformları yavaşlatacak, ekonomik reformları engelleyebilecek, iç barışı tehlikeye düşürecekti. Oysa metin kabul edilebilirdi, çünkü Türkiye’nin temel beklentisini karşılıyordu. Geri kalan unsurlar sonradan tartışılabilir ya da bir bildiri ile kınanabilirdi. Türkiye bu fırsatı kaçırmamalıydı...” (Radikal, 12 Aralık 1999).

Yazıda geçen Cumhurbaşkanı’nın görüşleri yanında, metne olumsuz bakan görüşler de verilmiş; ancak yazarın üslubu ve biçemi, Cumhurbaşkanı ve onun görüşünde olanların sesine yakın durduğu, ya da onları desteklediği yönünde bir izlenim uyandırmaktadır. Aynı zamanda yazının geneline baktığımızda, Bakanlar Kurulunda adaylığı açıklayan metin üzerine yapılan tartışmaların, haber şeklinde yazılmış bir metne benzediği görülmektedir. Sanki köşe yazısı değil de, bir haber metni okunmaktadır. Yazının başlığı ve yazarı atılıp, yazı sayfanın herhangi bir yerine konulsa, tamamen haber gibi okunabilecektir. Yazar İsmet Berkan da yine habercilik mesleğinde yetişmiş bir köşe yazarıdır. Bu yüzden yazısını oluştururken, resmi kaynaklardan yararlanma alışkanlığını sürdürmektedir. Habercilik yaptığı dönemlerde, oluşturduğu haber kaynaklarını, köşe yazısı yazarken de kullanarak, bu alışkanlığı köşe yazarlığında da sürdürmektedir. Yazarın, metnin kabul

edilmesi gerektiğini savunanların yanında yer aldığı genel havadan anlaşılmaktadır. Örneğin şu cümleler bu savı açıkça destekler niteliktedir:

“...İrtemçelik, ‘bu metin’ diyordu, ‘Büyük bir zaferdir. Lahey cümlesi de, Kıbrıs cümleleri de Türkiye’nin çıkarlarına aykırı değildir, tam tersine Türkiye’nin isteklerini anlatmaktadır.’ İrtemçelik’in cesaretlendirici tavrını İsmail Cem de destekledi. Bakanlıktaki bazı görüşlere rağmen Türkiye adaylığı reddetmemeliydi. Şükrü Sina Gürel yalnız kalmıştı.” (ak.).

Yazıda yer alan görüşlerin aynı zamanda, bir ‘Türkiye’nin çıkarı’ anlamı taşıdığı da görülmektedir. Yazar ‘Türkiye’nin çıkarı’ını ilgilendiren bir konuda resmi söylemin sesine dönüşerek, hem çıkara verilen önemi büyütmede, hem de yine böylesine önemli bir konuda sorumluluğu yetkili kişilere yükleyerek, kendisi sorumluluktan kurtulmaktadır.

Yine idam cezasının kaldırılması gibi hassas ve sürekli olarak Abdullah Öcalan’ın idamının infazı ile ilintilendirilen bir konu hakkında da, sıklıkla akredite kaynakların görüşlerine başvurulmuştur. İdamın kaldırılması, özellikle Öcalan’ın idamı bağlamında düşünüldüğü için, hassas bir konudur. Bu konuda sürekli toplumun vicdanı söz konusu edildiği için, üzerinde durulurken resmi söylemin kullanılması bir gereklilik gibi görülmektedir. Çünkü bu görüşü tek başına savunmak, hem samimiyetten, hem de inandırıcılıktan uzaklık gibi algılanabilmektedir. Bunun için resmi söylem, bu gibi hassas bir konuda destek noktası gibi görülmektedir. Örneğin Bilal Çetin’in 17 Aralık tarihli, “MHP’nin idam ve Öcalan Sıkıntısı” başlıklı bir yazısında, idamın kaldırılmasının, Türkiye’nin ulusal çıkarlarının önünü

açacağı şeklinde yorumlanmaktadır. Bu yorum için devletin en yetkili kişisi olan Ecevit'in görüşlerine başvurulmaktadır:

“...Başbakan Bülent Ecevit idam cezasının kaldırılması konusunu bir süreden beri kamuoyunun gündemine getiriyor. Dün de yine partisinin grup toplantısının açılışında yaptığı konuşmada, idam cezasının kaldırılmasının Türkiye'nin AB'ye tam üye olmasının 'olmazsa olmaz' koşulu olduğunu da bir kez daha hatırlatıyor ve ekliyor: 'Bunu artık herkes biliyor. Gerçeği bilinen durumun gerekleri bir an önce yerine getirilmelidir...' (Radikal, 17 Aralık 1999).

Sabah gazetesinde inceleme yapılan 68 köşe yazısında 34 defa değişik kaynaklardan yararlanıldığı saptanmıştır. Bu kaynakların 14'ünü siyasi yetkili ve uzmanlar, 4'ünü yerli medyada yer alan haber, yorum ve mülakatlar, 12'sini yabancı basında bulunan yorum ve yetkili görüşleri, 1'ini iş çevrelerinin görüşü, 3'ünü anlaşma belge ve metinlerinden yapılan alıntılar oluşturmaktadır. Bu gazetede yazan köşe yazarlarından Yavuz Donat, 4 defa siyasi yetkililerin açıklamalarına başvuran kişi olarak ilk sırada yer almaktadır. Bu yazarın ardından Güngör Mengi, 3 defa kaynak kullanarak ikinci sırada yer almıştır. Bu gazetede köşe yazarları da, AB'nin tarihi önemi, Kıbrıs, Ege ve azınlıklar konularında yorum yaparken, yetkili görüşleri destekleyici unsur olarak yazılarına almaktadırlar. Yavuz Donat, 14 Aralık tarihli ve “Demirel'in Avrupa Notları” başlıklı bir yazısında, sadece günümüz siyasetçi ve yöneticileriyle yetinmeyerek, Demirel'in ağzından İsmet İnönü'nün Avrupa'ya ve Batı kurumlarına bakışını aktarmaktadır:

“...Yine devir değişiyor. İsmet İnönü Başbakan. Ve Avrupa ile ‘Ankara Anlaşmasını’ imzalıyor... Baba diyor ki: Lozan’ı imzalayan İnönü. İşte o İnönü, 1963’te ‘şunları’ söylüyor. Baba ‘tutanaklardan’ çıkarmış. Okuyor: Ankara Anlaşması, beşeriyet tarihi boyunca insan zekasının vücuda getirdiği en cesur eserdir. Yine İnönü: Milletler topluluğu için yeni bir devrin başlangıcıdır. Bir kez daha İnönü: Müstakbel nesillere bırakılacak en zengin mirastır...” (Sabah, 14 Aralık 1999).

AB’nin ve Avrupa’nın tarihsel anlamının irdelendiği bu yazıda, Avrupa ve Avrupa değerleri, gelecek nesiller için en zengin miras olarak anlaşılmaktadır. Günümüzdeki gelişmeyle birlikte anılan Ankara Anlaşması, AB adaylığının önemini bir kez daha pekiştirmektedir. Bu da göstermektedir ki, Türkiye’nin Avrupalılaşma tarihi, sadece adaylık kararı ile sınırlandırılmaz. Demirel’in geçmişte görüşlerine ve partisine muhalefet ettiği İnönü’nün düşüncelerini aktarması da, yazara göre dikkat çekicidir. Zaten yazar da büyük ölçüde bu duruma dikkat çekmektedir. AB gibi bir ‘ulusal dava’ konusunda geçmiş, şimdi ve muhalifler arasında bir oydaşmanın varlığına vurgu yapıldığı ortadadır. “Devir değişiyor” şeklindeki cümle de bir anlamda, muhaliflerin böylesi önemli bir konuda, nasıl bir araya gelebildiklerinin kanıtı gibidir. Bu yaklaşım, hegemonyanın tesisi konusunda önemli bir stratejidir. Temelde muhalif gibi görünen, gerçekten de muhalif olan kişiler ya da görüşlerin bile, bir konu etrafında nasıl bir araya gelebildiklerini görmek, o konunun genelin çıkarına hizmet ettiği görüşünü yaygınlaştırmaktadır. Türkiye’nin AB adaylığı, karşıt görüş ve grupların bile

tek sese dönüşebildiği bir konu olarak sunulmaktadır. Çünkü “AB değerleri kişilere ve sübjektif görüşlere bağlı değil ‘evrensel’ değerlerdir”. Bu evrensel değerlere ulaşmak toplumun bütün kesimlerinin çıkarına hizmet edecektir. Yazıda da bu konu etrafında oluşan konsensüs ortaya konulmaktadır.

Bütün gazetelerdeki köşe yazılarında kullanılan diğer kaynaklar da, Türkiye’nin AB adaylığının yankıları, Kıbrıs, Ege, demokratikleşme, insan hakları ve Yunanistan’ın olası vetosu (zirve öncesi) gibi konulardaki görüşlerin aktarılması için yer almaktadır. Yabancı basında yer alan yorum ve yetkili görüşlerini en fazla kullanan ilk iki gazete Sabah ve Cumhuriyet gazeteleridir. Sabah yabancı basında yer alan yorum ve görüşlere 12, Cumhuriyet 10 defa başvurmuştur. Yine aynı iki gazetenin, farklı olaylar hakkında New York Times (NYT) gazetesinin yorumuna, birisi adaylık kararının olumsuz yönü, diğeri olumlu yönü için destek olarak köşe yazılarında yer verdikleri görülmektedir. Sabah gazetesinden Cengiz Çandar, New York Times gazetesinden yaptığı alıntıda, gazetenin AB üyeliğinin Türk insanı için önemi hakkındaki yorumuna dikkat çekmektedir. Cengiz Çandar, AB hakkındaki görüşlerini desteklemesi için, NYT’nin yorumuna yer verdiği yazısında şunları dile getirmektedir:

“...Perşembe günü bir New York Times yazısında, ‘bir çok Türk, AB üyeliğini ülkenin sallantıdaki demokrasisini sağlama alacak ve gelecekteki refahını garantiye alacak büyük bir ödül olarak görüyorlar’ diyordu. Doğru. AB üyeliğinden yana olmak için daha geçerli hangi vatanseverlik ölçüsü olabilir?” (Sabah, 4 Aralık 1999).

Bu yazıda bir Amerikan gazetesinin yorumu, yazarın kendi görüşlerinin teyidi olarak görülmektedir. Yazar söz konusu gazetenin yorumunu yorumlayarak, söz konusu yoruma ‘doğru’ nitelemesi ile destek vermektedir. Yazar kendi tezini savunurken, alıntı yaptığı gazetenin ürettiği anlamı yeniden kurarak sunmaktadır. Böylece yeniden kurulan bu anlam, yazarın kendi tezini güçlendirmektedir. Aynı zamanda gazetenin yorumunda AB’yi ‘garanti’ olarak gören Türk insanı, vatansever olarak nitelendirilmekte; kendisi de söz konusu bu ‘vatanseverler’ arasında konumlanmaktadır.

New York Times’ten bir yorumu yazısında alıntılaman Cumhuriyet gazetesinden Cüneyt Arcayürek ise, bu yorumu Kıbrıs konusundaki endişelerine destek olarak algılayıp kullanmaktadır. Cüneyt Arcayürek’in söz konusu konu hakkındaki endişeleri, büyük ölçüde Cumhuriyet’in genel yayın politikasını da yansıtmaktadır. Kıbrıs ve Ege konularında Türk basınının iç siyasete alet olduğu için tarafsız bir değerlendirme yapamadığına işaret eden Arcayürek, konu hakkında tarafsız olabileceğini düşünerek, görüşlerini desteklemek için NYT’nin yorumuna başvurmaktadır:

“...Oysa, Türk basını Kıbrıs ve Ege konusundaki irdelemelerden rahatsız. Üstelik her iki konudaki ifadeleri ‘koşul’ kabul edenler çoğunlukta. Hadi basınıımız iç siyasete alet oluyor diyelim. Ama her fırsatta yorumlarına değer verdiğimiz New York Times’ın ‘koşullar’dan söz etmesine ne diyeceğiz? Gazete, ‘AB’nin öne sürdüğü Yunanistan ile olan anlaşmazlıkların çözülmesi gibi koşullar, Türkiye üzerinde baskı oluşturacak.’ diye yazıyor.”
(Cumhuriyet, 14 Aralık 1999).

Her iki gazetenin de, AB adaylığı hakkında farklı olan görüşlerinin, aynı kaynağın yorumları ile doğrulanmasına çalışılması ironiktir. Biri Türkiye'deki olumlu havanın Amerika'dan yansımaları yazısında verirken, diğeri ise Türkiye'nin en hassas ve yıllardan beri 'ulusal dava' olarak algıladığı bir konu hakkında, verilen ödünlerin doğrulanması amacıyla, dış basından New York Times'ın (NYT) yorumlarına başvurmuştur. İkisi de, söz konusu gazetenin yorumlarını kendi amaçlarına yönelik bir şekilde okumaktadır. Diğer bir deyişle yeniden kurmaktadır. Ancak birleşilen nokta, 'ulusal dava' konusudur. Ne var ki ikisinin de 'ulusal dava'dan anladıkları farklı şeylerdir. Cengiz Çandar için kayıtsız şartsız AB üyeliği, Cüneyt Arcayürek içinse, Kıbrıs ve Ege konularında, ne olursa olsun ödün vermemek 'ulusal dava'dır. "Uluslararası"nın tanımlanması dolayımı ile bir anlamlandırma mücadelesinin varlığı görülmektedir. Cengiz Çandar ulusal davaya kendi vurgusunu koymakta, Cüneyt Arcayürek de kendi vurgusu ile aktarmaktadır. Ulusal dava konusunda değişik söylemlerin birbirine bir yandan eklenmesi, bir yandan da kırımların varlığı gözlemlenmektedir. Bir ulusal davanın varlığı ortada olmasına rağmen, ulusal davaya yapılan vurgular farklılık göstermektedir. Burada "ulusal dava"nın tanımlanması dolayımı ile ortaya bir iktidar mücadelesi de çıkmaktadır. Her iki yazar da bu mücadeleyi "ulusal dava" konusu çerçevesinde vermektedir.

Köşe yazılarında haber kaynaklarının ya da yetkili kişilerin görüşlerinin kullanılmasının iki önemli nedeni ortaya çıkmaktadır. Birincisi ve en önemlisi, köşe yazarlarının önemli bir bölümünün habercilik mesleğinden gelmesi ve bu nedenle haber dilinin alışkanlığından

kurtulamamasıdır. Türkiye’de köşe yazarlarının çoğu, dikey bir hareketle habercilik mesleğinden köşe yazarlığına geçmişlerdir. Habercilik mesleğinin verdiği bir alışkanlıkla, köşe yazılarında da resmi söylemin dolayımlayıcısı işlevini sürdürmektedirler. Bu yüzden köşe yazıları, çoğunlukla haber gibi yazılmaktadır. Anlatılan olay haber anlatısının yapısal özelliklerinden kurtulamamaktadır. Bu nedenle köşe yazılarında, özgün bir fikir üretmek değil de, gazetecilik yapma eğilimi ağır basmaktadır. Çünkü var olan haber kaynaklarını kullanma ve onlarla içli dışlı olma eylemi sürmektedir. Köşe yazılarında kaynak kullanma gereği duymanın bir diğer nedeni ise, bir kendi görüşüne destek bulmak kaygısı, ikincisi, “hassas” konularda sorumluluktan kurtulma isteğidir. Pek çok yazıda da görülmektedir ki yazarlar, kendi görüşlerini meşrulaştırmak ve daha fazla inandırıcı kılmak için toplumdaki baskın söylemin temsilcilerinin görüşlerine köşelerinde yer vermektedirler. Bu da yazarın var olan baskın söylemi pekiştirmesini sağlamaktadır. Aynı zamanda habercilik mesleğinden gelen köşe yazarlarının bulundukları ayrıcalıklı toplumsal konumlarından dolayı, sınıfsal uzlaşımları da farklılaşmıştır. Bu köşe yazarları, ayrıcalıklı toplumsal konumlarının gerektirdiği gibi, egemen sınıfsal ilişkilerin yeniden üretilmesi işlevini de görmektedirler. Çünkü uzlaşım içerisinde oldukları sınıf egemen sınıf dilimleridir.

b) Türkiye’nin AB Adaylığı ile Birlikte Ele Alınan Temalar

Yapılan inceleme sonunda, Türkiye’nin AB’ye adaylık sürecinin bazı temalar çerçevesinde yoğun olarak işlendiği görülmüştür. Bunlar “Kıbrıs/Ege”, “İdam yasasının kaldırılması”, “zihniyet değişimi”, “toplumsal

davranış kalıpları”, “Türkiye’nin ve AB’nin stratejik önemi”, “ekonomik sorunlar” ve “AB’ye uyum” temalarıdır. Ayrıca AB ya da Avrupa’ya ilişkin baskın olan olumlu eğilimi temsil eden söylemde, kırılmaların bulunup bulunmadığı üzerinde de durulmuştur.

Bu temalardan ekonomik uyum ya da sorunlarla ilgili konular, çok fazla yer bulmadığı için, bununla ilgili nicel bazı verilere başvurma gereği duyulmuştur. Çünkü AB ile entegrasyonun önemli bir bölümünü ekonomik entegrasyon oluşturmaktadır. Her ne kadar bu yöndeki entegrasyonun, Gümrük Birliği ile önemli bir bölümünün tamamlandığı belirtilse de, bu fikre karşı çıkanların bulunduğu gözlemlenmektedir. Bu yüzden adaylık sürecinde entegrasyon sürecinin ekonomik boyutunun, pek de fazla dikkatle incelenmediği görülmüştür. AB ile uyumlanma sürecindeki ekonomik boyutun içinde, malların serbest dolaşımı, ürün kalitelerinin AB standartlarına uygunluğu, liberal piyasa ekonomisinin hayata geçirilmesi gibi pek çok konunun da yer alması ve bu konuların “Ulusal Program”ın içinde ayrıntılarıyla geçmesine rağmen, köşe yazılarında, ağırlıklı olarak siyasi kriterler boyutu işlenmiştir. Adaylıkla ilgili olarak konunun ekonomik boyutu yeteri kadar ele alınmamıştır.

Kıbrıs ve Ege konularının işleniş şeklinde, Sabah, Milliyet ve Radikal gibi büyük medya gruplarının köşe yazılarında önemli bir benzerlik gözlemlenmiştir. Söz konusu gazetelerin köşe yazılarında, AB adaylığı ve ardından gelecek üyelik, bir fırsat olarak algılanmakta ve sunulmaktadır. Bu fırsatı kaçırmamak için, Türkiye’nin üzerine düşen her türlü şeyi yapması gerektiği fikri sürekli tekrarlanmaktadır; çünkü onların tabiri ile artık “top

Türkiye'dedir". Kıbrıs konusu da, AB fırsatını kaçırmamak için, bir an önce çözüme kavuşturulması gereken konulardan birisi ve hatta en önemlisidir. Söz konusu gazetelerdeki köşe yazarlarının paylaştığı yaygın anlayışa göre, Kıbrıs ve Ege konularında çözümsüzlüğü savunan kişiler, aynı zamanda Türkiye'nin AB'nin içinde olmasını istemeyen kişilerdir. Kıbrıs ve Ege konuları, AB çatısı altında hem Yunanistan'ın hem de Türkiye'nin aleyhine olmayacak bir şekilde çözümlenebilir. Örneğin Sabah gazetesinden Güngör Mengi, "Tarihi Saatler" başlıklı yazısında bu konuya şöyle açıklık getirmektedir:

"...Ankara'yı asıl duraksatan Kıbrıs'la ilgili karar oldu. Ama bu sorunun çözümünde üye adayı bir Türkiye, Avrupa'nın dışında kalmış bir Türkiye'den daha avantajlıdır... Avrupa Birliği Türkiye'nin adaylığını bir zirve kararı olarak çıkararak iyi niyetini göstermiştir. Daha önceki eleştirel hatta aşağılayıcı tavrını terk etmiş, Türkiye'ye büyük ve saygın bir ülke olarak yaklaşmıştır..." (Sabah, 11 Aralık 1999).

Yine aynı gazeteden Sedat Sertoğlu'nun, Kıbrıslı "dostları" ile yaptığı görüşmelerden aktardığı izlenimlere yer verdiği bir yazısındaki şu cümlesi, aynı zamanda bu konuda Türk insanının da çıkarlarının temsilcisi olma durumunu ortaya koymaktadır:

"...KKTC'lilerin, sorunlara kafa yorarken, 70 milyonluk Türkiye'nin çıkarlarını da hesap etmeleri gerektiğini vurguladık..." (Sabah, 17 Aralık 1999).

Yazının genelinde, yazar Kıbrıs uğruna Türkiye'nin çıkarlarını temsil eden AB'den vazgeçilemeyeceğini ifade etmektedir. Burada, hem Türk halkının sesini temsil etme pratiği, hem de Kıbrıs sorununun öyle ya da böyle çözülmesinin, Türkiye'nin çıkarlarına olduğu anlamı yatmaktadır.

Kıbrıs konusu, aynı zamanda AB'ye karşı olanların fikrîsel farklılıkları eleştirilirken de kullanılmaktadır. AB'ye karşı çıkanların, Kıbrıs konusunda geline yeni süreci anlamak istemedikleri yönündeki eleştiri; "Kıbrıs'ı bahane ederek AB'ye karşı çıkıyorlar" şeklinde ifade bulmaktadır. Hasan Cemal'in, AB'ye karşı çıkanlar için yaptığı tespitler, aynı zamanda bu kişileri marjinalleştirme olarak da algılanabilir. Bu yaklaşımın içine, söz konusu kişilerin Kıbrıs konusundaki tavırlarını da yerleştirmek mümkündür. Söz konusu yaklaşımda Hasan Cemal, büyük Türkiye idealinin ve dolayısıyla, 'büyük' Türkiye'nin çıkarlarının temsilcisidir konumundadır; Kıbrıs konusunu bahane ederek AB'ye karşı çıkanlar ise, 'büyük' Türkiye'nin değil, kendi kişisel çıkarlarının temsilcisi olarak ötekileştirilmektedir:

"...Çünkü Türkiye'nin Batı'da, Avrupa'da demirlemesinin bir anlamı vardı. Ekonomi ve siyasette rekabet düzeninin, yani Pazar ekonomisiyle demokrasinin bu topraklarda tümüyle benimsenmesi demekti. İstemedikleri buydu. Ama bunu açıkça söylemezlerdi. Tıpkı bugün yaptıkları gibi. Şu günlerde yine "Türkiye AB'ye girmesin!" demiyorlar. Bunun yerine, soğuk savaş döneminde olduğu gibi Kıbrıs'ı, Ege'yi öne sürüyorlar. Avrupa sevdası uğruna Kıbrıs'ın satışa getirileceğini iddia ediyorlar. Yani değişmediler. Bakın Türkiye

ne Kıbrıs'ı satar, ne de Ege'deki haklarını. Türkiye sıradan bir ülke değil..." (Milliyet, 14 Aralık 1999).

Radikal, Milliyet ve Sabah gazetelerinin Kıbrıs konusundaki genel tavrı, Cumhuriyet ve Zaman gazetelerinde pek görülmemektedir. İki gazetenin de yayın anlayışı ve siyasi perspektifinin birbirinden farklı olduğu bilinmektedir. Bununla beraber AB'ye adaylık sürecinde, Kıbrıs konusunda her iki gazetede de bazı şüphelerin ve tereddütlerin yer aldığı gözlemlenmiştir. Bazı tereddütler olsa bile, AB üyeliği gibi bir hedeften Kıbrıs sorunu yüzünden vazgeçilemeyeceği düşüncesinin Cumhuriyet ve Zaman gazetelerinde yaygın olduğu görülmektedir. Cumhuriyet'te Erol Manisalı, İlhan Selçuk, Cüneyt Arcayürek ve Toktamış Ateş gibi bazı yazarlar, AB adaylığı uğruna, Kıbrıs ve Ege konularında Yunanistan'a ödün verildiği düşüncesi ile tereddüt yaşamaktadırlar. Zaman gazetesinden ise Hasan Ünal'ın, neredeyse inceleme süresi boyunca yazdığı tüm yazılarda Kıbrıs ve Ege konularındaki şüpheleri işlediği gözlenmiştir. Ancak her iki gazetenin söz konusu yazarlarının dışındaki tüm diğer yazarları, Kıbrıs ve Ege konularında, diğer gazetelerdeki köşe yazarları ile aynı görüşü paylaşmaktadırlar. Yani Kıbrıs'ta ve Ege sorununda, Türkiye'nin AB adayı olarak daha avantajlı bir duruma kavuştuğu düşüncesi her iki gazetede de diğer köşe yazılarında genel kanaattir. Burada farklı siyasi çizgide olsa da söylemlerde bir eklemlenme gözlenmektedir. Radikal, Milliyet ve Sabah gazetelerinde yer alan genel görüşe karşı, Cumhuriyet ve Zaman gazetelerinde daha farklı görüşlerin ortaya çıktığı gözlemlense de, AB'nin bir hedef olarak konulması noktasında bir eklemlenme görülmektedir. Ancak AB'yi hedef gösteren bu söylem yekpare bir şekilde durmamakta, bu söylemde

de yer yer kırılmalar gözlenmektedir. Cumhuriyet ve Zaman'daki AB'ye karşı olan eleştirel yaklaşım da yekpare değildir, bir yazarın savunduğu görüşe, başka bir yazar katılmayabilmektedir. Yani Cumhuriyet gazetesinde, Kıbrıs konusunda tek ve bütünsel bir görüş yoktur. Bazı yazarlar adaylık süreci ile ilgili olarak Kıbrıs konusunu olumlu yönden ele alırken bazıları da olumsuz boyutu ile incelemektedir. Örneğin Cumhuriyet gazetesinden Aydın Engin, “Şu Kıbrıs düğümünü bir daha düşünsük mi?” başlıklı yazısında, Kıbrıs'ın Türkiye'den önce AB'ye üye olması hakkındaki tereddütlerin yersizliğine şu cümlelerle yanıt vermektedir:

“...Avrupa Birliği'ne ‘tam üye’ olmuş bir Kıbrıs'ta mı Türklerin can ve mal güvenliği sıkı güvencelere bağlanır; yoksa AB'ye katılımı engellenmiş, ‘federasyon mu – konfederasyon mu’ itiş kakış içinde yuvarlanıp giden bir Kıbrıs'ta mı? Tek ordu, tek güvenlik örgütüne adım adım ilerleyen, Helsinki'de bu konuda önemli adımlar atmış bir Avrupa Birliği'nin ‘tam üyesi’ Kıbrıs'ta, Rumların ‘Megalo idea’ları da, Türklerin anlamsız Rum düşmanlığı da, dar ve fanatik grupların, etkisiz ve umutsuz çabalarına dönüşmez mi?” (Cumhuriyet, 14 aralık 1999).

Zaman gazetesinde de benzer biçimde Kıbrıs ve Ege konularında tereddütlerin dile getirildiği yazılar var olsa da, sonuçta çözümsüzlüğün Türkiye'nin AB fırsatını kaçırmamasına neden olacağı da sıklıkla dile getirilmektedir. Örneğin Zaman gazetesinde “Kıbrıs Düğümü” başlıklı yazısında Eyüp Can, AB'nin hem Türkiye'ye hem de Yunanistan'a Kıbrıs

sorununun çözümü için telkinlerde bulunduğunu anımsatarak şöyle yazmaktadır:

“...Yani yüze yüze kuyruğuna geldiğimiz AB macerasını başlatacak sürece bir hafta kala Kıbrıs düğümüne takılıp kalmamamız gerekiyor; çünkü Kıbrıs’ta düğümün çözümü hiç kimse dikkat çekmese de askeri boyutlar içeriyor...” (Zaman, 4 Aralık 1999).

Kıbrıs ve Ege konusu, her ne kadar Türk köşe yazarlarının hassas davrandığı bir konu olsa da, büyük ölçüde ‘ulusal’ bir sorun olmaktan çıkmış bulunmaktadır. Adaylık sürecinde en önemli ‘ulusal’ sorun AB adaylığının kendisidir. Bu yüzden daha önceleri ulusal sorunlarla bağlantılandırılan pek çok sorun, geri planda kalmış, söz konusu olay bütün hepsinin önüne geçmiştir.

AB adaylığı bağlamında ele alınan en hassas konulardan birisi de yine sürekli Abdullah Öcalan’ın idam cezasının infaz edilmesi konusu ile birlikte işlenen idam cezasının kaldırılması koşuludur. AB’nin Türkiye’ye sunduğu koşullar arasında, ‘idam cezasının’ yasalardan çıkarılması durumu da yer almaktadır. Abdullah Öcalan’ın yakalandıktan sonra, yargılanarak idam cezasına mahkum edildiği günlere rastlayan AB adaylığında, en çok tartışılan konulardan birisi de, idamın kaldırılması halinde, Abdullah Öcalan’ın idam edilmesinden vazgeçilip vazgeçilmeyeceği konusudur. İdam cezasının kaldırılması, AB’nin üyelik müzakerelerine başlanabilmesi için koyduğu ‘olmazsa olmaz’ koşuludur. Bu yüzden Türkiye’nin aday ülke durumundan çıkarak, tam üyelik için AB ile müzakerelere başlayabilmesi için, idam cezasını kaldırması “uzun vadeli” hedefleri arasında yer almaktadır. Abdullah

Öcalan'ın yargılanarak idama mahkum edilmesi, arkasından avukatları aracılığıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurması adaylık sürecine rastlamıştır. Türkiye ise AB'ye Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararı açıklanana kadar, Öcalan'ın idam kararını bekleteceği taahhüdünde bulunmuştur. Koalisyon hükümetinde bulunan Milliyetçi Hareket Partisi, seçim sürecinde Abdullah Öcalan'ın idam edilmesi konusunda seçmen tabanına söz vermiştir. Bu yüzden, MHP idam cezasının kaldırılması ve Öcalan'ın idam edilmesi konusunda, seçmen tabanının taleplerini dikkate alan bir hassasiyete sahiptir.

İnceleme yapılan tüm gazetelerde, Abdullah Öcalan'ın idamının ülkenin geleceğini temsil eden AB'ye katılmanın önündeki potansiyel engel olarak algılandığı gözlenmiştir. Hemen hemen yazıların tamamında, AB'nin koyduğu koşullar arasında yer alan "idam cezasının kaldırılması" ile birlikte ele alınan Abdullah Öcalan'ın idamı konusu, bir insanın hayatına son verilmesi yerine bir "öç alma" duygusu ile düşünülmektedir. Aynı zamanda Öcalan'ın idam edilmesinin, AB'ye üyeliğin önündeki en büyük engel olduğu bilindiği için, ülkenin geleceği mi Öcalan'ın idamı mı ikilemini ortaya çıkarmaktadır. Burada, 'şehit' anneleri ve Öcalan'ın kayıtsız şartsız idamını isteyenler, şu soru ile bir tercihe zorlanmaktadır: "İntikam alma duygusunun tatmin edilmesi mi daha önemli, yoksa ülkenin geleceği mi?" Öcalan'ın idamı konusu, tamamen uluslar arası ilişkiler düzeyinde düşünülerek, ülkenin geleceği olan AB'ye girebilmek için yapılmaması gereken bir eylem olarak algılanmaktadır. Bu durumda ne bir insanın hayatına son verilmesi eylemi, ne de 'şehit' annelerinin duyguları boyutu dikkate alınmaktadır. Bu düşüncenin

önerdiği durum şudur: İntikam duygusu önemli ama, ülkenin geleceği daha da önemli. Radikal gazetesindeki Haluk Şahin'in "Eski dürbünlerle olmuyor" başlıklı yazısındaki düşünceler bu tespiti destekler niteliktedir:

"...Asalım, keselim, dinlemeyelim, tamam! Ama ya bunun bedeli çocuklarımızın ve torunlarımızın 400 milyonluk müreffeh Avrupa'da pasaportsuz ve vizesiz dolaşamaması, çalışamaması ise? Eski dürbünlerle statik modellere saplanıp kalmak, fırsatların harcanması ve son dakika gollerin yenmesi sonucunu doğurur. Ve o zaman gelecek kuşaklar bu hataları yapan eski dürbüncüleri asla affetmez..."

(Radikal, 3 Aralık 1999).

Şahin, Öcalan'ın asılmasının gelecek kuşakların AB gibi müreffeh bir topluluk içinde yer alamaması anlamına geldiğini hatırlatarak, Öcalan'ın idamını isteyenleri, gelecek kuşakların yargısına teslim etmektedir.

Abdullah Öcalan'ın idamı ve Kürt sorunu hakkında farklı düşünen bazı yazarların varlığı da söz konusudur. Örneğin Cüneyt Arcayürek, Öcalan'ın idamı konusunda diğer yazarlarla aynı düşünmesine rağmen, AB'nin bu konudaki tavrını eleştirmektedir:

"..Avrupa, Apo'nun idam edilmemesini kapalı kapılar arkasında duyurmuyor. Batı, insan haklarını, uluslar arası hukuku örtü olarak kullanıyor. Küstahça, buyruk veren bir sömürge komiseri edasıyla açıktan konuşuyor. Örneğin Almanya'nın Ankara Büyükelçisi 'Sizin Kürt sorununuz olmayabilir ama bizim var' diyen demeciyle Alman ulusal bencilliğini kanıtlıyor, tehditler savuruyor..." (Cumhuriyet, 4 Aralık 1999).

Kürt sorunu, Öcalan'ın idamı ve azınlık hakları gibi konulardaki AB üyesi ülkelerin açıklamalarını, 'sömürge komiseri'nin talimatları gibi algılayan yazar, yazının devamında, "Avrupa Parlamentosu'nun Türkiye'nin AB adaylığı için yeşil ışık yakmasını" "sevinç çığlıkları" ile karşılayanlara temkinli yaklaşımlarını önererek, eleştiriyor. Bu konulardaki farklı düşünme biçimleri, aynı zamanda anlamlandırma pratikleri üzerindeki mücadeleyi de ortaya koyuyor. Ancak bütün gazetelerin köşe yazılarında, bu tarz düşünen yazar sayısının az olduğu düşünülecek olursa, ortaya "AB fırsatını kaçırmamak için AB'nin önerisi doğrultusunda Öcalan'ı idam etmemenin daha doğru olacağı" baskın söylemi çıkmaktadır. Böylece idam cezasının kaldırılması bir hukuk sorunu gibi tartışılmak yerine, Öcalan'ın idamı çerçevesinin dışına çıkamamaktadır. Çünkü Öcalan'ın idam edilmemesi pahasına da olsa, idam cezası kaldırılırsa, Türkiye'nin AB üyeliği yolu açılacaktır. Önemli olan da budur.

İdam cezasının kaldırılması, mafya babası Alaattin Çakıcı'nın Türkiye'ye iadesi konusu çerçevesinde de işlenmiştir. Fransa'da yakalanan Çakıcı'nın idamla yargılanmamak koşuluyla Türkiye'ye iade edilmesi söz konusu olunca, idam cezasının kaldırılmasının artık bu türde suçluların rahatça yargılanabilmesi açısından da önemli olduğu fikri yaygınlık kazanmıştır. Örneğin Mustafa Balbay, "AB standartlarını yakalıyoruz!" başlıklı yazısında bu konuyu şöyle ele almaktadır:

"...Biz organize suç örgütü kurmuş, pek çok kişinin öldürülmesi ve yaralanması olayına karışmış, özelleştirme ihalelerine fesat karıştırmış, siyasilerle olmadık ilişkilere girmiş bir kişiyi bile İnsan

Hakları Evrensel Bildirgesi'ne yakışacak biçimde getirip cezaevine koymuşuz..." (Cumhuriyet, 15 Aralık 1999).

İdam cezasının kaldırılmamasının, uluslar arası düzeyde, suçluların işine yaradığını belirten yazar, diğer yazarların da paylaştığı bir görüşle, yazının devamında zaten uygulanamayan bir cezanın kaldırılmasında, neden tereddüt yaşandığını sormaktadır.

Abdullah Öcalan'ın idamı konusunda MHP'den gelen açıklamalar karşısında, AB'nin diğer kriterlerini de anımsatarak, MHP'nin zihniyetini İstanbul milletvekili Mehmet Gül'ün açıklamaları doğrultusunda eleştiren Cumhuriyet gazetesinden İlhan Selçuk, "Türk'ün işi zor" başlıklı yazısında şunları yazmaktadır:

"...MHP İstanbul milletvekili Mehmet Gül, 'Apo'nun idamına hayır diyecek milletvekili çıkmayacağını" ileri sürerek demiş ki: 'Öcalan asılmasın diyen milletvekilini tuvalette döverler.' Apo'yu asmak isteyenimiz çok, ama Avrupalı olmak da istiyoruz. Avrupa'da adam asmak yok!.. Gül, kolayını bulmuş: 'Türkiye ile AB arasındaki üyelik müzakereleri iki yıl sonra başlayacakmış. Bu iki yıl içinde Türkiye Apo'yu idam eder sonra da idam cezasını kaldırır. O zaman üyelik sürecinde Türkiye'ye bir şey diyemezler... Gazetelerin yazdıklarına bakılırsa Avrupa'da sokağa tükürmek de yasakmış... önümüzde uzun yıllar var... Bol bol sokağa tükürelim... Avrupa ülkelerinde pis gıda maddeleri satılmazmış... Eyvah!.. Kim takar pisliği temizliği!.. Avrupalı olmadan önce keyfimize bakalım, pis simit, sakıncalı kokoreç, kokuşmuş işkembe ve tükruk köftesinin tadını Türk'ten iyi

kim bilir? Avrupalıda damak zevki yok!...” (Cumhuriyet, 16 Aralık 1999).

Yazar, burada MHP’li bir milletvekilinin yaptığı açıklamalar ışığında, MHP ve buna benzer zihniyetlerin çıkarıcı mantığını eleştirmektedir. Burada MHP çıkarıcı zihniyeti, yazar da gerçek Avrupalı zihniyeti temsil etmektedir. İdamın kaldırılması işinin aslında, Avrupalılığın gerektirdiği diğer bireysel ya da toplumsal kriterlerle de ilgili olduğunu ima eden yazar, kendisini bir anlamda MHP tarzı zihniyetlerden ayrı tutmaktadır. Yazar başlıkta yer alan “Türk” imgesinin de dışındadır; çünkü kendisi o tarz bir Türk imgesinin ne kadar “Avrupalı” olmaktan uzak olduğunu farkındadır.

İnceleme yapılan bütün gazetelerin köşe yazılarında, Avrupalı olmak için esasen zihniyet değişimine gerek olduğu üzerinde bir ortak görüş gözlemlenmiştir. Zihniyet değişiminin, aslında bireysel ya da toplumsal çabayla oluşabileceği fikri, bazı istisnalar dışında, bütün yazılarda yaygın görüştür. Ancak AB üyesi olunca mı yoksa, AB üyesi olmak için mi söz konusu değişimin gerçekleşeceği durumu net değildir. Bazı yazarlar, AB üyesi olunca, otomatik olarak zihniyetlerde de bir değişimin olacağını varsaymaktalar; bazıları ise AB’ye üye olabilmek için, bir zihniyet değişimine gerek olduğu düşüncesindedirler. Bu düşünceler, çoğunlukla Türkiye’de insanların, yöneticilerin, toplumun çeşitli kesimlerinde yer alan pek çok bireyin davranışlarındaki bazı uygunsuzluklar, anlatılarak pekiştirilmektedir. Örneğin Sabah gazetesinde yazan Gülay Göktürk, “Günlük hayat kriterleri” başlıklı yazısında, herkesin kendine şu soruyu

sormasını öneriyor: “Avrupa Birliği, ülkeleri değil de tek tek kişileri kabul etseydi, ben girebilir miydim?” Ardından şöyle devam ediyor:

“...Ben bir süredir etrafımdaki insanlara bu gözle bakıyorum. Mesela, evimize gelen ustanın tamir ettiği radyatör iki gün sonra yine su damlatmaya başlıyorsa ve yeniden çağırdığımda ‘altına bir kap koy abla, birkaç güne kadar paslanıp tıkanır’ diyorsa, onun adına umutsuzluğa kapılıyorum... En uygar sandığım insanların, apartmanların kalorifer dairesindeki kırıları hala kontrol ettirmediklerini, ufak tamiratlara bile para ayırmaya kıyamayıp Allah’a emanet yaşadıklarını gördüğüm zaman veriyorum notunu:

Yok bu da giremez...” (Sabah, 10 Aralık 1999).

Yazara göre insanlar kendi çabaları ile bazı alışkanlıklarını Avrupa standartlarına uydurabilir. Konunun hiç de ekonomik gelişmişlikle, yapısal sorunlarla ilgisi yoktur. AB’ye girebilmek için ekonomik ve yapısal sorunlardan daha önce bireysel kötü alışkanlıklarımızı bırakmamız gerekir. Esasen AB standartlarının tutturulmasını engelleyen, yazarın kodladığı bireysel ‘kötü’ alışkanlıklardır.

Yazıların çoğunluğunda, AB adaylığının zihniyet değişimine neden olabileceği umudu vardır. Bu umut “zihniyet kırılması”, “zihniyet devrimi”, “zihniyet değişimi” gibi tamlamalarla kodlanmaktadır. AB’ye üyelik adına da olsa bu değişimlerin yaşanması mümkündür. Çünkü daha önceki bölümlerde de belirtildiği gibi, artık bu değişimi ‘halk’ da istemektedir. Bu yüzden AB’nin temsil ettiği değişimin yaşanması zorunlu hale gelmiştir.

AB adaylığı bağlamında, en az işlenen konu ise ekonomidir. İnceleme yapılan 403 köşe yazısından, toplam 22'sinde AB ile ilişkiler ve adaylık süreci ile bağlantılı olarak, ekonomik konularda yorum yapılmıştır. Yapılan bu yorumların ağırlıklı bir bölümünde ise, AB ile entegrasyon sürecinde ekonomik uyumun kolay olacağı şeklinde düşünceler hakimdir. Ayrıca gerçekleştirilecek siyasi ve hukuksal reformların ekonomik iyileşmeye de neden olacağı varsayımı yaygın görüş olarak gözlenmiştir. Burada toplumsal yaşamla ekonomik gelişmişlik arasında, ters yönlü bir ilişki varsayılmaktadır. Bu, ekonomi toplumsal yaşamı değil, toplumsal yaşam ekonomiyi belirler şeklinde bir varsayımdır.

Ekonomik boyutla ilgili olarak yapılan yorumların önemli bir bölümünde de, AB üyesi ülkeler ile Türkiye'nin ekonomik durumlarının tablosu çizilerek, özellikle şu mesaj verilmeye çalışılmaktadır: "AB üyesi olursak biz de bu ülkelerin ekonomileri gibi güçlü ekonomiye sahip oluruz". Özellikle eskiden beri AB ile ilişkilerde yarış halinde olunan Yunanistan'ın mevcut ekonomik durumu verilerek, Türkiye'nin geçmişte AB üyeliğini reddederek nasıl bir fırsat kaçırdığı gözler önüne serilmektedir. Örneğin Milliyet gazetesinden Derya Sazak, "Avrupa ailesi" Başlıklı yazısında, Yunanistan'ın AB kaynaklarından yararlanarak, ekonomisini nasıl güçlendirdiğini anımsatıp Türkiye'nin kaçırdığı fırsata da bir anlamda dikkat çekmektedir:

"...1981'de AB üyesi olan Yunanistan bugüne dek kullandığı 45 milyar dolarlık destekle, kişi başına ulusal gelirini üçe katladı. Atina,

gerçek anlamda ‘bir koyup üç alan’ ülke oldu...” (Milliyet, 10 Aralık 1999).

Yapılan yorumların pek çoğunda, AB’ye uyum için yapılacak siyasi reformların, sağlayacağı ekonomik dönüşümden bahsedilmektedir. Önce siyasi reformlar yapılacak, ekonomik kalkınma ardından gelecek. Bununla ilgili olarak Cengiz Çandar, “21. yüzyıl için umut günü” başlıklı yazısında şu görüşlere yer vermektedir:

“... Birleşik ve barışık bir toplum; bunu sağlayacak ‘hukukun üstünlüğü’ ilkesini gönüllü kabulleniş, bütün bunların imkan vereceği güçlü bir ekonomi ve bunların üzerine oturacak bir devlet örgütlenmesi olmaksızın, ‘kaybedilmiş yüzyıl’ın ardından, yeni yüzyıla umutla bakabilmemiz mümkün değil...” (Sabah, 11 Aralık 1999).

Yazar toplumsal değişim ve siyasi dönüşüm için, önceliğin ekonomide değil, siyasi ve hukuksal reformlarda olduğu görüşündedir. AB’nin dinamikleri ile gerçekleşecek siyasi ve hukuksal reformlar güçlü ekonomiye de ulaşmanın, dolayısıyla modern bir devlet anlayışına varmanın en emin yoludur. Yazar, AB ile ekonomik anlamdaki entegrasyonun ayrıntılarından bahsetmeden, siyasi reformların ekonomik kalkınmaya neden olacağını varsaymaktadır.

AB’ye adaylık sürecinde inceleme yapılan köşe yazılarında, baskın söylem, AB adaylığının her anlamda Türkiye’nin çıkarlarına olduğu yönündedir. Farklı söylemlerin yer alabileceği varsayımı ile inceleme evrenine dahil edilen iki farklı gazete de, bazı istisnalar dışında baskın

söyleme eklemlenmiştir. Ortaya çıkan bazı istisnaları da, baskın söylemdeki kırılmalar olarak yorumlamak pek de mümkün gözükmemektedir. Çünkü AB hakkındaki temel algılayış, söz konusu kırılmalarda da değişmemektedir. Yine hedef AB'dir, ancak bu tarz görüşlerin karşı çıkış noktaları, aşırı sevinmenin yersiz olduğu, pazarlıkların iyi yapılmadığı gibi durumlardır. Köşe yazarlarının tamamı, AB'yi ülkenin düştüğü zor durumdan kurtaracak bir çare, insan hakları sıkıntılarını düzeltecek bir yol, ülke ekonomisini düzeltecek bir dinamik olarak algılamaktadır. Söz konusu bu baskın söylem, kendi içine kapanmıştır ve farklı söylemlerin sızmasına izin vermemektedir. Farklı bir bakış mı acaba diye bakılan görüşlerin bile dönüp dolaşıp aynı baskın söyleme eklemlendiği görülmektedir. Örneğin baskın söylemin en fazla dışına çıktığı düşünülen yazarlardan birisi, AB adaylığı sürecine en temkinli ve şüpheyle yaklaşan Cumhuriyet yazarlarından Erol Manisalı da, bir yazısında, "ben de AB'ye üye olmak istiyorum, ama onurlu bir ortaklıktan yanayım" şeklinde yazarak, kendi hedefinin de AB olduğunu ortaya koymaktadır (Cumhuriyet, 13 Aralık 1999). Bu tarz karşı çıkışların en çok takıldıkları nokta AB'nin tavrıdır. Bu tarz düşünenler, AB standartlarını yakalamanın aslında kendiliğinden de yapılabileceği düşüncesindedirler. Ancak madem böyle bir sürece gelindi, o zaman iyi pazarlık yapılarak, ülkenin bölünmesi engellenmeli, Kıbrıs konusundan da ödün verilmemelidir. Bir başka tereddüt de, AB'nin samimiyeti konusundadır. Bu tarz düşünen kişiler, AB'nin Türkiye'yi üye yapmakta kararlı olmadığını düşünmektedirler. Çünkü bu görüşe göre, AB Türkiye gibi bir ülkeyi içine sindiremez. O zaman AB de Türkiye'yi sürekli kendine tek taraflı bağlayarak

durumu böyle sürdürmek yönünde bir niyete sahiptir. O yüzden Kıbrıs, Ege ve Kürt sorunu gibi konularda haddinden fazla ödün vermek yararsızdır. Eğer AB'nin tavrından emin olursa, bu kişilerin de mevcut baskın söylemle tamamen örtüşecekleri ortadadır.

İnceleme sonucuna göre, kavramsal çerçevede yer alan Türkiye'deki sembolik seçkinlerin oryantalistleşme, yani kendini Batının gözü ile görme mantığını destekleyecek pek çok veriye rastlandığı görülmüştür. Bu yaklaşımın izlerini, diğer başlıkların tamamında gözlemlemek mümkün. Ancak elde edilen verilerden birisi çok çarpıcıdır. Aynı cümlelerle ifade edilen bir düşünceyi, iki farklı yayın politikasına sahip gazetede bulgulamak, görüşün doğruluğunu bir kat daha arttırmaktadır. Sabah ve Zaman gazetelerinde savunulan şu görüş, Türk köşe yazarlarının kendini Batının gözü ile görmelerinin açık bir kanıtıdır. Sabah gazetesinden Güngör Mengi, "Hayırlı yolculuk" başlıklı yazısında, Batının Türkiye'ye biçtiği rolü şöyle tanımlamaktadır:

"...Batı için Türkiye, yaşlı liderlerinin ve çağdışı kurumları ile alışkanlıklarının barındırdığı kötü sürprizlere terk edilmeyecek kadar hayati bir ülke. Yani Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne dahil edilmesi bizim kadar, Batı dünyasının da menfaatidir..."(Sabah, 9 Aralık 1999).

Yine aynı görüşün Zaman gazetesinde de yer alması çarpıcıdır. Zaman gazetesinden Nuh Gönültaş, "Deprem olmasaydı AB'ye girmeyecektik" başlıklı yazısında, farklı bir bağlamda da olsa, Sabah gazetesindeki yazarın görüşüyle aynı çizgideki görüşünü dillendirmiş olmaktadır:

“... Marmara depremi olmasaydı bizi yönetenler hala cumhuriyetimizi sarsılmaz sanmaya devam edecekti ve o vehimle ‘Avrupa Birliği’ni reddedecekti! Şans her zaman her şeye rağmen bu millettten yana oldu. Kader onu getirip her zaman anahtar konumuna soktu. Fakat Türkiye’nin sadece Türklere teslim edilmeyecek kadar önemli bir ülke olduğunu Batılılar anladı, biz anlamadık. Bu yüzden sonunda Brüksel’e teslim olduk. Bu felaketin de hayrımıza olacağına hiç kuşku yok. Ama değerlendirebilir miyiz, ondan kuşkuluyum...”
(Zaman, 17 Aralık 1999).

c) Karşıtlıklar

Türkiye’nin AB’ye aday üyeliğini ilan eden Helsinki sürecinin sunumunun incelendiği yazılı basındaki köşe yazılarında, ikili karşıtlıklar oluşturularak, konu bir karşı olanlar ve taraftar olanlar çerçevesinde ele alınmıştır. Oluşturulan bu karşıtlıklarda en göze çarpan şey, bütün yazılarda AB’ye karşı olan kişi ve görüşlere yüklenen “olumsuz”, “kötü”, “marjinal”, “anormal”, “geri”, “kişisel çıkarını düşünen” şeklindeki anlamlardır. Bu karşıtlıklar, kişileşmiş ve AB – Türkiye şeklinde kurulan karşıtlıklardır. AB’de var olan “uygar”, “evrensel” değerlerin karşısına Türkiye’de bulunan “karanlık”, “kaotik”, “geri” durumlar konulmuştur. İncelenen 403 köşe yazısından, toplam 54 yazıda “AB – Türkiye” ikili karşıtlığının yer aldığı saptanmıştır. Bunun yanında yine 41 köşe yazısında, belli kişilerin sesi olarak ortaya çıkan “AB’ye karşı olanlar – taraftar olanlar” ikili karşıtlığı saptanmıştır. Bu iki saptama, ayrıntılarıyla iki başlık halinde ele alınacaktır.

c. 1) AB – Türkiye Karşıtlığı

Bu bağlamda işlenen ikili karşıtlıkların, bazı istisnalar dışında, bütün gazetelerde benzerlik gösterdiği gözlenmiştir. Genel olarak Türkiye’de var olan aksaklıklar, çarpıklıklar, yolsuzluklar, demokrasi ve hukuk konularındaki olumsuz görüntülerle, Avrupa’daki demokratik değerler, uygulamalar, davranış biçimlerini yansıtan olumlu görüntüler bir arada işlenmektedir. İki ayrı görüntünün bir arada işlenmediği durumlarda ise cümlelerin gelişinden ya da yazının genel çerçevesinden bir karşıtlığın ima edildiği anlaşılmaktadır. Avrupa’daki olumlu görüntülerin resmi çizilirse, bunun karşısında okuyucuya Türkiye’deki olumsuz resmi düşünme fırsatı verilmekte, ya da bağlamsal olarak okuyucuya bu düşündürülmektedir. Buna karşılık, Türkiye’deki antidemokratik ve hukuk dışı uygulamalar, toplumsal davranış kalıplarındaki “çağdışı” görüntüler verildiği zaman da, okuyucuya Avrupa “değerleri” çağrıştırılmaktadır. Zaten yazının genelinin bu bağlamda yazıldığı anlaşılabilmektedir.

Ağırlıklı olarak ele alınan demokrasi, insan hakları, düşünce ve vicdan özgürlüğü gibi konular, bütün gazetelerin köşe yazılarında aynı karşıtlık çerçevesinde işlenmiştir. Bütün yazılarda, Türkiye’deki var olan düzenden ve uygulamalardan yoğun bir şekilde rahatsızlığın var olduğu düşüncesi hakimdir. Bu bağlamda incelenen karşıtlıklarda, bazı istisnalar ve anlayış farklılıklarının dışında, Türkiye’deki durum ya da manzaradan genel bir rahatsızlığın olduğu görülmektedir. İncelenen tüm gazetelerin köşe yazılarında, AB ile Türkiye arasında var olan ikili karşıtlıklar, ekonomik düzlemde çok fazla ele alınmamıştır. Ele alınan ekonomik konuların önemli

bir bölümünde ise, siyasi ve toplumsal uyumun gerçekleşmesi halinde, ekonomik iyileşmenin de sağlanabileceği kanısı hakimdir.

AB – Türkiye karşıtlığının kurulma biçimi, incelenen tüm gazetelerin köşe yazılarında nicel olarak da analiz edilmiştir. İncelemeler sonunda, bu bağlamdaki karşıtlıklara Zaman’da 14, Sabah’da 12, Cumhuriyet’te 11, Radikal’de 9, Milliyet’te ise 8 defa başvurulduğu bulgulanmıştır. Söz konusu bağlam çerçevesinde oluşturulan karşıtlıklardan çarpıcı olanların bazıları üzerinde ayrıntılı olarak durmakta yarar vardır.

Örneğin Zaman gazetesi, diğer gazetelerde de yer alan demokrasi, insan hakları, din ve vicdan özgürlüğü bağlamında oluşturduğu Türkiye – AB karşıtlığında öncelikle kendi yayın çizgisinin hassasiyetlerini sergilemektedir. Yani bu karşıtlıklarda yazarlar, açık bir şekilde mevcut ‘otoriter’ devlet sisteminin mağdurlarının sesine dönüşmektedirler. Zaman gazetesinin hedef kitlesi, daha çok dini inançları güçlü kişilerden oluşmaktadır. Bundan dolayı var olan laik düzenin bazı uygulamaları, bu kişilerin dinsel inançlarını “özgürce” yaşamasını kısıtlayabilmektedir. Zaman gazetesindeki köşe yazılarında kullanılan dil ve dilin bağlamı, yazarın hedef kitlesinin kaygılarını dile getirmektedir. AB’den anlaşılan da, yazarların hedef kitlesinin beklentilerine göre anlamlandırılmaktadır. Mustafa Ünal, 16 Aralık tarihinde yazdığı, “Zindan iki hece lafta...” başlıklı yazısında, düşüncelerini açıkladığından dolayı hapis cezasına mahkum olan, gazetenin hassasiyetleri çerçevesinde düşündüğü de belli olan bir siyasetçinin mahkumiyet kararı ile Avrupa değerleri arasındaki çelişkiyi dile getiriyor:

“...Doğrusu çok yaman çelişki. Türkiye, Avrupa Birliği’ne aday ülke ilan edilişinin heyecanını yaşadığı bir zaman diliminde, demokrasi yönündeki görüşlerini açıkladığı için Hasan Celal Güzel cezaevine giriyor. Oysa Avrupa; demokrasi insan hakları ve özgürlükler demek. Her türlü düşüncenin açıkça ifade edilmesi demek...” (Zaman, 16 Aralık 1999).

Söz konusu yazının girişinde, Hasan Celal Güzel, 28 Şubat sürecinde, “demokrasiyi tehdit eden unsurlara karşı amansız bir mücadele vererek simgeleşen bir isim” olarak tanımlanmaktadır. Avrupa’nın demokratik değerlerinin karşısına konulan söz konusu şahsın görüşlerinden dolayı tutuklanması durumu, bir anlamda, 28 Şubat olarak adlandırılan ‘baskıcı’ sürecin de simgesi olarak karşımıza çıkarılmaktadır. Yazar, demokratik ve çoğulcu değerlerin dolayımı ile, 28 Şubat sürecinin anladığı demokratik değerler çerçevesinde bir anlamlandırma mücadelesi içindedir. Ancak demokrasinin tehdit altında olması nedeniyle, bir uyarı niteliğindeki 28 Şubat süreci ile AB değerleri karşı karşıya getirilerek, aslında sürecin antidemokratik olduğu vurgusu yapılmaktadır. Yazıdan çıkan anlam, şudur: 28 Şubat süreci baskıcı bir zihniyetin ürünüdür. Bu süreçte düşüncelerini açıkladığı için tutuklanan Hasana Celal Güzel de, bu baskıcı zihniyete karşı mücadele vermiştir. Dolayısıyla, “gerçek” Avrupa zihniyetini bu kişi temsil etmektedir. Böylece Avrupa’nın demokratik değerleri dolayımı ile girişilen anlamlandırma mücadelesinde, Hasan Celal Güzel, “demokratik değerleri” simgelemektedir.

Yine gazetede yer alan bir yazıda, diğer gazetelerde sık sık “Tanzimat süreci” ile bağlantılandırılan AB adaylığı sürecinin, aslında 1946’da başlayan çok partili hayata geçiş sürecinin devamı olarak algılandığı gözlenmektedir. Esasen demokrasinin ve Batılı değerlerin çok partili hayata geçişle birlikte geldiğinin vurgulandığı yazıda, Tanzimat ve yazara göre Tanzimat’ın devamı niteliğindeki Cumhuriyet döneminde, “gerçek” Avrupa değerleri kabul edilmemiştir. Burada da Türkiye’nin Batılılaşma tarihi üzerinde bir anlamlandırma mücadelesi ortaya çıkmaktadır. Türkiye’nin Tanzimat zihniyetinin anladığı Avrupalılık ile ‘gerçek’ Avrupalılık anlayışı karşı karşıya getirilmektedir. Ancak yine burada hedef, ‘demokrasi’ çerçevesinde ele alınan ‘Avrupalılık’ olgusudur. Beşir Ayvazoğlu’nun 15 Aralık tarihinde yazdığı “Avrupa Birliği ve Kültür” başlıklı yazısında, gerçekte Avrupalılığın ne olduğu şöyle ifade edilmektedir:

“...Tanzimat geleneğinden gelen Batıcılar için Avrupa bugün bile XIX. Yüzyılın, dolayısıyla pozitivistizmin Avrupa’sıdır.... Onlar, sürekli yeni çözümler peşinde koşan, sürekli kendi kendisini sorgulayıp ‘yanlışlayan’ Avrupa’yı, bilimin ve felsefenin Avrupa’sını hiç anlamadılar, anlasalar bile işlerine gelmedi. İşlerine gelmedi; çünkü bu manada bir Avrupalılık kendilerinin ve yaptıklarının da sorgulanmasını gerektiriyordu...” (Zaman, 15 Aralık 1999).

Türkiye’de halen hüküm süren zihniyetin, Tanzimat geleneğinden geldiği yargısı ile hareket eden yazar, bu zihniyetin ‘Batılılaşma’ adına yaptıklarının, gerçek Batılılaşma olmadığını iddia ederek, kendisinin anladığı “Avrupa’yı bu zihniyetin karşısına koymaktadır. Böylece kendisi de ‘gerçek’

‘Avrupalılık’ın sesi olmaya girişmektedir. Çünkü gerçek Avrupalılık ona göre sürekli gelişim içindedir. Türkiye’nin ve Tanzimat zihniyetinin anladığı Avrupalılık ise, on dokuzuncu yüzyılın Avrupalılık anlayışıdır.

Zaman ve Sabah gazetelerindeki köşe yazılarında, 28 Şubat sürecinin anlamlandırılması bağlamında önemli bir benzeşme gözlenmiştir. Sabah gazetesindeki pek çok yazıda, “Kopenhag Kriterleri’nin gerektirdiği demokratik değerler ile, Türkiye’de var olan durum ve 28 Şubat süreci arasında bir karşıtlık oluşturulmaktadır. Genellikle söz konusu kriterler, önce ya da sonra anımsatılıyor, arkasından ya da öncelikle Türkiye’deki antidemokratik uygulamalar, insan hakları ihlalleri gibi durumların resmi çizilerek, okuyucuya bir tercih yapması ima ediliyor. Sıklıkla “ya o ya bu, hangisini seçerseniz” şeklinde bir sunumla okuyucu bir tercihe zorlanıyor. Sabah gazetesinden Mehmet Altan ve Cengiz Çandar’ın yazılarını buraya alıntılıyarak, Zaman gazetesindeki yazılarla bunların söyleminin ne kadar örtüştüğünü gözlemlemek mümkün olabilir:

“...AB’nin ‘Kopenhag Kriterleri’nin başında da ‘önce demokrasi’ deniliyor ve bu şart aynen şöyle ifade ediliyor: ‘demokrasinin güvence altına alındığı istikrarlı bir yapıya sahip olmak...’... Bu nedenle artık askeri darbe ve muhtıra dönemi kesinlikle kapanacak, tüm sorunlara siyasi platformda çözüm bulunacak... 28 Şubat sürecinde bunları söyleyenlere her türlü eziyet reva görülürken, şimdi ‘demokrasi kriterleri’ çarşaf çarşaf yayınlanmaya başladı...” (M. Altan, Sabah, 17 Aralık 1999).

“...Bugünden itibaren, Türkiye’de ‘sivilleşme süreci’nin önüne kim dikiliyorsa, Türkiye’nin geleceğine karşı suç işliyor demektir. 28 Şubat ve 10 Aralık tarihlerini koyun koyuna yaşatamazsınız. 10 Aralık yüce ulusumuza, her kimlikten sevgili halkımıza kutlu olsun.” (C. Çandar, Sabah, 12 Aralık 1999).

“Devletsiz ekonomi, askersiz siyaset” ve “Bu da 10 Aralık” başlıklarını taşıyan her iki yazıda da 28 Şubat, despotik ve baskıcı bir zihniyeti, 10 Aralık, yani AB adaylığı demokratik ve sivil bir zihniyeti temsil etmektedir. Aynı zamanda yönetimdeki askeri etkinin de eleştirisi yapılarak, adaylığın Türkiye’de sivilleşme hareketinin bir başlangıcı olduğu vurgulanıyor. Askerin demokrasi anlayışının da eleştirildiği yazılarda, 10 Aralık’la birlikte başlayan sürecin önüne geçmek isteyenler, bir anlamda ‘gelecekteki Türkiye’nin yargılamasına teslim ediliyor. Ortada bir “Türkiye’nin geleceği ve sivilleşme karşıtları” ikilemi yaratılarak, yine okuyucuya bir tercih sunuluyor. 10 Aralıkla başlayan sürecin, demokratik değerlere ulaşmada etkili olacağı varsayılarak, bu sayede, Türkiye’deki askerin sivil yönetimlere olan müdahalesinin eleştirisi yapılıyor. Sivilleşme ve askeri yönetim karşıtlığı sayesinde, 10 Aralık adaylık süreci, bir umut olarak algılanıyor. 28 Şubat sürecini anlamlandırma ve 28 Şubat – 10 Aralık süreci karşıtlığı bağlamında, Zaman ve Sabah gazetesinin söylemlerinde bir eklemlenme gözlenmektedir. Burada Sabah gazetesi yazarları, var olan askeri etkiden rahatsız durumdadırlar, çünkü ekonomik anlamdaki liberal yaklaşımların siyasal anlamda da hayata geçirilmesini istemektedirler. Dahası AB, sadece ekonomik liberalleşmeyi değil, siyasal liberalleşmeyi de

öngörmektedir. Aynı zamanda siyasal liberalleşme de gerçekleşmediği sürece AB'ye tam üye olmak olanağı bulunmamaktadır. Yine Zaman gazetesi ve bu gazetenin hedef kitlesinin AB'den beklentileri, siyasal liberalleşme sayesinde, din ve vicdan özgürlüğüne kavuşmaktır. Bu noktada iki gazetenin söylemi, kısmen paralellik içerisindedir.

Cumhuriyet gazetesinde ise, adaylık karşısında daha temkinli bir hava hakim görünmektedir. Ancak yine Batı – Doğu karşıtlıkları ile Batı'ya olumlu Doğu'ya ise olumsuz anlamların yüklendiği gözlemlenmektedir. Cumhuriyet, daha çok “Kayıtsız Şartsız AB taraftarları”nın tavrının eleştirisi bağlamında oluşturduğu karşıtlıklarda, yine Türkiye’de olanlara olumsuz, AB’de olanlara olumlu anlamlar yüklemektedir. AB adaylığına ‘fütursuz’ bir şekilde sevenlerin tavırlarını eleştirdiği “Avrupalılaşmak” başlıklı yazısında İlhan Selçuk, bir “Doğulu ve Batılı” tiplemesi resmetmektedir:

“...Kafasını duvara vurup üstünü başını paralarken avaz avaz bağırarak acısını dışa vuran, salya sümük göbek atarak sevincini belirten kişi, Batılıdan çok Doğulu sayılır. Avrupalı –daha doğrusu çağdaş- olmanın onurlu yolları var: Fikirlerinden ötürü içeriye attığımız yurttaşlarımızı salıveririz, ölüm cezasını hemen kaldırırız, işkenceyi defterden sileriz, insan haklarını hayata geçiririz... Uygarlık budur. Peki Avrupalı olduk mu? Yok canım...” (Cumhuriyet, 12 Aralık 1999).

Yazar yine demokratik değerler bağlamında oluşturduğu karşıtlıkta, AB'yi kayıtsız şartsız kabul edenlerin tavrını eleştirerek, “Batılılık” ve “Doğululuk” tanımlaması üzerinde bir anlam mücadelesine girişmektedir.

Cumhuriyet'te yer alan önemli bir karşıtlık da, işçi örgütlenmeleri konusunda Avrupa ile Türkiye arasındaki uçurumun ortaya konmasıdır. Oral Çalışlar, AB'ye karşı olan bazı sol kesimler için, bu karşıtlığı vurgulayarak; AB'nin işçi sınıfının da çıkarına olduğuna işaret ediyor. AB'nin sadece kapitalistlerin değil, aynı zamanda işçilerin de bir örgütlenmesi olduğuna dikkat çektiği “Kokoreç yemeden nasıl yaşayacağız?” başlıklı yazısında, AB üyesi bir ülke ile Türkiye'deki sendikalaşma oranı verilerek, AB'ye girilirse işçi sınıfının da demokratik haklara kavuşabileceği dile getiriliyor:

“...Helsinki zirvesine ev sahipliği yapan Finlandiya'nın nüfusu 5.5 milyon civarında ve bu nüfusun yüzde 25 kadarı sendikalı. Türkiye'nin nüfusu 65 milyon, neredeyse Finlandiya'daki kadar, yani 1.5 milyon kadar sendikalı var.” (Cumhuriyet, 14 Aralık 1999).

İnceleme yapılan tüm köşe yazıları içinde çok az bir yer tutan ekonomik konulardan birisi de, yine AB üyesi bir ülke olan Yunanistan ile Türkiye'deki tablonun karşılaştırılması bağlamında hem Milliyet hem de Radikal gazetesinde yer almıştır. Yunanistan'ın AB'ye üye olmakla kazandıkları ile Türkiye'nin üye olmayarak kaybettikleri karşıtlığının kurulduğu biri Radikal, diğeri Milliyet gazetesinde yer alan iki yazı da aynı bağlamda ele alınmıştır. 10 Aralık tarihli, “Avrupa ailesi” başlıklı yazısında Derya Sazak, Yunanistan'ın AB üyeliğinden bu yana ekonomik alanda elde ettiği kazançların verilerini aktararak Türkiye'nin üye olmadığı için ne kadar büyük bir fırsatı kaçırdığına dikkat çekmektedir:

“...1981'de AB üyesi olan Yunanistan bugüne dek, kullandığı 45 milyar dolarlık destekle kişi başına ulusal gelirini üçe katladı. Atina

gerçek anlamda bir koyup üç alan ülke oldu...” (Milliyet, 10 Aralık 1999).

Radikal gazetesinden Mahfi Eğilmez ise Yunanistan ve Türkiye’deki enflasyon oranlarını anımsatarak, AB üyeliğinin enflasyon hedefleri açısından da ne kadar önemli bir seçenek olduğunu vurguluyor:

“...Yunanistan’ın düşürmeye çalıştığı yıllık enflasyon oranı, bizim aylık oranımızın üçte biri kadar. Biz yıllık enflasyonumuzu yüzde 60’tan yüzde 20’ye çekmenin hayallerini kurarken komşumuz, yüzde 2’yi yüzde 1.5’e indirmenin planlarını yapıyor...” (Radikal, 7 Aralık 1999).

Her iki yazıda da görüldüğü gibi büyümenin itici gücü ve enflasyonun panzehiri olarak, AB üyeliği bir hedef olarak gösteriliyor. İki yazıdan da, “AB üyesi olmadığımız için bu durumdayız” gibi bir anlam çıkıyor. Halbuki AB üyesi olmayan ama, pek çok AB üyesi ülkenin ekonomisinden daha sağlam ekonomilere sahip, Avrupa sınırlarına dahil ülkelerin varlığı da bilinmekte. Bunların en bilinenleri ise, İsveç ve Norveç’tir.

Yine Radikal gazetesinde, bireysel ve toplumsal davranış kalıplarımızda var olan çarpıklıklarla AB üyesi olunca değişecek davranışlar arasında bir karşılık kuruluyor. Var olan davranışların teker teker envanterinin çıkarıldığı Mehmet Y. Yılmaz’ın “Avrupalı olmak ne demek?” başlıklı yazısında, AB üyesi olunca değiştirmek zorunda olduğumuz bireysel ve toplumsal davranış kalıplarının bir listesi yer almaktadır. Örnekeleyecek olursak:

“...Bir okuyun bakalım: Biz Avrupalı olmayı kolayca başarabilecek miyiz diye. Her kızdığımız insanı işten çıkaramayacağız. Yaya geçitlerinde durup, yayalara yol vermek zorunda kalacağız. Ağır hareket eden yaşlı kadınların, paket taşıyan insanların üzerine otomobillerimizi süremeyeceğiz. Yerlere tüküremeyeceğiz, ayçekirdeği çıtlayıp kabuklarını yollara atamayacağız. Kurban bayramlarında cadde ve sokakları kan gölüne çeviremeyeceğiz...”
(Radikal, 11 Aralık 1999).

Bu ve buna benzer bireysel ve toplumsal davranış kalıplarının, AB üyeliğinin gerçekleşebilmesi için, ya da AB üyeliği gerçekleşince değiştirilmesi gereğini vurgulayan yazılara diğer gazetelerde de sıklıkla rastlanmıştır. Ancak konu, bireyci ve liberal bir mantıktan ele alınmaktadır. Bu gibi sorunların yapısal ve kültürel sorunlar olduğu gerçeği göz ardı ediliyor ve yine buna benzer sorunların AB çatısı altında hiç olmadığı var sayılıyor. Modernizasyon yaklaşımında, modernleşmiş ülkelerin kalkınma ve gelişme stratejilerinin bir reçetesi gibi sunulan bu durum, AB adaylığı süreci ele alınırken de karşımıza çıkıyor. AB adaylığı, yine burada da sanki üyeliğin gerçekleşmesi gibi algılanarak, bu dinamiğin Türkiye’deki bireysel ve toplumsal davranış kalıplarını değiştireceği varsayımı ile hareket ediliyor. Yazar, bireylerin davranışlarının toplumsal yapıdan bağımsız olduğunu düşündüğü için olsa gerek, bireysel olarak herkesin kendini değiştirebileceğine inanıyor. Halbuki, ekonomik, kültürel, toplumsal ve yapısal olarak bir dönüşüm ya da gelişim gerçekleşmediği sürece, bireylerin tek başına değişmesini beklemek çok gerçekçi görünmemektedir. Yine

burada AB dinamiği ile sağlanacak toplumsal değişim ya da dönüşümün ekonomik gelişmeye olumlu yönde etki edeceği varsayılmaktadır.

c. 2) AB'ye Karşı – Taraftar Olanlar Karşıtlığı: Tarafların Sesleri

AB'ye adaylık konusunda incelediğimiz köşe yazılarında, üyeliğe karşı olanlar ve taraftar olanlar karşıtlığı oluşturularak, karşı olanların bir takım olumsuz nitelemelerle, marjinalize edildiği ve etkisizleştirilmeyle çalışıldığı saptanmıştır. Söz konusu bu ikili karşıtlık stratejisine Zaman 10, Cumhuriyet 4, Milliyet 10, Radikal 7, Sabah 10 defa başvurmuştur.

Bütün gazetelerde yazılan köşe yazılarında, AB'ye karşı olanlar aynı zamanda “Avrupa’nın değerlerine de karşı olan”, “gerici”, “zamana ayak uyduramayan”, “çağdaş değerleri algılayamayan” ve “çağdaş değerlere aykırı olanlar” ve “Türkiye’deki var olan iktidar yapılarından çıkarı olanlar” şeklinde resmedilmektedir. Bu kişilerin karşısında ise, tüm ülke insanının çıkarlarını temsil eden, Avrupa değerleri ve bu değerleri savunan söz konusu yazarlar konumlanmaktadır. Bir anlamda yazarlar “ilericiliğin”, “çağdaş Avrupa değerlerinin” ve dolayısıyla “ulusal çıkarların” sesine dönüşmektedir.

Yine Zaman ve Cumhuriyet gazeteleri, hedef konusunda birbirine yakın görüşlere sahip olmalarına rağmen, AB'ye karşı olanlar hakkında birbirlerinden farklı yargılar ve kişileştirme yaklaşımı içindedir. İki gazete için de AB adaylığı, gerçekten demokratik ve çağdaş değerlere ulaşmak açısından çok hayati bir noktadır. Bu yönüyle AB ulusal çıkarların diğer adıdır. Ancak iki gazete için AB'ye karşı olanlar tamamen farklı seslerdir. AB'ye karşı olma ve taraftar olma bağlamında işleyen iktidar ilişkilerinde, iki gazetenin algıladığı kesimler farklıdır. Cumhuriyet gazetesinin görüşüne

göre, sağcılar ve muhafazakar çevreler, AB değerlerine, ellerinde bulundurdıkları hukuksuzluk silahından mahrum kalmak endişesiyle karşı çıkmaktadırlar. Zaman gazetesinin yaygın kanısına göre ise, Atatürkçü kesim, var olan iktidar odaklarından çıkarı olduğu için AB'ye karşı çıkmaktadır. Zaman gazetesinde yer alan, Mustafa Ünal'ın "Saatler artık Avrupa'ya ayarlı" başlıklı yazısında Atatürkçü bir yazarın AB'ye karşı çıkması şöyle yorumlanıyor:

"...Ötede kendisini Türkiye'nin en Atatürkçü gazetecisi olarak niteleyen sahibinin sesi bir yazar gelişmeden duyduğu endişeyi açıkça dile getiriyor. Daha önce bizimkilerin yaptığını şimdi bu yazar yapıyor ve 'Türkiye'ye büyük tezgahlar kuruluyor' diyor. Oysa Atatürk sağlığında herkesin anlayacağı dilden istikameti Batı olarak vermişti. Ancak o yazar, ortaya koyduğu ilkel düşünce ürünleriyle bugün Atatürk'ten çok sahibinin sesi durumunda... Bu çatlak sesler sadece zaman kaybettirir. Türkiye bunlara rağmen Avrupa yolunda önüne serilen 'çöl'leri aşarak Emin adımlarla ilerleyecek..." (Zaman, 12 Aralık 1999).

Yazıda kastedilen yazarın Emin Çölaşan olduğu hemen anlaşılmaktadır. Ancak ima edilen ismin, Türkiye'nin önüne serilen 'çöl'ler şeklinde kodlanması ve bu yazarın Atatürk'ün değil 'sahibinin sesi' olduğunun iddia edilmesi dikkat çekicidir. Emin Çölaşan'ın Atatürkçülük adı altında, aslında gazetesinin sahibinin çıkarlarını kolladığını ima eden yazar, Emin Çölaşan ve ona benzer yazarların gerçek amaçlarının Atatürkçülük'ü savunmak olmadığını da ortaya koymaktadır. Böylece Atatürkçü değerleri

savunan kişiler, dolaylı yönden Avrupa değerlerinin karşısına koyularak etkisizleştirilmektedir. Burada bir yandan Atatürkçülük, bir yandan Türkiye'nin çıkarları, bir yandan da Batı değerleri üzerinde anlamlandırma mücadelesi gözlemlenmektedir. “Daha önceden bizimkiler Avrupa’ya karşı çıkardı, ama şimdi bu işi bir Atatürkçü yazar yapıyor” derken, ‘bizimkiler’ diye algıladığı kesimin değiştiği de anımsatılmaktadır. “Türkiye’ye tezgahlar kurulması” sözcük öbeğinin ifade ettiği fikirsel kategorilerin, yani bir diğer deyişle “komplo teorileri”nin, ilkel düşünceler olarak imlenmesi yazarın, AB karşısında konumlanan görüşleri, anormal ve marjinal düşünceler olarak gösterme çabasıdır. Oysa artık devir değişmiştir, bu gibi düşüncelere pek itibar eden kalmamıştır.

Cumhuriyet gazetesinde ise, AB karşıtlarının sesi gericiler ve sağcılar olarak temsil edilmektedir. Orhan Bursalı’nın “Prangalarımızı kim çözecek?” başlığını taşıyan yazısında, gericilerin AB değerlerini kabul etmemek için direndikleri, bunu da kendi kişisel çıkarları için yaptıkları üzerinde duruluyor. Gericilerin eylemlerine atfedilen olumsuz anlamlar, AB’nin ileri ya da çağdaş değerlerini çağrıştırmaktadır. Yazının genelinde AB konusu işlendiği için, bu olumsuz anlamlar, karşıtı da anımsatmaktadır. Böylece dolaylı da olsa bir karşıtlık kurulmaktadır:

“...Özellikle şiddeti, hukuksuzluğu ellerinde bir silah olarak bulundurmak ve istedikleri zaman kullanmak isteyen, ister şahinler deyin ister gericiler, ‘Hiçbir koşul kabul etmeyiz’ diye ortalıkta dolaşüyor ve ‘Avrupa bize bir şey dayatmasın, bizi olduğumuz gibi kabul edecekse etsin’ diyor. Bu kesim de biliyor ki, ne Avrupa

Türkiye’yi olduğu gibi kabul eder ve etmek zorundadır, ne de Türkiye Avrupa Topluluğu vizyonunu kaybeder...” (Cumhuriyet, 9 Aralık 1999).

Yazıda da görüldüğü gibi, anlamlandırma mücadelesi, yine Avrupa değerleri ya da vizyonu ve bu vizyonu baltalayanların eylemleri üzerinde gerçekleşmektedir. Bu defa gericiiler diye nitelenen kesim, Avrupa vizyonuna karşı olan ve bu yüzden kendi kişisel çıkarlarını Türkiye’nin ulusal çıkarlarına tercih edenler olarak seslendirilmektedirler. Yazıda gerici diye nitelenen kesimin karşı çıktığı durum, AB’nin siyasi kriterlerinden olan “idam cezasının kaldırılması” olayıdır. Yazara göre, idamın kaldırılmasına karşı çıkanlar da, hukuksuzluğu elinde bulundurma çıkarını, AB gibi Türkiye’nin ulusal çıkarını temsil eden bir duruma tercih etmektedirler.

Zaman ve Milliyet gazeteleri, görünürde çok farklı yayın çizgilerine sahip olsa da, iki ayrı gazetede yazan, iki farklı yazarın, Mümtaz Soysal’ın yazdığı bir yazı hakkında yaptıkları değerlendirmeler çerçevesinde bir araya geldiği dikkat çekmektedir. Mümtaz Soysal’ın 13 Aralık tarihinde Hürriyet gazetesinde yazdığı “Beş paralık adaylık” başlıklı yazısına, Milliyet’ten Hasan Cemal, Zaman gazetesinden de Hüseyin Gülerce, köşe yazılarında hemen hemen aynı tepki ile yanıt vermişlerdir. Her iki yazıda da Mümtaz Soysal, “geleneksel konumu sarsılacak olan”, “kışkırtıcı”, “değişime ayak uyduramayan”, “eski” gibi olumsuz anlamlarla temsil edilmektedir. Hasan Cemal “Beş paralık” başlıklı yazısında, Mümtaz Soysal ve bu düzlemde düşünenleri, “1960’larda, 1970’lerde yaşayan, onlar ortak biz pazar sloganının beyinleri tutsak aldığı yılların alışkanlığından bir türlü

kurtulamayan, ama artık mevzilerini kaybetmeye başlamış, bunun hırçınlığıyla ekşiyip marjinalleşen geri kafalı tipler” olarak resmetmektedir. Onlar geçmişte kalmıştır, çünkü zaman değişimi zorunlu kılmaktadır; ancak onlar zamana ayak uyduramamaktadırlar. Onlar hala dünyaya ‘eski gözlükler’le bakmaktadırlar:

“...Yeni bir dünya bu! Herkesin aynı tekne de yaşayabileceği, birlikte kazanabileceği barış ve demokrasi dünyası... Beş paralık aklı olanlar dünün dünyasında yaşar gider. En iyisi onları kendi dünyalarında bırakmaktır.” (H. Cemal, Milliyet, 14 Aralık 1999).

Hasan Cemal’e göre AB adaylığına, kazananlar ve kaybedenler mantığı ile bakmak geri kafalıdır. Ona göre hep birlikte kazanmak ve hep birlikte yaşamak pekala mümkündür. Dünya değişmiştir ve bu değişim, belli bir mantığı zorunlu kılmaktadır. Böyle düşünemeyenleri ise geçmişte bırakıp yola devam etmek daha iyidir.

Zaman gazetesinden Hüseyin Gülerce ise, “Hem Avrupa’nın hem bizim sınavımız” başlıklı yazısında, Soysal’ın mazisindeki ‘demokrasiye müdahale edenlerin sözcülüğü’ rolünü anımsatarak, söz konusu yazı hakkında şöyle yorum yapmaktadır:

“...Helsinki kararına kendi içimize dönerek bakacak olursak, tarihi sıçramamızı hızlandıracak bu karar, geleneksel konumları sarsılacak olanları rahatsız etmiş benziyor. Bunların sözcülüğünü bir zamanlar demokrasiye müdahaleye, fikri destek veren bir anayasa profesörünün (üstelik Dışişleri Bakanlığı yapmış birisinin) destek vermesi ve Helsinki kararını ‘Beş paralık adaylık’ olarak nitelendirip, ‘Bu zillete

nasıl katlanılıyor?’ diye çok tahrikçilik yapması calibi dikkattir.”
(Zaman 14 Aralık 1999).

Yazıda AB adaylığı Türkiye’nin sıçraması ve Mümtaz Soysal da bu sıçramanın önündeki engel olarak temsil edilmektedir. Mümtaz Soysal’ın yazısındaki karşı çıkma gerekçelerine pek değinilmeden, bu gerekçe yazarın kendi bakış açısının çerçevesinde değerlendirilmeye tabi tutulmaktadır. Halbuki Soysal, AB’ye adaylık sürecinde, Kıbrıs ve Ege konusunda ödün verildiğini, bu konularda şimdi ödün verilirse artık geri dönüş olamayacağını anımsatmaktadır. Soysal’ın bu kaygıları sorgulanmadan, sadece karşı çıkması durumu ön planda ele alınmaktadır. Soysal’ın karşı çıkarken sunduğu gerekçeler tartışma dışı bırakılarak, karşı çıkışı “eski kafalılığı” ile açıklanmaktadır.

Yine Milliyet gazetesinden Doğan Heper, “AB sizin olsun bana kokorecimi verin” başlığını taşıyan bir yazıda, tarihte bütün yeniliklere karşı olanların bile, değişerek zamana ayak uydurduklarına dikkat çekiyor. Ancak yazara göre değişmeyen tek kesim AB karşıtlarıdır. Ona göre “zamana, zemine ve çağın gereklerine göre hareket etmek bir erdemdir ve o erdemi gösterenler eleştirilmemeli, kutlanmalı”dır:

“...Ama değişmeyenler de kalmışsa onlara da bir renk, bir değişik ses, bir farklı görüş olarak saygı duyulmalı. Ama o kadar. Onlara uymak demek, çağın trenini kaçırmak demek olacaksa, ‘onlara selam yola devam’da toplumsal fayda var demektir. Bu açıdan bakınca Türkiye’nin AB’ye adaylığına hemen fiyat biçme, ‘beş paralık eder

veya etmez' demek de her şeyden önce ve olsa olsa bir peşin hükmün ifadesi sayılabilir..." (Milliyet, 15 Aralık 1999).

Yine bu yazıda da, AB yetiştirilmesi gereken çağın trenini ve toplumsal faydayı, bu sürece karşı çıkanlar da, değişime direnen ve bu tavırlarıyla söz konusu trenin kaçırılmasına neden olabilecek geri kafalı kişileri temsil etmektedir. Yazarın AB'ye karşı çıkanların karşısına koyduğu toplumsal fayda imlemesi, aynı zamanda yazarın 'halkın sesi'ne dönüşme çabasıdır. Yazar, burada da AB tanımlaması çerçevesinde oluşturduğu kişileşmiş karşıtlıkta, kendini "halkın çıkarını düşünen", karşı çıkanları da "kendi çıkarlarını düşünen" şeklinde konumlandırmaktadır. Böylece süreç hakkındaki yorumlarını güçlendirmek için, kendi tanımladığı "halk"ı da yanına çekmeye çalışmaktadır.

Gerek Abdullah Öcalan'ın idamı ve bu düzlemde ele alınan idamın kaldırılması olayı, gerekse Kıbrıs ve Ege konularında direnen odakların sesi olan kesimler, Radikal ve Sabah gazetesinde de değişimin önüne geçen engeller, geri kafalılar, Avrupa fikrinin düşmanları, avantacılar, hazine ve enflasyondan beslenen ve bu yüzden baskıcı devletten vazgeçemeyenler, Türkiye'nin Avrupalılığına inanmayanlar gibi kategorik olumsuz anlamlarla temsil edilmektedirler. Bu kişilerin kimlikleri, gazetelerin yayın çizgisine göre değişebilmektedir. Daha önceki bölümlerde de belirtildiği gibi, örneğin Zaman gazetesindeki bir yazıda geçen bu kişiler, Atatürkçü ve solculardır. Bunlar, Cumhuriyet gazetesine göre sağcılar, Sabah gazetesine göre örneğin "28 Şubatçılar", Milliyet ve Radikal gazetelerine göre de "var olan düzenden çıkarları olanlar"dır. Bu ve buna benzer olumsuz anlamların karşısına ise

‘değişim’ ve AB bağlamında Türkiye’nin ulaşacağı olumlu gelişmeler ve değerler yerleştirilmektedir. Bu yönden okunan metinde, yine okuyucuya tarafsız bir değerlendirme şansının sunulduğu izlenimi yaşıyor. Örneğin Sabah gazetesinde Mehmet Altan’ın yazdığı bir yazıda, devletin mevcut ekonomik ve siyasal tablosu çizilerek, bu tabloda kimlerin çıkarlarının olduğu ve bu yüzden de bu tablonun değişmesini sağlayacak AB’ye kimlerin karşı çıktığına dikkat çekilmektedir:

“...Siyasal rejimin demokratikleşmesi, ekonominin devlet tekelinden kurtulması ile mümkün. Türkiye’deki soygunun temelini devlet bankacılığı oluşturuyor. Bu bankalar halkın vergileriyle besleniyor ama halkın denetiminden uzakta sessizce soyuluyor... Türkiye’deki tek parti zihniyetiyle oluşmuş olan sistemi devletçi ekonomi besliyor. Piyasada ve piyasanın kurallarına göre oluşması gereken ekonomik faaliyeti, Türkiye’de devlet siyaseten yapıyor. Faili meçhuller ile devlet bankalarındaki batık krediler arasında ‘dayanışma var. Devlet bankacılığı bitmedikçe, piyasa ekonomisinin gelişmesi sağlanamıyor, piyasa ekonomisi gelişmedikçe kendi benliğini ve kişiliğini ispat etmiş bir toplum oluşmuyor...”(Sabah, 18 Aralık 1999).

Yazara göre bütün sorunların kaynağı tek parti zihniyetinin bir ürünü olan devletçi ekonomik yapılandırma. Ekonomi piyasaya terk edilse bütün sorunlar, faili meçhuller, anti demokratik uygulamalar kendiliğinden hallolacaktır. Piyasa ekonomisi, AB çatısı altında iyi işlemektedir. Türkiye’nin AB’ye üyeliğini istemeyenler ise, Türkiye’de var olan ekonomik sistemden çıkarı olan kişilerdir. Eğer Türkiye piyasa ekonomisinin iyi işlediği

AB'ye üye olursa, bu kişilerin çıkarları zarar görecektir. Bu kişilerin karşısında ise teşhisi koyan yazarın kendisi ve kendisi gibi düşünenler yer almaktadır.

d) Sık Kullanılan Sözcükler ve Köşe Yazarlarının AB Karşısındaki Konumları

Yapılan analiz sonucunda, hem büyük medya gruplarına ait bulunan gazeteler; Radikal, Milliyet ve Sabah'ın, hem de farklı görüşlerin yer alabileceği varsayımı ile inceleme evrenine dahil ettiğimiz iki farklı çizgideki gazete; Zaman ve Cumhuriyet'in kullandıkları sözcüklerin, önemli ölçüde benzerlikler içerdiği saptanmıştır. Türkiye'nin AB'ye aday üyeliğini açıklayan Helsinki Zirvesi'nin yapıldığı 10 Aralık tarihinin öncesinde incelenen köşe yazılarında, bir yandan tedirginliğin verdiği bir hava ile birlikte, sanki AB adaylığı değil de sanki AB üyeliği açıklanacakmış gibi bir beklenti, diğer yandan AB adaylığına yüklenen büyük umutların hakim olduğu gözlenmiştir. Bu gözlemi destekleyen pek çok kelimenin arasında iki tamlama vardır ki, bu bütün gazetelerin köşe yazılarında birbirine yakın çerçevede kullanılmıştır. "AB fırsatı" ya da "AB treni" tamlamaları ile bütün gazetelerin köşe yazılarında AB yakalanması gereken bir trene benzetilerek, bu trenle umuda ve uygarlığa bir yolculuğun başlayacağı beklentisi dillendirilmektedir. AB aynı zamanda kaçınılmaması gereken bir fırsattır. Çünkü bu fırsatla birlikte kullanılan, "gelecek kuşaklar", "aydınlık bir gelecek", "yarımın Türkiye'si", "büyük tarihsel yürüyüş", "Avrupalılığa adım atmak", "milletimizin geleceği" gibi tamlamaların içerdiği anlamlar, aynı anda akla gelmektedir. Zaten bu fırsat bütün bu sayılanların gerçekleşmesi

için gelecek adına beklentileri çağrıştırmaktadır. Örneğin 9 Aralık tarihinde Güngör Mengi'nin yazdığı ‘‘Hayırlı yolculuk’’ başlıklı yazıda bu umut ve beklentinin AB'ye bağlandığı açıkça ortaya çıkmaktadır. Dahası yazar hiç kimsenin endişelenmesine gerek olmadığını, Türkiye'nin AB'ye aday ilan edileceğini de yazmaktadır:

‘‘Kimse korkmasın, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne adaylığı ilan edilecek. Helsinki bir karar değil, onay zirvesidir. Yolumuzun açıldığını Başkan Clinton, Türkiye'ye daha gelmeden önce Georgetown  niversitesi'nde (8 Kasım) haber vermişti... Hayırlı yolculuğa hazır olalım!’’ (Sabah, 9 Aralık 1999).

Mengi, AB adaylığı sürecine atfetti ‘‘hayırlı yolculuk’’ imlemesi ile bir umudu da ortaya çıkarmaktadır. Bu tamlama çerçevesinde incelenen AB adaylığı, insanlara bütün sorunların çözümü için bir umut olarak sunulmaktadır.

Yine Helsinki Zirvesi'nin öncesindeki bekleyi e atfedilen sıfatlar, AB adaylığının bu yazarlar için ne anlam ifade ettiğini ortaya koymaktadır. Zirve öncesinde incelenen tüm gazetelerin k  e yazılarında bu bekleyiş ‘‘heyecanlı’’, ‘‘nefeslerin tutulması’’, ‘‘AB'nin eşiğinde bulunmak’’ gibi sözcük ve tamlamalarla bağlantılandırılmıştır. Bu bağlantının anlamı, aynı zamanda bu yazarların adaylığı neredeyse üyelik ger ekle ecekmi  kadar önemsedikleri ve böyle yansıttıklarıdır. AB, bu yazarların gözünde, heyecanlı beklenen, nefesleri tutup bekleyecek kadar önemli bir ‘‘tarihi gelişmedir’’. Buradan Avrupa fikrinin ve Avrupalılığın ne derece önemsenen ve ‘kurtuluş’ olarak algılanan bir kavram ya da olgu olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak bu

yazılarda sadece heyecan ve umudun hakim öge olduğunun gözlenmesiyle, AB'nin tamamıyla olumlu yönlerinin ön plana çıkarıldığını belirtmekte yarar var. Benzer biçimde “heyecanlı bekleyiş” temasını içeren yazıların pek çoğunda, AB ile Türkiye ilişkilerinin sorgulaması yapılmamaktadır. Avrupalılık, bu tür yazılarda hep ulaşılması ve heyecanla varılması gereken bir kavram ya da olgu olarak algılanmıştır. Avrupa'nın bu değerlerine AB adayı olmadan asla ulaşamayacağı gibi anlamları da çağrıştıran yazılar, sürekli AB'ye bağlanan umudu ortaya çıkarmaktadır. Örneğin Radikal gazetesinden Bilal Çetin'in 9 Aralık tarihli yazısının başlığı “Ankara'nın Helsinki heyecanı” şeklindedir. Bu heyecan, aynı zamanda AB hakkındaki beklentinin de işareti durumundadır. Bu yazının içeriğinde Türkiye'nin adaylık için önüne konulan koşullar ve Kopenhag Siyasi Kriterleri'nin, Dışişleri Bakanı'nın TÜSİAD'ın bir toplantısında yaptığı konuşmadan yapılan alıntılarla sorgulanması yer almaktadır. Ancak yazı, yine Türkiye'nin bütün bu kriterleri yerine getirerek, AB'ye kabul edilebileceği umudu ile bitmektedir.

Helsinki Zirvesi'nden çıkan adaylıkla birlikte, sonuçlanan sürece konulan noktaya atfedilen nitelermeler de, yine aynı umudun ve beklentinin büyüklüğünü ifade etmektedir. “Hayırlı olsun”, “hayırlı olacak”, “zafer”, “kutlu olsun”, “Avrupa'nın bir parçası olmayı başarmak”, “Vuslat”, “1000 yıllık yürüyüş”, “tarihimizin o unutulmaz günü”, “yüreklere su serpmek”, “mutlu son”, “2000 yılı hediyesi”, “hayat değişiyor”, “yeni dönem”, “sevinelim”, “top Türkiye’de”, “AB kapısının aralanması”, “Avrupa'nın pınarı” gibi sözcük, tamlama ve cümlecikler, bütün gazetelerin köşe

yazılarında ortak vurgularla kullanılmıştır. Hemen hemen bütün gazetelerin köşe yazılarında, kararın olumsuz yönleri çok fazla öne çıkarılmamaktadır. Yapılan Sorgulamalar da, bu gibi kelime ve tamlamalar kullanılarak yumuşatılmış, AB'ye ilişkin umut ve yüceltme anlamları ön plana geçirilmiştir. Örneğin en fazla sorgulanan “Kıbrıs ve Ege” konularında bile, “bu konularda bazı koşullar öne sürülmüştür ama, yine de sevinelim” şeklindeki cümlelerle karar, olumlu yönden düşünölmeye teşvik edilmektedir. Bu ve benzeri sözcük ve tamlamalarda gözlemlenen en önemli vurgu, bu yazarların AB ya da Avrupa'yı koydukları yerdir. Avrupa, ya da AB'ye adaylık, hemen hemen bütün yazarların gözünde, yine Radikal'den İsmet Berkan'ın 10 Aralık tarihindeki bir yazısında yer alan “kızıl elma” mertebesindedir. Bu hedef, aynı zamanda bir kendini inkar ve aşağılama anlamı da içermektedir. AB adaylığına ya da Avrupa'ya yüklenen bu anlam, çalışmanın kavramsal çerçevesinde yer alan, “kendini Avrupalının gözü ile görmek” saptamasını da desteklemektedir. Çünkü kendi dışındaki bir olguyu “kızıl elma” noktasına yerleştiren birisi, aynı zamanda bütün değerlerini terk edilmesi gereken, kötü, olumsuz, anormal şeylermiş gibi görmeye başlamaktadır. Zaten AB'ye verilen sözler de bu çerçevededir. Kendine ait olan değerleri bırakıp “evrensel” olan AB değerlerini kabul etmek üye olmanın ön koşulu durumundadır.

Zirvede alınan karar sonrasında, Türkiye için kullanılan nitelemeler de AB'nin katkıları ve dinamikleri ile yaşanacak gelişmelere verilen önemi ortaya koymaktadır. Aynı zamanda, o tarihe kadar gerçekleştirilememiş bütün “olumlu”, “yüce”, “yüksek” değerlere, bu dinamik sayesinde birden

ulaşılabilecek umudu okurlara aşılacaktır. Bu nitelemelerden en önemli olanlarını buraya almakta yarar var: “sıçrama”, “her şey değişecek”, “hiçbir şey eskisi gibi olmayacak”, “değişim rüzgarları”, “mutlu ve tarihi bir dönüm noktası”, “hayat değişiyor”, “tarihin kanatlanması”, “zihniyet devrimi”, “mentalite değişimi”, “zihniyet kırılması”, gibi kelimeler karar, sanki yılların getirdiği olumsuzlukları, birden bire silecekmiş gibi bir umudu çağrıştırmaktadır. Türkiye’de var olan bütün olumsuzluklarla beraber anılan bu umut dolu sözcük, tamlama ve cümlecikler, kendi dinamikleri ile sorunlarını çözemeyen bir ülkenin umut diye AB adaylığına sarılmasının da bir göstergesi niteliğindedir. Çünkü köşe yazılarında geçen genel kanıya göre de, yıllarca gerçekten Türkiye demokrasi, hukuk ve insan hakları alanlarındaki hiçbir sorununu kendi iç dinamikleri ile çözme gayretine girmemiştir. İşte şimdi AB bunların çözülmesi için bir umuttur. Bu umudu büyütme gerekir.

İnceleme yapılan süre boyunca, AB bağlamında kullanılan tüm sözcükler ve nitelemeler, AB’ye yüklenen değerlere ulaşmanın adresini ortaya koymaktadır. AB için kullanılan “çağdaş uygarlık seviyesi”, “demokratik idealler”, “insani hedefler”, “insancılık”, “özgürlük”, “hukukun üstünlüğü”, “liberal demokrasi”, “çağdaş ve uygar ülkeler düzeyi”, “maddi manevi yücelmek”, “Avrupa normları”, “muasır medeniyet”, “Batının değerler coğrafyası”, “insan hakları”, “hukuk devleti”, “milenyumun değerleri”, “insan gibi yaşamak”, “Avrupalı olmak”, “düşünce ve inanç hürriyeti”, “daha medeni bir ailenin fertleri” gibi sözcük, tamlama ve cümlecikler bir yandan ‘biz’de olmayan şeyleri çağrıştırırken, diğer yandan

da AB sayesinde ulaşılabilecek değerleri ifade etmektedir. Eğer bu değerlere ulaşırsa bütün sorunlar kendiliğinden hallolacaktır. En temel hedef, bu değerleri AB'nin dinamiğiyle kendimize mal etmektir. Örneğin Cengiz Çandar bu fikri açık bir şekilde 11 Aralık tarihli yazısında şu şekilde ifade etmektedir:

“...Devletin modernleşmesi ve dolayısıyla güçlenmesini, 20. yüzyılda beceremedik. Bu imkan, hiç değilse 21. yüzyıl için AB kararıyla doğabilir...” (Sabah, 11 Aralık 1999).

Çandar'a göre, bu değerlerin, daha önceden deneyimleyip kendine mal etmiş AB'den alınması gerekmektedir. Bu konuda bütün gazetelerin köşe yazılarında bir oydaşma olduğu gözlenmektedir. Çünkü demokratik gelişmeler konusunda, Türk insanı çok fazla talepkar değildir. Dahası zaten Türk insanı devletten beklenen demokratik uygulamalar bir yana, kendi bünyesinde de demokratik zihniyeti yaratabilmiş değildir. Yani aslında sorun toplumun dokusundadır. Toplumsal talep olmadığı için demokratikleşme gerçekleşmemektedir. Onun için de, dışardan bir demokratik dinamiğe ihtiyaç duyulmaktadır. Asıl sorunun toplumun dokusunda olduğunu savunan Cumhuriyet gazetesinden Ali Sirmen, 11 Aralık tarihli bir yazısında durumu şu cümlelerle açıklığa kavuşturmaktadır:

“...Eğer Türkiye'de ceberrut devletin, baskıcı düzenin karşısında, insan haklarına âşık, özgürlüklere meftun, demokrasiye tutkun bir toplum dokusu bulunsaydı, söz konusu düzen, inanılmaz bir çabuklukla yıkılır, yerine özgürlükçü ve katılımcı bir sistem geçerdi. Sanırım sorunun özü burada, yani toplumun dokusunda. Ne yazık ki,

hâlâ töre cinayetlerinin egemen olduğu toplum temelinden insan haklarına saygı yönünde herhangi bir baskı gelmiyor. Derin devleti bırakın bir yana, gözümüzün önünde duran, açık yasama, yürütme ve yargıdan oluşan sıg devlet de, bu durumda tabandan baskı gelmeyince, insan hakları yönünde kılını bile kıpırdatmıyor...” (Cumhuriyet, 11 Aralık 1999).

Yazar, toplumun temelinden gelmeyen demokratikleşme eğiliminin, AB adaylığı ve AB dinamikleri ile gerçekleştirebileceği düşüncesini taşımaktadır. Madem demokratikleşme konusunda toplumun dokusunda bir sorun var, o zaman AB adaylığının sağlayacağı bir demokratikleşme sürecine ihtiyaç duyulmaktadır.

Yapılan incelemeler sonunda, tespit edilen sözcüklerden bazıları çok vurgulu olarak kullanılmıştır. Yani farklı gazetelerde bazı sözcükler, farklı bağlam ve kategoride ele alınmıştır. Bu çerçevede kullanılan sözcüklerden birisi, sözcüğe yüklenen çok vurgulu anlamı ortaya çıkarmada daha elverişli durumdadır. Çünkü inceleme yapılan beş gazeteden dördünde de yer almasına rağmen, hepsinde vurgu farklı kesimleri imlemektedir. “Statüko” ya da “statükocu” kelimesi, Radikal, Sabah, Cumhuriyet ve Zaman gazetelerinde kullanılmıştır. Söz konusu gazetelerin hepsinde de bu sözcük, çok farklı kesimlere verilen ‘ad’ olarak geçmektedir. Ancak sözcüğün ortak bir hedefi vardır: AB’ye karşı olanlar. Bununla beraber her gazetenin AB’ye karşı olduğundan dolayı bu nitelikle temsil ettiği kesim farklıdır. Örneğin Radikal gazetesi, bu adı “aşlında hayatlarının neredeyse tamamını Batılı gibi geçirmiş olan”, ancak Avrupa fikrine karşı çıkanlara vermektedir. Ne var ki

burada oluşan anlama göre, bu kişiler fikirlerini açıkça söylemezler, hep arkadan dolaşp iş görürler. 13 Aralık tarihli yazısında İsmet Berkan, bu kişiler için şunları yazmaktadır:

“...Bunlar en basit deyiimiyle ‘statüko’cular. Var olan iki arada bir derede durumun devamından medet uman, bu şartlar altında yaşanırken göstermelik biçimde özgürlükleri savunan ama gerçekte o özgürlüklerin yanından bile geçmeyenler...”(Radikal, 13 Aralık 1999).

Aslında bu yazıda hedef net değildir. Statükocu, özgürlüklerin karşıtı olan ama, bunu açıkça belli etmeyen X’tir. AB taraftarı olanlar , aynı zamanda özgürlükleri de temsil ettikleri için hedefin kimler olduğu ortadadır. Ancak net bir hedef konulmadığı için, yazar biraz da hedefi belirlemeyi okuyucuya bırakmaktadır. Statüko sözcüğü üzerinde oluşan bu çok vurgulu anlam, aynı zamanda yazarın halkın sesine dönüşmesini de sağlamaktadır. Statükocular, aslında halkın bildiği kişilerdir.

Statüko kelimesinin kullanıldığı bir diğer gazete olan Sabah gazetesinde, köşe yazarı Nuriye Akman, AB konusundaki bir uzman olan Bakır Çağlar ile yaptığı röportajda bu sözcüğe yer vermektedir. Burada da hedef net değildir. Radikal’de olduğu gibi “statükocu”, var olan düzenden çıkarı olan ve özgürlüklerden korkan kesimdir. Ancak herhangi bir sınıf, siyasi grup, ya da fikirsel platform hedef değildir. Aksine her türlü siyasi hareket içinde hem statükocu hem de statükocu olmayan kişiler var olabilmektedir (Sabah, 19 Aralık 1999).

Zaman ve Cumhuriyet gazetelerinde de özgürlükler, haklar ve demokrasi bağlamında kullanılan ‘statüko’ kelimesinin hedefi kısmen

bellidir. Ancak ‘statükocu’dan anlaşılan, her iki gazetede farklı kesimlerdir. Aslında ikisi de var olan düzendeki statükoculardan bahsetmektedir, ancak anlaşılan odur ki, Cumhuriyet gazetesinin yazarı için sağcılar, Zaman gazetesinin yazarı içinse solcu, Kemalist bürokratlardır statükocu olanlar. İki gazetenin de statükocudan ne anladıklarını ayırt edebilmek için söz konusu yazıların ikisine burada yer vermekte yarar var:

“...Özellikle ‘haklar ve özgürlükler’ bağlamındaki iyileştirmeler, güçlerini statükodan alan, bürokrat devlet anlayışının temsilcilerini derinden rahatsız edecek. Fakat bütün bunlar, Türkiye’nin ev ödevini hemen şimdi yapmasını engellememeli..” (Zaman, 21 Aralık 1999).

“...Sağcıların bir kesiminin, statükocuların, despotluk yanlılarının yeni durumdan hoşnut olmamalarını anlamak mümkün. Çünkü onların tekerlerine çomak sokulacağı, işlerini eskisi gibi yürütemeyecekleri açık...” (Cumhuriyet, 14 Aralık 1999).

Statüko kelimesi, adı geçen gazetelerin hepsinde farklı kesimler için kullanılmış olsa da, ortak noktaları tektir. 1) AB’ye karşı olanlar statükocudur. 2) Bu kişiler AB adaylığı ya da üyeliğinden sonra var olan egemen konumlarını kaybetmek korkusu nedeniyle, AB’ye karşı çıkmaktadırlar. 3) Bu kişiler var olan düzenden memnundurlar. 4) AB, gerçek bir özgürlük ortamı getirecek ve statükocuların gerçek yüzü o zaman ortaya çıkacaktır. Bu çıkarsamalardan anlaşılan odur ki, AB’ye öyle ya da böyle karşı olanların gerekçeleri dinlenmeden, ya da pek de fazla sorgulanmadan bir sözcüğün çerçevesine sokularak, bu kişiler toplum çıkarlarına ve özgürlüklere karşı olan, ‘kötü’ kişiler olarak tanımlanmaktadır. Böylece hem

yine AB'ye adaylık süreci, özgürlükler ve demokrasi bağlamında yüceltilen bir durum olarak algılanmakta, hem de AB çerçevesinde, var olan egemenlerle bir iktidar mücadelesine girilmektedir. Bu egemenler de yine gazetelerin yayın çizgilerine ve köşe yazarlarının sınıfsal uzlaşımlarına göre değişmektedir. Bu egemenleri en açık şekilde tanımlayan gazete ise Zaman'dır. Bu gazetenin tanımladığı egemenler, Atatürkçülük adına "baskıcı" rejimi savunanlar ve askerlerdir. Bu egemen tanımı Radikal, Sabah ve Milliyet gazetelerinde de kısmen benzerlik göstermektedir. Cumhuriyet'e göre ise bu egemenler sağcılardır.

e) Halkın Sesi ve Ulusal Çıkarlar

İncelenen köşe yazılarında, yazarların, AB bağlamında ele aldıkları yazılarının önemli bir bölümünde, kullandıkları bazı sözcük ve tamlamalarla, halkın sesine dönüşme, ya da halkın sözcüsü konumuna yerleşme durumu gözlenmiştir. Gazetelerin tamamındaki yazıların toplam 31 tanesinde halkın sesine dönüşme stratejisi izlendiği saptanmıştır. Söz konusu stratejiye Cumhuriyet 1, Zaman 2, Radikal 6, Sabah ve Milliyet 11'er defa başvurmuşlardır.

Türkiye'nin AB'ye adaylık sürecinde incelenen köşe yazılarında, yazarlar, süreci haklılaştırmak için, kendilerini halkın çıkarlarını savunan kişiler, halkın çıkarlarının sözcüsü gibi sunmaktadırlar. Bu bir anlamda yazarların, kavramsal çerçevede de belirtildiği gibi, toplumsal konumları ve sınıfsal uzlaşımlarının gereğidir. İlk aşamada büyük sermaye çevrelerinin çıkarına olan, dahası sermaye çevrelerinin de ısrarla destekledikleri bir sürecin, köşe yazarları tarafından "halkın çıkarı" mantığıyla savunulması, halktan, var

olan egemen ilişkilere rıza kazanma pratiği olarak düşünülmelidir. Köşe yazarları, bir anlamda egemen sınıf dilimleri ile ittifak halinde bulundukları için, süreci olumlu yönden düşünmeye ve düşündürmeye çalışmaktadırlar.

Yazarların halkın sesine dönüşme kaygısını imleyen “halkın çıkarına”, “toplumda uzlaşma olması”, “toplumun ta içi”, “herkes”, “Türkiye halkının büyük çoğunluğu”, “toplumun geneli”, “topluma karşı sorumluluk duymak”, “insanlarımızın esenliği”, “Türk halkının bütün unsurları”, “halkın coşkusu” gibi sözcük, tamlama ve cümlecikler, bir yandan yazarın halkın çıkarını temsil ettiğini ifade ederken, diğer yandan da halktan destek alma yöntemini anlatmaktadır. Köşe yazılarında işlenen toplum ve toplumsal çıkar tahayyülü, hegemonik süreçlere işaret etmektedir. Ekonomik entegrasyon sürecinin bir parçası olan siyasal entegrasyon halkın genelinin çıkarına hizmet ediyormuş gibi işlenmektedir. AB ile gerçekleşecek olan bir ekonomik entegrasyon, Türkiye’deki büyük sermaye çevrelerinin çıkarına hizmet etmesine rağmen, konu ağırlıklı olarak siyasal ve kültürel boyutları ile ele alınarak, halkın genelinin rızası bu şekilde alınmaktadır. Konunun ekonomik boyutu ele alınsa, sürecin öncelikli olarak sermaye çevrelerinin çıkarına hizmet ettiği ortaya çıkacaktır. Köşe yazarları, -açıktan ya da kasıtlı olmasa bile- ekonomik entegrasyon boyutunu yeteri kadar ele almayarak, konunun bu yönünü bir anlamda gizlemektedirler. Burada köşe yazarları, büyük sermaye çevrelerinin müttefiki durumunda yer almaktadır. Söz konusu çevrelerin çıkarlarını, genelin çıkarıymış gibi göstermek için kanaat üretmektedirler.

Örneğin Zaman gazetesinde tam da zirvenin toplandığı 10 Aralık günü Mustafa Ünal'ın "Yok öyle burası Avrupa" başlıklı yazısında, zirveyle birlikte yeni bir dönemin başlayacağı ve bu yeni dönemin 'halkın çıkarına' olacağı üzerinde durulmaktadır. Yazar bir halk ve yöneticiler karşılığı yaratarak kendini, tanımladığı halkın sözcüsü konumuna yerleştirmektedir:

"...Helsinki süreci, demokrasi talep eden herkesin işine gelecek. Yönetenlerin halka layık görmedikleri nice hak, Avrupa bahanesiyle elde edilecek Kriterler, yere, zamana ve kişiye göre değişmeyecek. Bu açıdan yeni dönem halkın çıkarına..." (Zaman, 10 Aralık 1999).

Yazarın tanımladığı halkın, gazetenin hedef kitlesini oluşturan "halk" olduğu, 'demokrasi talep eden' sınırlamasından anlaşılmaktadır. Buradan, söz konusu gazetenin genel yayın çizgisini bilen bir kişinin, 'demokrasi talep eden herkes'ten, kimlerin ya da hangi kesimin kastedildiğini anlaması güç değildir. Zaman gazetesinin yayın politikası ve siyasi perspektifi, gazetenin hedef kitlesinin beklentilerini de ortaya çıkarmaktadır. Özellikle inancından dolayı, son zamanlarda askeri çevrelerin etkisi ile mevcut yönetimlerden 'baskı' gören kesimin, yani İslamcı muhafazakar çevrelerin demokrasi talep ettiği, 'yönetenlerin halka layık görmedikleri nice hak' gibi bir hatırlatmadan anlaşılmaktadır. Yazar bir anlamda demokrasi ve özgürlükler çerçevesinde, kendi kodladığı halk kavramıyla, var olan yönetimleri karşı karşıya getirerek, anlam üzerinde mücadeleye girişmektedir. Yazarın anladığı halk, tanımlamada koyduğu 'kayıtlar'dan dolayı, sadece İslamcı ve muhafazakar hassasiyetleri olan halktır. Ancak söz konusu halka, var olan yönetimler, özgürlükleri ve demokrasiyi layık görmedikleri için, zirve kararı ile gelecek

AB baskısından umut beklenmektedir. Çünkü AB demek, hiçbir ayırım yapılmadan herkese özgürlük verilmesi demektir. Yazarın kastettiği herkesin, hangi kesim olduğu, yukarıda da belirtildiği gibi, gazetenin yayın politikasından anlaşılmaktadır. Yazar burada inançları güçlü olan “halk” grubunun rızasını kazanma çabası içerisinde. Burada inanç olgusunu da bir anlamda rıza kazanma pratiğinde araç olarak kullanmaktadır.

AB, bütün yazılarda değişim kelimesi ile bir arada anılmaktadır. Ancak söz konusu değişimden, var olan yönetimlerin ve ‘elit’lerin rahatsızlık duyduğu, ya da duyacağı gibi bir kanaatin yaygın olduğu gözlenmektedir. AB’nin Kopenhag Kriterleri’nde öne sürdüğü, “demokrasinin tüm kurum ve kuruluşlarıyla tam olarak işlemesi ve sağlıklı ve istikrarlı işleyen bir serbest ekonomi piyasası” temel koşulları, her fırsatta değişim sözcüğü ile birlikte işlenerek, söz konusu koşulların ne kadar halkın yararına olduğu üzerinde durulmaktadır. Bunun karşısına ise var olan ekonomik düzenden çıkarı olan, AB karşıtları konulmaktadır. Ancak tüm yazılarda, sanki bir anket yapılmış da sonucu açıklanmış gibi, “halkın tamamının” AB dinamikleri ile gerçekleşecek bu değişim yönünde ‘oy’ kullandığı varsayımı, somut bir ‘gerçek’ olarak sunulmaktadır. Hasan Cemal’in 9 Aralık tarihinde yazdığı “Helsinki” başlıklı yazısında halkın en derin noktasının ifadesi için ‘halkın ta içi’ gibi bir tanım kullanılmaktadır:

“...Evet, Türkiye’nin de çıkarı Avrupa’nın içinde yer almaktır. Bu bakımdan ülkemizde önemli bir değişimden söz edilebilir. Çünkü bugün Avrupa’nın bir parçası olmak, Avrupa’dan dışlanmamak

yolundaki talep artık toplumun ta içinden geliyor. Dışından değil. Yalnız elitlerden değil.” (Milliyet, 9 Aralık 1999).

Türkiye’nin Avrupa değerlerini alma eğiliminin, başlangıçtan bu yana devletin elit kesimlerinden geldiği bilinmektedir. Bundan dolayı, bu değerler, yıllardan beri, halk tarafından içselleştirilememiştir. Dolayısıyla bu değerler, halk kesimi tarafından muhalefetle karşılanmıştır. Ancak yazar, halkın artık değiştiğine ve Türkiye’nin Avrupa’nın bir parçası olmasının, kendi çıkarına olduğunu anladığına inanmaktadır. Burada yazar, bir yandan halkın sesine dönüşürken, diğer yandan da değişimin temsilcisi durumundadır. Artık değişim, sadece elitlerin değil halkın da istediği bir şeydir. Yazar bu anlamda halkın duygularına tercüman olmaktadır.

Yine aynı gazetede yazan Yalçın Doğan da, “Çünkü oyun değişecek” başlıklı yazısında bir halk ve var olan iktidar odakları karşıtlığı kurarak, kendisini halkın yanına yerleştirmektedir. Çünkü kendisi halkın var olan iktidar odaklarından rahatsız olduğunu bilmektedir. Dahası bunu söz konusu iktidar odakları da bilmektedir. Adaylıkla birlikte her şey değişecektir. Buna halk da inanmaktadır:

“...Kısaca: Var olan iktidar odaklarının çökmesi demek. Kırk yıllık oynanan oyunun sonuna gelmek demek. Ankara diplomatik tepkilerinde ve bunun inceliklerinde haklı olabilir. Ama aynı Ankara adı gibi biliyor ki, artık oyun değişiyor. Başka bir şeyi daha biliyor, halkın bu oyunun mutlaka değişmesini istediğini...” (Milliyet, 11 Aralık 1999).

Radikal gazetesinden Türker Alkan ise, “Hoş Bulduk” başlığını taşıyan yazısında, Türk halkının çeşitli kesimlerini sayarak, halkı tanımlıyor. Cumhuriyet’in kuruluşundan bu yana yaşanan en önemli olay olarak değerlendirdiği adaylık statüsü, yazara göre, önemli bir dönüm noktası. Bu dönüm noktasını ise, Türk ulusu bütün unsurları ile desteklemektedir:

“...Ve bu kadar önemli bir dönüm noktasını, ilk kez Türk halkı hemen hemen bütün unsurlarıyla destekliyor: Atatürkçüsü, dincisi, Kürt milliyetçisi, Türk milliyetçisi, solcusu, sağcısı... Desteklemeyen yok gibi...” (Radikal, 12 Aralık 1999).

Yine aynı gazetede ekonomi konularında yazan Uğur Civelek de, Türker Alkan’ın yöntemini kullanarak, bu defa toplumun farklı sınıflarının, sürecin gerektirdiği değişim ve dönüşümleri benimsediği şeklinde bir tespit yapmaktadır. Yazara göre, toplumun söz konusu bu kesimleri, AB’nin üyelik normları üzerinde ‘mutabık’ durumundadır:

“...İşçisi, memuru, emeklisi, askeri ve işvereni ile farklı toplumsal kesimlerin AB üyelik normları üzerinde mutabık kalması, bu kesimlerin hisselerine düşen fedakarlıklara daha özverili olarak katlanma ihtimalini arttırdı...” (Radikal, 20 Aralık 1999).

Yazar, AB’nin üyelik normlarının toplumun genelinin çıkarına hizmet ettiğini, bu yüzden de toplumun tamamının desteğini aldığını vurgulamaktadır. Böylece yazar her iki bağlamda da toplumun tamamının sesine dönüşmektedir. Aynı zamanda sürecin gerektirdiği fedakarlıkları halkın tamamının üstleneceği konusunda “halka” güvendiğini de anımsatarak, bir yerde halkı bu fedakarlıklara hazır olmaya çağırmaktadır.

Sabah gazetesinden Cengiz Çandar ise, AB'nin Türkiye'den beklentileri ile Türkiye halkının Avrupalılıktan beklentilerinin örtüştüğüne dikkat çektiği “Bir hafta kala” başlıklı yazısında hem Avrupa'nın hem de Türk halkının sesine dönüşmektedir:

“...Kaldı ki, Avrupa'nın Türkiye'den beklentileri ile Türkiye halkının Avrupalılıktan beklentilerinin nadiren ama tam da üstüste örtüştüğü bir zaman dilimine geldik... AB üyeliğinden yana olmak için daha geçerli hangi vatanseverlik ölçüsü olabilir?” (Sabah, 4 Aralık 1999).

Aynı gazetede yer alan, Güngör Mengi'nin “Yolumuz Açık” başlıklı yazısında da, halkın AB'nin kriterlerini yerine getirme konusunda bir ‘mutabakat’ içerisinde olduğu vurgusu yapılarak, halkın isteği sanki dillendirilmiş oluyor:

“...Türkiye sırtını Avrupa'ya dönebilir. NATO üyeliğinden vazgeçebilir. Üslerini müttefik ülkelere vermeyebilir. Batıyla işbirliğini bırakır uyuşturucu ve göçmen kaçakçılığının merkezi haline dönüşebilir... Bunların hiçbiri olmayacak. Çünkü bu senaryonun gerçekleştiği varsayım gerçekleşmeyecek... Bir de Türkiye'nin çağdaş, siyasi ve ekonomik normları kazanma konusundaki toplumsal mutabakatı...” (Sabah, 10 Aralık 1999).

Yazar önce kendine göre ‘karanlık’ bir tablo çiziyor. Arkasından da, bir anlamda halka sesleniyor. Halkın ne istediğini bildiği için, halk adına söz konusu konular hakkındaki ‘mutabakat’ı ortaya koyuyor. Aynı zamanda bir seçenek de sunuyor: Türkiye'nin Avrupa'ya sırtını dönmesi halinde nasıl bir karanlık tablonun ortaya çıkacağını tanımlıyor; bunun karşısında ise

Avrupa'nın çağdaş siyasi ve ekonomik normlarını kazanmak durumu yer almaktadır. Böylece yazar halkın ikinci seçenektan yana, söz konusu olan mutabakatının sözcülüğünü üstlenme durumuna giriyor

Köşe yazılarında ortaya çıkan halk tahayyülü ve bununla beraber oluşan "halkın çıkarı" imgesi, Türkiye'nin AB adaylığı sürecine halkın genelının rızasını kazanma pratiğidir. Bunun için AB'nin "halkın yararını" imleyen yönleri ele alınarak halk, sürece katılmaya teşvik ediliyor.

SONUÇ

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne adaylık sürecinin Türk basınındaki köşe yazılarında sunumunun incelendiği bu çalışma, özellikle sürecin yoğunlaşmasına yaşandığı dönem olan, Helsinki Zirvesi'nin toplandığı 10 aralık 1999 tarihinin bir hafta öncesi ile iki hafta sonrası arasında kalan üç haftalık dönemi kapsamıştır. Çalışmanın aslında üç boyutu bulunmaktadır. 1) Türkiye'nin Batılılaşma tarihi ve pratikleri, 2) Türkiye'nin geçmişte ve gelinen süreçte Avrupa ile ilişkileri, 3) Bu iki boyutun Türkiye'deki yazılı basında sunulma şekli. Konunun yazılı basında sunulma şeklini incelemek için köşe yazıları seçilmiştir. Köşe yazarlarının toplumsal davranış kalıplarının tespiti için, bir yandan halen yaşanmakta olan günümüz koşulları analiz edilmeye çalışılmış, diğer yandan tarihsel sürecin bu davranış kalıpları üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Köşe yazarlarının davranış kalıplarını ve sınıfsal yapılaşmalarını analiz etmek için kullandığımız Bourdieu'nun habitus kavramı, tarihselliği de öngören bir yapısalci yaklaşım önermektedir. Bu yüzden adaylık konusu üzerine yorum yapanların yaklaşımlarını iyi analiz etmek için, Türkiye'nin Batılılaşma tarihine de bakmak gereklidir. Adaylık sürecinin yazılı basındaki sunumunu incelemek için, basın ve medya alanında yapılmış bulunan bazı araştırma ve incelemelerin çerçevelerinden yararlanılmıştır. Ancak konunun değişik tarihsel boyutlarının da var olması nedeniyle, Türkiye'nin Batılılaşma tarihine ve Batılılaşma sürecinde etkin olan aktörlerin davranış tarz ve kalıplarına da değinmek gereği ortaya çıkmıştır.

Öncelikli olarak şu tespiti ortaya koymakta yarar var: Çalışmanın birinci bölümünde ortaya koyulan Türkiye'nin Batılılaşma pratiklerinde

Şarkiyatçı ve Avrupamerkezci kültürcü perspektifin etkisi, adaylık sürecinde incelenen köşe yazılarındaki yorumlarda görülmektedir. Türkiye'nin Batılılaşma pratiklerinde etkin olan sembolik seçkinler, Batı tarzı öğrenim görmüş ve başlangıçta imparatorluğun kurtuluşunu, Batının değerlerini kabul etmekte aramışlardır. Bu nedenle kendine ait olan neredeyse bütün değerleri terk edilmesi gereken değerler olarak algılamışlardır. Bu algılayışta Batının Şarkiyatçı perspektifinin çizdiği değerler etkili olmuştur. Batı ise, kendi kimliğini tanımlarken, Doğunun "olumsuz" yönlerini öne çıkarmıştır. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne adaylık sürecinde incelenen köşe yazılarında da bu tarz bir yorum ve yaklaşımın varlığı gözlenmiştir. Örneğin Avrupa Birliği'ne atfedilen "kızıl elma" nitelemesi ve AB'ye ilişkin kullanılan "çağdaş uygarlık seviyesi" gibi kelimeler ve tamlamalar, bir yandan AB'yi yüceltme, bir yandan da Batının kendine (Doğuluşa) ait perspektifini içselleştirip kabullenme anlamı taşımaktadır. Yazılarda sıklıkla ortaya konulan kendi insanların davranış kalıplarının inceden inceye eleştiri boyutunu aşarak aşağılanması, bir anlamda Batının Doğu perspektifini sahiplenme ve onu kendisi için kriter olarak kabul etme durumunu ortaya çıkarmaktadır. Burada bu tarz davranışların, AB'nin etkisi ile düzeleceği varsayımı da, Batıya benzemeye çalışmak anlamını içermektedir.

Çalışmaya başlarken ortaya konulan varsayımlar arasında, gerek basında gerekse basın dışındaki değişik çevrelerde, adaylık sürecinin genel olarak olumlu şekilde yorumlandığı gözlemi bulunmaktaydı. Yapılan inceleme sonunda, bu olumlu yaklaşımın yaygınlığı ortaya çıkmıştır. Ancak köşe yazılarında yapılan yorumlar, okuyucuyu düşündürmek ve süreç hakkında

“doyurucu” bilgi vermek yerine, yönlendirmek şeklinde olmaktadır. Köşe yazılarında ortaya çıkan bu yönlendirme durumu, AB ile ilişkilerin yorumlanması ve açıklanması yerine, kişiselleşmiş karşıtlıkların yaratılması ile gerçekleşmektedir. Kişiselleştirme düzleminde ortaya çıkan bu karşıtlıklar (opposition), konunun çok boyutlu tartışılmasının göz ardı edilerek, bu stratejiyi izleyenlerin kendi görüşlerini meşrulaştırmasını sağlamaktadır. Çünkü köşe yazılarında sıklıkla karşılaşılan şey, karşıtlıkların vurgulanmasıdır. Karşıtlıklar kurulurken, örneğin yazar kendi karşısına koyduğu, görüş ya da kişinin savunduğu görüşün gerekçelerini sorgulamadan, doğrudan doğruya karşıtlığa vurgu yapmaktadır. Bu karşıtlık da, yazarın karşısında konumlandırılan görüş ya da kişinin savunularına yüklenen olumsuz anlamlarla gerçekleşebilmektedir. Böylece dilin dolayımı ile gerçekleşen mücadelede, karşıtlığın kurulması ile, yazarın savunduğu görüş, temsil ettiği söylem meşrulaşmaktadır.

Ortaya konulan karşıtlıklardan AB – Türkiye karşıtlığında, Türkiye olumsuzluğu, AB olumluyu temsil etmektedir. Eğer AB’ye adaylık süreci üyelikle sonuçlanırsa, Türkiye, kendisine atfedilen olumsuz imlemelerden kurtulabilecektir. Bu durum, Osmanlı’da başlayan Batılılaşma stratejilerinin, kendini günümüzde farklı biçimlerde de olsa tekrarladığını ortaya çıkarmaktadır. Geçmişte devletin bekası, Batılı değerlerin kabul edilmesinde aranmıştır. Günümüzde ise ekonomik, toplumsal, siyasal, hukuksal ve daha pek çok alanda var olan sıkıntıların çözüm adresi, Batılı değerleri temsil eden AB olarak gösterilmektedir. Ancak burada, bu sıkıntıların bir yandan AB’de hiç bulunmadığı varsayılmakta, bir yandan da -eğer AB’de bu sıkıntılar yoksa-

orada nasıl aşıldığına dair net yorumlar bulunmamaktadır. Bu da, Türkiye'nin aday üyeliğinin ilan edilmesinin ardından, köşe yazılarına atılan “artık Avrupalıyız”, “saatler Avrupa'ya ayarlı” gibi başlıklardan anlaşılabilir. Bu başlıklar, adaylığın Türkiye'nin tüm sıkıntılarını çözüm getireceği anlamını çağrıştırmaktadır.

AB ile ekonomik entegrasyonun önemine rağmen, incelenen köşe yazılarında, ekonomik değil de siyasi kriterler ağırlıklı olarak işlenmiştir. Türkiye'nin AB'ye aday üye ilan edilmesi, Kopenhag siyasi ve ekonomik kriterlerini yerine getirmeyi kabul etmesini de beraberinde getirmiştir. Eğer bu kriterler kabul edilirse Türkiye, AB ile tam üyelik müzakerelerine başlayabilecektir. Ancak köşe yazılarında bu kriterlerin sadece siyasi olanları öncelikli olarak ele alınmış ve vurgulanmıştır. Dahası AB ile uyumlanmak için yerine getirilecek siyasi kriterlerin, aynı zamanda ekonomik iyileşmeyi de beraberinde getireceği öngörülmektedir. Yani toplumsal, kültürel, siyasal bazı sorunların temelinde ekonomik sıkıntıların da var olabileceği gerçeği göz ardı edilerek, eğer AB'nin koyduğu siyasi koşullar yerine getirilirse, ekonominin de düze çıkacağı düşünülmektedir. Bu görüşün meşruiyet kazanması için de, AB üyesi bazı ülkelerin ekonomilerinin o günkü göstergeleri örnek gösterilerek, Türkiye'nin de AB'ye üye olarak o göstergelere ulaşabileceği hatırlatılmaktadır. Ancak bunun için öncelikli olarak siyasi ve hukuksal kriterler yerine getirilmelidir. Yazılarda vurgulanan, AB'nin ekonomik değil, siyasi kriterleri önemsediği ve ön planda tuttuğudur.

Köşe yazılarında, var olan söylemin meşruiyetinin güçlenmesi için izlenen en önemli strateji ise, iktidarın söylemini halkın sesine dönüştürmektir.

Köşe yazarları, görüşlerini savunurken ve adaylık sürecini ele alırken, halkın çıkarlarını savunduklarına inanmakta ve okuyucuyu da buna inandırmaktadırlar. Dahası öyle düşünmektedirler. Kurulan karşıtlıklarda ise, kendileri gibi düşünmeyenleri, halkın çıkarlarına değil kendi çıkarlarına hizmet etmekle suçlamaktadırlar. Çünkü AB'ye adaylık ve arkasından gelecek "ekonomik iyileşmeler", halkın genelinin çıkarıdır. Eğer buna karşı çıkan varsa, görüşlerinin gerekçeleri sorgulanmadan, halkın çıkarlarını düşünmeyen, kendi çıkarını halkın çıkarının önüne koyan birisi şeklinde tanımlanmaktadır.

Örneğin AB'ye adaylık süreci ile birlikte en çok tartışılan konulardan birisi olan Kıbrıs, köşe yazılarında, hem halkın çıkarlarının temsili, hem de karşıtlıkların kurulması açısından önemli bir araç durumundadır. Köşe yazılarının önemli bir bölümünde, Kıbrıs'ta var olan duruma eşitçi bir çözüm bulunmasını öneren kişiler, Türkiye'nin "çıkartlarını düşünmeyen", "eski kafalı", "çözimsüzlükten yana olanlar" şeklinde tanımlanmaktadır. Bu yaklaşımı gösteren kişilere göre, AB üyesi olan Türkiye ve Kıbrıs, haklarını AB platformunda daha iyi savunabilecektir. Kıbrıs konusunu AB üyesi olunca daha eşitçi bir şekilde çözüme kavuşturmak mümkün olacaktır. Zaten AB her anlamda istikrarı istemektedir. AB üyesi olunca, Kıbrıs konusunda da istikrar sağlanacaktır. Ancak sorunların nasıl çözümleneceği net olarak ortaya konulmamaktadır. Sadece sorunların AB üyesi olduğunda kendiliğinden çözüleceği varsayılmaktadır.

Yine AB'nin önerdiği kriterler arasında yer alan demokratik değerler de, AB üyesi olunca ulaşılacak değerler olarak algılanmaktadır. Türkiye eğer şimdiye kadar, bu değerleri kendi iç denge ve dinamikleri ile

özümseyemediyse, AB üyesi olmaktan başka çare yoktur. Üyelik, bunlara ulaşmak için kaçınılmazdır. Bu anlayışı eleştiren kişiler ise, söz konusu köşe yazarları tarafından kaba bir karşıtlıkla tanımlanmaktadır. Bu tarz düşünen kişilerin görüşlerini, onlara göre yorumlamaya bile gerek yoktur. Bu görüşler “tarihin çöplüğüne” gönderilmelidir.

Bütün bu bulguların işaret ettiği bir nokta vardır: Çalışmanın kuramsal çerçevesinde ortaya konulan köşe yazarlarının konumu ve köşe yazılarının haberin söylemi ile tam olarak ayrışmamış olması, bu kişilerin adaylık sürecini ele alma tarzlarını anlaşılır kılmaktadır. Köşe yazarları, var olan iktidar ilişkileri içinde, egemen sınıflarla ittifak halindedirler. Konuyu analiz ederken ortaya konulan durum, konu özelinde de değişmemektedir. Geçmişte Türkiye’nin Batılılaşma tercihinin belirleyen toplumun “okumuş” kesimleri, var olan sınıf yapısına eklemlenmişlerdir. Günümüzde ve konu özelinde de durum aynıdır. Köşe yazarları, Türkiye’nin AB’ye üye olma tercihinde, var olan egemen sınıf yapısı ile eklemlenme içindedirler.

Gelinen süreçte, başlangıçta ekonomik bir entegrasyon olarak ortaya çıkan AB, siyasal entegrasyon hedefini ön planda ele almaktadır. AB ile Türkiye’nin ilişkileri de bu hedeften etkilenmek durumundadır. Dahası Türkiye’nin AB ile ekonomik anlamdaki entegrasyonunun büyük sermaye çevrelerinin çıkarına olduğu bilinmektedir. AB üyesi ülkelerde bulunan pek çok çevre de, AB’yi büyük sermaye çevrelerinin entegrasyonu olmakla nitilemektedir. Kaldı ki AB aşağıdan yukarıya doğru gerçekleşen bir birleşme sürecinin ürünü değil, yukarıdan aşağıya doğru bir hareketin ürünüdür. Durum geçmişte de böyleydi şimdi de böyledir. Türkiye’nin AB ile entegrasyon çabası

da farklı bir seyirde değildir. İlk defa Demokrat Parti döneminde hükümet düzeyinde yapılan 1958'deki başvuru, 1963'te yürürlüğe giren Ankara Anlaşması ile resmiyet kazanmıştır. Yani Türkiye'nin geçmişte başlayan ve günümüzde önemli bir dönüm noktasına gelen AB ile entegrasyon çabası da, yukarıdan aşağı doğru bir seyir izlemektedir. Yani AB'nin kendi içindeki entegrasyon sürecinde olduğu gibi, Türkiye'nin AB ile entegrasyonu da kitlesel bir bütünleşme değil, belli azınlık ve ayrıcalıklı çevrelerin bütünleşmesidir. Bunlar da büyük sermaye çevreleridir.

Geçmişte toplumun okumuş çevrelerinin tercihi olarak ortaya çıkan yüzünü Batıya dönme stratejisi, günümüzde hem bu çevrelerin hem de iş çevrelerinin tercihi durumuna gelmiştir. Türkiye'de halen uygulanan ekonomik ve siyasal liberalizm bu gerekliliği getirmektedir. Yazıları incelenen pek çok köşe yazarı ve AB ile entegrasyonu savunan pek çok kişiye göre, dünyada alternatifi olmayan bir sistem olarak sunulan ekonomik ve siyasal liberalizmin Türkiye'deki uygulamasında, kültürel ve toplumsal nedenlerden kaynaklanan eksiklikler görülmektedir. Bu ise geline süreçte ekonomik ve siyasal anlamda sorunlara neden olmaktadır. Özellikle sermaye çevreleri, devletin halen ekonomik alana müdahalelerinden sıkıntı duymaktadır. Onlara göre, tam bir ekonomik liberalizmin uygulanması ancak, AB gibi bir blokla birlikte hareket etmeye dayanmaktadır. Ancak ne sermaye çevreleri, ne de bu çevrelerle çıkarları örtüşen sembolik seçkinler, konunun temelinde yatan ekonomik sorunları yeteri kadar ele almaktadır. Ekonomik düzlemde ele alınan konular da, öncelikle sermaye çevrelerinin çıkarı söz konusu olmasına rağmen, mutlaka bir halkın genelinin çıkarı noktasına getirilmektedir. Bu ise AB ile

entegrasyonun, öncelikle sermaye çevrelerinin kendi çıkarlarına hizmet ettiği gerçeğini görmeyi engellemektedir. Köşe yazarları yorumlarında, sermaye çevrelerinin çıkarlarını, halkın genelinin çıkarları olarak sunmaktadır.

Türkiye'nin AB'ye adaylık sürecinin incelendiği köşe yazılarında, konunun ele alınış tarzı, toplumun egemen sınıflarının rıza kazanma pratiklerine işaret etmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi Türkiye'nin AB ile entegrasyon sürecinin önemli noktası ekonomik boyutludur. Ekonomik anlamdaki entegrasyondan, en fazla çıkarı olanlar, sermaye çevreleridir. Toplumun genelini ilgilendiren gelir adaleti, ekonomik iyileşme, AB üyesi ülkelerin tamamında serbest iş gücü dolaşımının hayata geçirilmesi gibi konular, yeteri kadar detaylı ele alınmamaktadır. Ele alınsa bile, vurgu siyasal kriterlerdedir. Haber metinlerinde ortaya çıkan hegemonik süreç, köşe yazılarında da aynı şekilde işlemektedir. Köşe yazarları, aslında öncelikli olarak sermaye çevrelerinin çıkarına olan bir süreci, halkın tamamının çıkarına olan bir süreçmiş gibi sunarak, hegemonyayı tesis etmektedirler.

Çalışmaya başlarken, inceleme yapılmak üzere seçilen iki gazetede farklı görüşlerin yer alabileceği varsayılmıştır. Bunlar, Cumhuriyet ve Zaman gazeteleridir. Bu gazetelerden Cumhuriyet, ulusalcı Kemalist çizgiyi, Zaman da İslamcı kimliği temsil etmesi yönünden seçilmiştir. Cumhuriyet, AB'nin ortaya koyduğu Kopenhag Kriterleri'ndeki ana dilde eğitim, Kıbrıs gibi konuların ulusalcı anlayışı açısından tehdit oluşturabileceği kaygısı içerisindedir. Bazı Cumhuriyet yazarları, örneğin azınlık haklarının kabulünü, AB'nin Türkiye'nin ulusal bütünlüğünü ortadan kaldırmak için ortaya koyduğu bir oyun olarak algılamaktadır. Nüfus açısından oldukça büyük bir potansiyeli olan Türkiye'yi

AB'nin ancak "bölerek" kabul edebileceğini savunan bu yazarlar, azınlık hakları gibi konuların, Kürt halkını Türkiye'den ayırmak için ortaya atılan oyunlar olarak algılamaktadırlar. Bu yazarların şahsında ortaya çıkan Cumhuriyet'in ulusalcı politikası, "Misak'ı Milli" sınırlarının korunması hedefine dayanmaktadır. En azından çalışmaya başlarken bu gibi varsayımlar, Cumhuriyet gazetesini de incelemeye dahil etmede etkili olmuştur. Zaman gazetesi ise, üyelerinin tamamı Hristiyan olan ülkelerden oluşan bir birlikte, Türk ve Müslüman kimliğinin asimile olabileceği endişeleri taşımaktadır. Bu ön bilgi de, Zaman gazetesini incelemeye dahil etmede etkili olmuştur. Diğer gazeteler, yani Radikal, Milliyet ve Sabah ise, tirajlarının büyüklüğü nedeniyle seçilmiştir. Ancak Cumhuriyet ve Zaman gazetelerindeki köşe yazılarında varsayıldığı gibi, yekpare bir düşünsel bütünlüğün bulunmadığı ortaya çıkmıştır. Yani Cumhuriyet ve Zaman gazetesi için öngörülen düşünsel yapı, aynı zamanda kırılgan bir özellik de taşımaktadır. Adaylık sürecine ilişkin yazılan tüm yazılar, söz konusu gazetelerin yayın politikalarını tam anlamıyla yansıtmamaktadır. Bu düşünceleri yansıtan köşe yazılarında bile, adaylık süreci ele alınırken, eleştirel ve sorgulayıcı mantığın vardığı yer, "AB üyeliği Türkiye'nin kurtuluşudur" noktasıdır.

İncelemek üzere seçilen büyük grupların gazetelerindeki köşe yazılarında da, hemen hemen aynı durumlar görülmüştür. Ancak bu gazetelerde farklı görüşlerin yer alması, bir anlamda çoğulculuğun sağlanması için bir strateji olarak görülebilir. Yine bu gazetelerde yer alan eleştirel ve sorgulayıcı köşe yazıları da, alternatif bir görüşü değil, yaygın görüşü dillendirmektedir. Çünkü adaylık süreci ile ilgili bazı eleştirel yaklaşımların yer aldığı yazılarda,

yine dönüp dolaşıp, konunun olumlu yönden ele alınması noktasına gelinmektedir. Örneğin en çok ele alınan Kıbrıs konusunda, bir yazar bazı eleştirilerini dile getirirse de, sonunda şu noktaya gelmektedir: Türkiye'nin AB'ye girmesi Kıbrıs konusundan daha önemlidir. O zaman Kıbrıs konusu bir an önce öyle ya da böyle çözümlenmelidir. Çünkü bu yazarlara göre Türkiye'nin AB'ye üye olması, daha öncelikli bir "ulusal dava" durumundadır.

Sonuç olarak tabandan gelen bir toplumsal ve kurumsal bütünleşme olmayan AB entegrasyonunun, Türkiye boyutu da, aslında bir taban hareketi olmaktan uzaktır. Ancak nihayetinde kitlelerin kendi kendilerini yönettiğine inandığı bir sistem olan siyasal ve ekonomik liberalizm, bir şekilde her türlü bütünleşme yaklaşımında kitlelerin rızasına ihtiyaç duymaktadır. Egemen iktidar ilişkileri için gereken bu rıza ise, kanaat üretimini gerekli kılmaktadır. Çalışmada incelenen köşe yazarları, yukarıdan aşağıya doğru ortaya çıkan ve aslında ağırlıklı olarak var olan toplumsal yapı içerisindeki egemen sınıfların çıkarlarına hizmet eden bir entegrasyona, kitlesel rıza elde etmek için, kanaat üretmektedirler. Toplumun egemen sınıfları ile blok oluşturan bu kişiler, kendi kanaatlerini de, egemen iktidar ilişkilerinin dolayımı ile oluşturmuşlardır. Dolayısıyla kendileri de toplumun egemen dilimini oluşturmaktadırlar. Aynı zamanda köşe yazarları, bulundukları toplumsal konumları itibariyle; gerek gelir düzeyi, gerekse ayrıcalıklı toplumsal statüleri nedeniyle toplumun egemen sınıfları ile bir uzlaşım içindedirler. Köşe yazarlarının bu toplumsal konumlarını ise, onların -Bourdieu'nun tanımladığı- habitusları belirlemektedir. Köşe yazarlarının içine doğdukları toplumsal yapı, onların

habituslarının şekillenmesini sağlamıştır. Habitus ise, tarihselliği de kapsayan egemen toplumsal davranış kalıplarına verilen addır.

Türkiye’de halen yapılmakta olan köşe yazarlığı işini, bir yerde habercilik işinden ayırt etmek güçtür. Çünkü Türkiye’de medyadaki emek, Batı’da olduğu gibi, sembolik ve teknik alan şeklinde değil, sembolik üretim içinde, vasıflı ve sıradan gazeteciler olarak ayrılmıştır. Sembolik üretim sürecindeki bu bölünme, vasıflı ve vasıfsız gazeteci ayrımını ortaya çıkarmıştır. Yazılı basında incelediğimiz köşe yazarlarının önemli bir bölümü, bu ayrımda yer alan vasıflı gazeteciler konumundadır. Bu kişiler, hem kazanç anlamında hem de statü anlamında sıradan gazetecilerden daha ayrıcalıklı konumda bulunmaktadır. Bu yüzden, AB adaylığı bağlamında incelediğimiz köşe yazarlarının çıkarları, bu konuda hem medya sahiplerinin hem de diğer sermaye sahiplerinin çıkarları ile örtüşebilmektedir. Çünkü var olan düzenin avantajını kullanmak, bu köşe yazarlarının, sermaye sahipleri ile ittifak kurmalarını kolaylaştırmaktadır. Böylece köşe yazarlarının, bu çıkarlar doğrultusunda yazmaları anlamlı görünebilmektedir.

Türkiye’de var olan köşe yazarlığı işinin aynı zamanda habercilik işi ile birlikte yapılması, köşe yazılarının haber anlatısına ait özellikler taşımasını beraberinde getirmektedir. Bu yönüyle düşününce habercilik mesleğinden gelen köşe yazarlarının yorumları da, bir anlamda haberin söylemiyle benzeşmektedir. Köşe yazıları da, gerek köşe yazarlarının toplumsal konumu, gerekse haber üretim süreçlerinin yapısı açısından, var olan iktidar ilişkilerinin pekiştirme işlevini görmektedir. Bu açıdan düşünülünce, Türkiye’nin AB’ye adaylık sürecinin sunuluş biçiminin incelendiği köşe yazılarının da, sürece

olumlu perspektiften bakması, beklenen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü habercilik işi, üretim ilişkilerinin yapısı itibariyle, egemen güçlerin söyleminin dolayısıyla gerçekleşmektedir. Fikir yazısı yazan köşe yazarları da, içinde bulundukları toplumsal konumlarının onlara yüklediği rolle hareket etmektedirler. Bu da onların çıkarlarının var olan egemen sınıfların çıkarları ile örtüşmesi sonucunu doğurmaktadır.

Bu çalışma, Türkiye'nin Avrupa Birliği ile ilişkilerinin bir dönüm noktası olan, 10 Aralık 1999 tarihindeki Helsinki Zirvesi'nde alınan adaylık kararı üzerine gerçekleşmiştir. Yazılı basındaki köşe yazılarında da görüldüğü gibi, bu dönüm noktasının tarihi önemi büyüktür. Bu dönemle ilgili olarak yapılan yorumlar da, toplumda bulunan sınıfsal yapılaşmaları anlamak için önemli veriler sunmaktadır. Bu döneme ilişkin yapılan bu araştırmanın bulguları günümüze de ışık tutabilir. Günümüzde de Türkiye - AB ilişkileri daha önemli bir noktaya gelmiştir. Bu çalışmanın çerçevesi, 10 Aralık Helsinki Zirvesinde alınan adaylık kararı ile sınırlıdır. Ancak bu çalışmada elde edilen veriler, bugün de yapılacak buna benzer bir araştırmanın verileri ile karşılaştırılabilir. Böylece o zamanla şimdiki zaman arasında nelerin değiştiğini ya da değişmediğini anlamak mümkün olabilecektir. Ancak kabaca yapılacak bir gözlemle de anlaşılmaktadır ki, AB - Türkiye ilişkileri üzerine medyada yapılan tartışmalar, burada ortaya çıkan bulgularla örtüşmektedir. Kuşkusuz bu savımızın sınanması için de, daha derin bir araştırmanın yapılması gerekmektedir.

Bu çalışmada incelenen köşe yazarlarının toplumsal konumları da, yapılacak başka çalışmalarda daha derinlemesine incelenebilir. Yapılan bu

çalışmada köşe yazarlarının toplumsal konumu, Türkiye'nin AB adaylığını sunumları çerçevesinde incelenmiştir. Köşe yazarlarının toplumsal konumları, başka bazı olaylar karşısındaki tavırları ile belki daha derin analiz edilme şansı bulabilir. Benzer bir çalışmanın farklı bir örnek üzerinde yapılması, köşe yazarlarının toplumsal konumları ve davranış kalıplarının daha iyi ve derinlemesine analizini sağlayabilir.

Bu çalışma kendi çerçevesinde bazı sınırlılıklar taşımaktadır. Ancak gerek köşe yazarlarının toplumsal konumlarının analizi, gerekse medyanın Türkiye – AB ilişkilerini sunumunun incelenmesi açısından yapılacak başka araştırmalara yardımcı olabilecek niteliktedir. Geline süreçte medyanın ve medyada çalışan köşe yazarlarının, Türkiye - AB ilişkileri konusundaki yaklaşımlarının analizini yapacak bir çalışma, burada elde edilen bulgulardan yararlanabilecektir. Dahası burada elde edilen veriler, günümüzde yapılacak bir çalışmanın verileri ile karşılaştırılırsa anlamlı olacaktır.

KAYNAKLAR

Kitaplar

Aktar, C., (2001), Avrupa Yol Ayrımında Türkiye, İstanbul, İletişim Yayınları.

Althusser, L., (1994), İdeoloji ve Devletin ideolojik Aygıtları, Y. Alp, M. Işık (Çev.), 4. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları.

Amin, S., (1993), Avrupamerkezcilik, M. Sert (Çev.), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Barrett, M., (1996), Marx'tan Foucault'ya İdeoloji, A. Fethi (Çev.), İstanbul, Sarmal Yayınevi.

Başkaya, F., (tarihsiz), Paradigmanın İflası, Doz Yayıncılık.

Başkaya, F., (1999), Yediyüz, Osmanlı Beyliğinden 28 Şubata: Bir Devlet Geleneğinin Anatomisi, Ankara, Ütopya Yayınevi.

Berkes, N., (1975), Türk Düşününde Batı Sorunu, Ankara, Bilgi Yayınevi.

Bourdieu, P., (1984), Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste, R. Nice (ed.), London, Routledge.

Bourdieu, P., (1995), Pratik Nedenler, H. Tufan (Çev.), İstanbul, Kesit Yayıncılık.

Chaney, D., (1999), Yaşam Tarzları, İ. Kutluk (Çev.), Ankara, Dost Kitabevi Yayınları.

Eagleton, T., (1996), İdeoloji, M. Özcan (Çev.), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Fairclough, N., (1998), Critical discourse analysis: the critical study of language. London and New York, Longman.

- Gramsci, A., (1997), Hapishane Defterleri, A. Cemgil (Çev.), 3. Baskı, İstanbul, Belge Yayınları.
- Hall, S., Critcher, C., Jefferson, T., Clarke, J., Roberts, B., (1978), Policing The Crisis, London, The Macmillan Press.
- Hentch, T., (1996), Hayali Doğu, A. Bora (Çev.), İstanbul, Metis Yayınları.
- Herman, E. S., Chomsky, N., (1999), Medya Halka Nasıl Evet Dedirtir, B. Akyoldaş, T. Han, M. Çetin, İ. Kaplan (Çev.), 2. Baskı, İstanbul, Minerva Yayınları.
- İnal, A., (1996), Haberi Okumak, İstanbul, Temuçin Yayınları.
- Keyder, Ç., (1995), Türkiye’de Devlet ve Sınıflar, 4. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Köker, L., (1995), Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi, 3. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Larrain, J., (1995), İdeoloji ve Kültürel Kimlik, N. N. Domaniç (Çev.), İstanbul, Sarmal Yayınevi.
- Latouche, S., (1993), Dünyanın Batılılaşması, T. Keşoğlu (Çev.), İstanbul, ayrintı Yayınları.
- Lewis, B., (1993), Modern Türkiye’nin Doğuşu, M. Kıratlı (Çev.), 5. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Manisalı, E., (1996), Gümrük Birliğinin Siyasal ve Ekonomik Bedeli, 2. Baskı, İstanbul, Bağlam Yayınları.
- Mardin, Ş., (1995), Türk Modernleşmesi, 4. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları.

- Marx, K., Engels, F., (1992), Alman İdeolojisi, S. Belli (Çev.), 3. Baskı, Ankara Sol Yayınları.
- Mattelart, A., (1995), Beyin İğfal Şebekesi, I. Gürbüz (Çev.), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Meriç, C., (1996), Umrandan Uygarlığa, 2. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Meriç, C., (1997), Jurnal, 7. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Said, E., (1995), Entelektüel, T. Birkan (Çev.), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Said, E., (1999), Şarkiyatçılık, B. Ülner (Çev.), İstanbul, Metis Yayınları.
- Sarup, M., (1997), Post – Yapısalcılık ve Postmodernizm, A. B. Güçlü (Çev.), Ankara, Ark Yayınları.
- Schiller, H., (1993), Zihin Yönlendiriciler, C. Cerit (Çev.), İstanbul, Pınar Yayınları.
- Swingwood, A., (1996), Kitle Kültürü Efsanesi, A. Kansu (Çev.), Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları.
- Tekeli İ., İlkin S., (1993), Türkiye ve Avrupa Topluluğu I, Ankara, Ümit Yayıncılık.
- Tekeli İ., İlkin S., (1993a), Türkiye ve Avrupa Topluluğu II, Ankara, Ümit Yayıncılık.
- Tunaya, T. Z., (1996), Batılılaşma Hareketleri, 2. Baskı, İstanbul, Arba Yayınları.
- TÜSİAD, (2002), İlan: “Türkiye’nin Geleceği Avrupa Birliği’ndedir”, www.belgenet.com/20002/tusiad.

- TÜSİAD, (2001), Mektup: “Laaken Zirvesi’nden önce AB üyesi ülkelerin başbakanlarına gönderilen mektup”, www.belgenet.com/arsiv/ab/tusiad
- Uğur, M., (2000), Avrupa Birliği ve Türkiye, İstanbul, Everest Yayınları.
- Üşür, S. S., (1997), İdeolojinin Serüveni, Ankara, İmge Yayınevi.
- Williams, R., (1993), Kültür, S. Aydın (Çev.), Ankara, İmge Kitabevi.
- Yeğen, M., (1999), Devlet Söyleminde Kürt Sorunu, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Zürcher, E.J., (1995), Milli Mücadelede İttihatçılık, N. Salihoğlu (Çev.), İstanbul, Bağlam Yayınları.
- Zürcher, E. J., (1996), Modernleşen Türkiye’nin Tarihi, 2. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları.

Makaleler

- Akay, A., (1995), “Aydınlar Üzerine Bir Bakış”, S. Şen (Yay. haz.), Türk Aydını ve Kimlik Sorunu, İstanbul, Bağlam Yayıncılık.
- Belge, M., (1995), “Osmanlı’da ve Rusya’da Aydınlar”, S. Şen (Yay. haz.), Türk Aydını ve Kimlik Sorunu, İstanbul, Bağlam Yayıncılık.
- Çırakman, A., (2001), “Avrupa Fikrinden Avrupa Merkezçiliğe”, Doğu Batı, S. 14, s. 28-46.
- Deveci, C., (1999), “Foucault’nun İktidar Kavramsallaştırmasında Siyasal Boyutun Ayrıştırılmazlığı”, Doğu Batı, S. 9, s. 23-40.
- Eralp, A., (1997), “Soğuk Savaşın Günümüze Türkiye – Avrupa Birliği İlişkileri”, A. Eralp (Yay. haz.), Türkiye ve Avrupa, Ankara, İmge Kitabevi.

- Erol, N., (1995), "Söylem olarak ideoloji: New York Times örneği", Toplum ve Bilim, S. 67, s. 199-214.
- Golding, P., Murdock, G., (1979), "İdeology of the Mass Media: The Question of Determination", M. Barrett, P. Corrign, J. Watt (eds.), İdeology and Cultural Protection, New York, St. Martin's Press, BSA, p. 198-225.
- Golding, P., Murdock, G., (1997), "Kültür, İletişim ve Ekonomi Politik", D. B. Kejanlıoğlu (Çev.), S. İrvan (Der.) Medya Kültür Siyaset, Ankara, Ark Yayınları.
- Güneşli, A. D., (2001), "Avrupa Birlikçi Liberalizm ve Solda Reformist Dalga", Gelenek, S. 64, s. 83-103.
- Hackett, R. A., (1997/1998), "Bir Paradigmanın Önemini Yitirisi Haber Medyası Çalışmalarında Yanlılık ve Nesnellik", A. İnal (Çev.), Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yıllık 1997/1998, s. 31-72.
- Hall, S., (1984), "Encoding Decoding", A. Lowe ve P. Willis (ed.), Culture, Media and Language London, Hutchinson Co.
- Hall, S., (1999), "İdeolojinin Yeniden Keşfi: Medya Çalışmalarında Baskı Altında Tutulmanın Geri Dönüşü", M. Küçük (Çev. ve Der.), Medya İktidar İdeoloji, Ankara, Ark Yayınları.
- Işıklı, A., (2000), "Seattle, Avrupa Birliği ve Türkiye", Kuvayı Milliye, S. 20, s. 9-18.
- İnal, A., (1999), "Medya, Dil ve İktidar Sorunu: İletişim Çalışmalarında Medya ve Siyaset İlişkisini Nasıl Tartışmalıyız?", İletişim, S. 99/3, s. 13-36.

İnalçık, H., (1998), "Türkiye ve Avrupa: Dün ve Bugün", Doğu Batı, S. 2, s. 11-30.

İnsel, A., (2000), "Sol Muhafazakarlık", Birikim, S. 129, s. 28-30.

Koç, Y., (2000), "Avrupa Birliği ve Çalışanlar", Kuvayı Milliye, S. 20, s. 73-75.

Laçiner, Ö., (1999), "Avrupa'nın Eşiğinde", Birikim, S. 128, s. 18-24.

Manisalı, E., (2000), "Oligarşinin Ayak Sesleri", Kuvayı Milliye, S. 20, s. 32-34.

Murdock, G., (1980), "Class Power and the Press of Conceptualisation and Evidence", H. Christian (ed.), The Sociology of Journalism and Press, Sociological Review Monograph, University of Keele.

Peker, B., (2000), "Avrupa, Türkiye, İnsan Hakları", Birikim, S. 129, s. 12-27.

Scahill, J. H., (1993), "Meaning – Construction and Habitus", Philosophy of Education, <http://ed.uiuc.edu>.

Sholle, D. J., (1999), "Eleştirel Çalışmalar: İdeoloji Teorisinden İktidar/Bilgiye", M. Küçük (Çev. ve Der.), Medya İktidar İdeoloji, Ankara, Ark Yayınları.

Tezel, Y. S., (1995), "Jakoben Yenileşmecilik", S. Şen (Yay. haz.), Türk Aydın ve Kimlik Sorunu, İstanbul, Bağlam Yayıncılık.

Yavuz, H., (1998), "Batılılaşma Değil, Oryantalistleşme", Doğu Batı, S. 2, s. 100 – 103.

Yıldız, Y. G., (1995), "Türk Aydın ve İktidar Sorunu", S. Şen (Yay. haz.), Türk Aydın ve Kimlik Sorunu, İstanbul, Bağlam Yayıncılık.

Yurdusev, N., (1997), “Avrupa Kimliğinin Oluşumu ve Türk Kimliği”, A.

Eralp (Yay. haz.), Türkiye ve Avrupa, Ankara, İmge Kitabevi.

Gazeteler

Cumhuriyet, 3 – 24 Aralık 1999.

Milliyet, 3 – 24 Aralık 1999.

Radikal, 3 – 24 Aralık 1999.

Sabah, 3 – 24 Aralık 1999.

Zaman, 3 – 24 Aralık 1999.

